

Heino Ylikoski

**VÄINÖ LINNAN *TUNTEMATTOMAN SOTILAA*N PUHUTUN
KIELEN FUNKTIOITA**

**Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Kirjallisuus
Tammikuu 2008**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos - Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Heino Ylikoski	
Työn nimi – Title Väinö Linnan <i>Tuntemattoman sotilaan</i> puhutun kielen funktioita	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Tammikuu 2008	Sivumäärä 93
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielman tarkoituksena on löytää niitä tehtäviä, joita rikas puhutun kielen repertuaari palvelee Väinö Linnan <i>Tuntemattomassa sotilaassa</i>. Lisäksi pyrkimyksenä on selvittää <i>Tuntemattoman sotilaan</i> henkilöahmojen keskinäisiä suhteita romaanissa runsaana esiintyvän dialogin pohjalta. Työn teoreettisena viitekehystenä on käytetty retoriikasta olemassa olevaa teoriakirjallisuutta sekä lisäksi puheaktiteoriaa. Tutkielma osoittaa, että <i>Tuntemattoman sotilaan</i> puhutun kielen moninaisuus on vahvassa yhteydessä teoksen tematiikkaan. Se tuo esiin mm. sen, että murteet sotamiesten ja aliupseerien ilmaisuna nostavat heidät romaanin keskiöön. Samalla valtaosa upseereista jää taka-alalle jäykän formaalisen kielensä myötä. Murteiden avulla miehistön puheet on saatu värikkäiksi ja todentuntuiseksi. Rivimiesten ja päällystön vastakkainasettelussa edellisten elävä kieli paljastaa jälkimmäisten mahtipontisen kaavoihin kangistuneen kielen ontouden. Kyseinen asetelma ilmentää sitä, että <i>Tuntematon sotilas</i> polemisoi aiempaa suomalaista sotakirjallisuutta, jossa sotaa on kuvattu päällystön näkökulmasta idealistisesti ja paraati-isänmaallisesti. Tutkielma todistaa myös sen, että <i>Tuntemattomassa sotilaassa</i> ylätasen retoriikka ylittää tavan takaa kansankieleen, joka seikka kuvastaa romaanin merkittävintä ristiriitaa: matalan sekä muodollisen ja vapaan sekä korkean vastakkaisuutta. Esimerkiksi päällystön ylevät fraasit miehistö kuittaa kansanomaisilla sananparsilla ja arvovaltaiset laulut arkisilla rallatuksilla. Lisäksi Lammion, yliformalisuuden henkilöitymän, kanssa ajautuu jyrkkään kofliktiin peräti neljä henkilöä: Lehto, Rokka, Honkajoki ja Korpela. Kyseisessä neljässä kiistassa kussakin puhetapahtumat ovat samantyyppisiä sisältäen propositionaaleiltaankin vastakkaisia puheakteja. <i>Tuntemattomassa sotilaassa</i> on vastakohta-asettelua muutenkin paljon. Sen avulla Linna on pystynyt kuvaamaan ihmistä ihmisenä keskikohdassa, jossa ääripäät ovat mitätöityneet.</p>	
Asiasanat – Keywords Väinö Linna, <i>Tuntematon sotilas</i> , puhuttu kieli, retoriikka, puheaktiteoria	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos; kirjallisuus	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

JOHDANTO	3
1 RETORIIKKA	5
1.1 Retoriikan käsite	5
1.2 Retoriikan keinoja	6
2 PUHEAKTIT	10
2.1 Puheaktiteoria	10
2.2 Puheaktiteoria ja kaunokirjallisuus	12
3 <i>TUNTEMATTOMAN SOTILAAN</i> RETORIIKAN FUNKTIOITA	19
3.1 Kirjakieli	19
3.2 Murteet	26
3.3 Kiroilu	30
3.4 Metelöinti	35
3.5 Kieli manipuloinnin välineenä	39
3.6 Skeemoja ja trooppeja	43
4 PUHEAKTIT JA <i>TUNTEMATTOMAN SOTILAAN</i> HENKILÖSUHTEET	52
4.1 Sotamiehet	52
4.2 Aliupseerit	60
4.3 Sotamiehet ja aliupseerit	65
4.4 Upseerit	71
4.5 Sotamiehet ja upseerit	75
4.6 Aliupseerit ja upseerit	82
PÄÄTÄNTÖ	88
LÄHTEET	90

JOHDANTO

Väinö Linnan (1920-1992) kirjallista tuotantoa voidaan pitää suurempana merkitykseltään kuin määrältään. Hänen ensimmäiset teoksensa *Päämäärä* (1947) ja *Musta rakkaus* (1948) keräsivät vähäisen julkisen huomion. Sen sijaan Linnan läpimurtoteos *Tuntematon sotilas* (1954) ja romaanitrilogia *Täällä Pohjantähden alla* (1959, 1960, 1962) loivat kirjoittajalleen ainutlaatuisen aseman kirjallisuudessamme. Ne ovat myös levinneet lukuisina käännöksinä maailmalle. Linnalta ovat ilmestyneet myös essee-kokoelmat *Oheisia* (1967) ja *Murroksia* (1990).

Tuntematon sotilas on hallittu joukkokuvaus, jonka päähenkilönäkin voidaan pitää kollektiivia. Se kuvaa jatkosotaa erään konekiväärikomppanian ja erityisesti sen yhden joukkueen miesten kokemana. Siinä dialogi on keskeisessä asemassa. Repliikkien mehevyys sekä elävyys ja paljolti niiden kautta syntyvien henkilöahmojen tuoreus sekä todentuntuisuus olivat yksi seikka, johon miellyin jo *Tuntemattomasta sotilasta* ensi kertaa lukiessani. Myöhemmin havaitsin, että sen repliikit lakonisuuudessaan kätkevät sisälleen paljon enemmän kuin mitä äkkipäätä voisi kuvitella.

Tuntemattomasta sotilaasta on kirjoitettu todella paljon, ja tutkimuksiakin siitä on tehty kohtalaisen runsaasti. Yrjö Varpio on tutkinut Linnan teosten kääntämistä, julkaisemista ja vastaanottoa ulkomailla teoksessaan *Pentinkulma ja maailma* (1979). Mauno Jokipiin toimittama *Tuntemattoman sotilaan rykmentti: jalkaväkirykmentti 8:n historia* (1991) sisältää Pekka Liljan tutkimuksen *Tuntemattoman sotilaan* todellisuuskytkenöistä. Liljalta on ilmestynyt myös tutkimus *Väinö Linnan Tuntematon sotilas konfliktromaania* (1984). *Tuntemattomasta sotilasta* käsitteleviä väitöskirjoja on tehty neljä. Jyrki Nummi suhteuttaa väitöskirjassaan *Jalon kansan parhaat voimat* (1993) *Tuntemattomasta sotilasta* ja *Täällä Pohjantähden alla*-trilogiaa lähinnä Runebergin, Topeliuksen ja Kiven kansallisiin kuviin. Heikki Siltala puolestaan pohtii väitöskirjassaan *Kolmen rintaman konfliktit* (1996) *Tuntemattoman sotilaan*, *The Naked and The Deadin* ja *Das geduldige Fleischin* tekstienvälisyyttä. Intertekstuaalinen on myös Matti Kuhnan väitöskirja *Kahden maailman välissä. Marko Tapion "Arktinen hysteria" Väinö Linnan haastajana* (2004). Siinä Kuhna selvittää, minkälaista dialogia Tapion *Arktinen hysteria* käy Linnan *Täällä Pohjantähden alla*-trilogian ja *Tuntemattoman sotilaan* kanssa. Merike Vardja tutkii väitöskirjassaan

Tegelaskategoriat ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis "Tundmatu sõdur" (Henkilökategoriat ja henkilökuvauksen keinot Väinö Linnan romaanissa *Tuntematon sotilas*) (2006) *Tuntemattoman sotilaan* henkilöahmoja sodassa toimivina kertomakirjallisuuden ihmisinä, todellisten ihmisten kaltaisina, mutta fiktiivisinä. Lisäksi Vardja esittelee väitöskirjassaan *Tuntemattoman sotilaan* syvärakenteellista henkilökuvauksen mallia, jota hänen mielestään mahdollisesti voidaan soveltaa muidenkin teosten henkilöahmojen analysointiin.

Kun huomasin, että henkilöahmojen käyttämän kielen repertuaari on *Tuntemattomassa sotilaassa* hyvin runsas, ajattelin, että sillä on oltava keskeistä merkitystä teoksen tematiikassa. Siksi päätin lähteä avaamaan *Tuntematonta sotilasta* sen puhutun kielen kautta. *Tuntemattomassa sotilaassa* on paljon puheen kautta tapahtuvaa toimintaa ja kuvausta. Sen yhteisöä voidaankin pitää suuressa määrin puheyhteisönä. Sitä, mitä *Tuntemattoman sotilaan* puhutun kielen moninaisuuden takaa on löydettävissä, tulen selvittämään retoriikan pohjalta. *Tuntemattoman sotilaan* henkilöahmojen välisten sosiaalisten suhteiden avaamisessa käytän apuna myös puheaktiteoriaa. Keskityn vain *Tuntemattoman sotilaan* keskeisimpiin henkilöahmoihin; jos käsittelisin kaikkia, työni paisuisi aivan liian laajaksi. *Tuntematon sotilas* on suuri klassikko, josta löytyy vielä paljon ammennettavaa. Valitsemallani lähestymistavalla sitä ei ole aiemmin tutkittu.

1 RETORIikka

1.1 Retoriikan käsite

Sanana retoriikka (< lat. rhetorica < kreik. rhetorikē [tekhne]) ymmärretään usein puhetaidoksi, koru-, kaunopuheisuudeksi tai vaikuttavaksi puhumiseksi.

Täsmennettynä retoriikka on joukko menetelmiä ja sääntöjä, joilla puheesta saadaan vaikuttava ja kaunis. Historiallisena käsitteenä se merkitsee lähinnä puhetaitoon kuuluvaa suostuttelua. (Haapanen 1996, 23.)

Retoriikan juuret ovat antiikin Kreikassa, missä se liittyi keskeisesti oikeudelliseen ja poliittiseen toimintaan (Leiwo, Luukka & Nikula 1992, 8). Antiikin retoriikka keskittyi puhetaitoon, mutta keskiajalla tuli myös kirjoitus vähitellen retoriikan tutkimuspiiriin: ensin kirjetyylin, mutta myöhemmin myös laajemmin proosa- ja runotyylin muodossa (Leiwo ym. 1992, 10; Haapanen 1996, 45). Uudelle ajalle saavuttaessa retoriikka alkoi valistusajattelun myötä menettää merkitystään. Valistusfilosofit kokivat sen jopa objektiivisuuden esteeksi. (Leiwo ym. 1992, 11.)

Retoriikan alue on avartunut ehkä eniten 1900-luvulla. Monet tutkijat ovat todenneet – esimerkiksi amerikkalainen Kenneth Burke teoksessaan *Rhetoric of Motives* (1950) – että retoriikkaa voidaan käyttää kirjallisen analyysin ja sosiaalisen kritiikin välineenä (Summa 1996, 53-54). 1960-luvulla syntyi klassisen retoriikan elvyttämispyrkimysten rinnalle uusi suuntaus. Tämä pelkäästään nykyaikaiseen tutkimustietoon teoriansa pohjaava uusi retoriikka kiinnittää lähettäjäkeskeisyyden sijasta päähuomionsa vastaanottajien tarpeiden ja tuntemusten ymmärtämiseen. Se pyrkii vaikuttamaan vastaanottajien asenteisiin ja käyttäytymiseen. Sillä voidaan tavoitella esimerkiksi vastaanottajan ymmärtämyksen kartuttamista tai asenteen muodostamista, lujittamista tai muuttamista. (Leiwo ym. 1992, 14-15.) Paul de Man toi jälkistrukturalismin puitteissa retoriikan jälleen kirjallisuustieteelliseen sanastoon. De Manin mielestä kaunokirjallisuuden kielen (kuin myös filosofisen ja muunkin tieteellisen kielen) hallitseva ominaisuus, retorisuus tarjoaa lukuisten simultaanisten keskenään yhtä validien lukutapojen mahdollisuuden (De Man 1971/1983, 285). Brian Vickersin mukaan kaunokirjallisuus on lähestynyt retoriikan suomien lähettämisen keinoja kielen organisoinnissa (Vickers 1988, 375).

1980-luvun loppupuolelta lähtien retoriikka on kielen merkityksen yleisen korostumisen myötä kohonnut jälleen merkittävään asemaan filosofisessa ja sosiaalisessa keskustelussa. Nykyään katsotaan, että se on yksi kaikkeen esittämiseen, viestintään, argumentaatioon, sosiaaliseen keskusteluun, vallankäyttöön ja vaikuttamiseen liittyvä väistämätön osatekijä. (Palonen & Summa 1996, 7.) Nykyisin retoriikka voidaan Palosen ja Summan mukaan ajatella jopa erityiseksi ”kieleksi”, jonka olemassaoloa ja merkitystä ko. ajattelijalle ei ole aiemmin noteerattu, ja jonka huomioiminen voi avata kirjoittajan tuotantoa uudessa valossa (Palonen & Summa 1996, 9).

1.2 Retoriikan keinoja

Retoriikan klassinen teoreetikko Aristoteles on jakanut suostuttelun ja taivuttelun keinot (pisteis) kolmeen lajiin. Niistä ensimmäinen liittyy puhujan luonteeseen, tarkennettuna uskottavuuteen (ethos), toinen niihin keinoihin, joilla puhuja kykenee saamaan kuulijansa vastaanottavaisiksi ajatuksilleen (pathos) ja kolmas puheen sisältöön: puhuja voi argumentaation avulla perustella sanottavansa todenperäisyyden tai osoittaa sen todelta näyttäväksi (logos). Nämä kolme lajia saattavat esiintyä yhdessä tai erikseen. (Haapanen 1996, 31-32.) Chaim Perelmanin mukaan argumentaatiolla ei tavoitella pelkästään älyllistä hyväksyntää, vaan hyvin usein sillä pyritään aikaansaamaan toimintaa tai ainakin toiminta-alttiutta (Perelman 1996, 19).

Jos kaunokirjallisessa teoksessa osa henkilöihahmoista puhuu kirjakieltä ja osa murretta, se harvoin on sattumanvaraista. Kirjailijalla on voinut olla useitakin intentioita em. menettelylle. Matti Kurjensaaren mukaan kirjakielen voidaan yleensä katsoa edustavan sosiaalisen ylätasen retoriikkaa (Kurjensaari 1980, 67). Heikki Paunonen toteaa artikkelissaan *Muuttuvat puhesuomen muodot*, että kirjakielen käyttö puhuttuna kielenä on koko traditionsa ajan ollut yhteydessä käyttäjänsä yhteiskunnalliseen arvostukseen ja sosiaaliseen vaikutusvalttaan (Paunonen 1989, 230). Täysin kirjakieltä puhuvista henkilöihahmoista syntyy usein kaavamainen ja etäinen kuva. Rene Wellek ja Austin Warren sanovat teoksessaan *Kirjallisuus ja sen teoria*, että kirjallinen ilmaisu voidaan jakaa tyyliiltään kaavamaiseen ja

persoonalliseen. Jaottelun perusteena on se, ”millainen on sanojen suhde kielen kokonaisjärjestelmään”. (Wellek & Warren 1969, 221.)

Leea Virtanen toteaa teoksessaan *Suomalainen kansanperinne*, että murteet, kiroilu sekä huutelut, päivittelyt ja siunailut ovat tyypillisiä erityisesti kansanomaiselle retoriikalle (Virtanen 1998, 224). Henri Broms puhuu esseessään *Suomi – mystisen hämärän maa* ”arktisesti hysteriasta”. Se on Bromsin mielestä yksi suomalaisen kansanhuumorin olennainen ominaisuus sisältäen monenkirjavaa mellastusta ja sellaisen elämäntyylin kansallista ihannoitua, joka saa länsimaalaisilta ihmetystä osakseen. (Broms 1985, 174.) Vahvojen tunneilmaisujen esittäminen voi, kuten Kurjensaari on todennut, toimia katharsiksena. Kun mies Kurjensaaren mukaan väkevästi ilmaisee tunteensa, se ”helpottaa sanomattomasti”. Ja ahdistuksensa purettuaan ”mies on jälleen valmis tekoihin”. (Kurjensaari 1980, 67.)

Kieltä voidaan käyttää myös toisten manipuloimiseksi. Manipulaatiolla Päivikki Suojasen mukaan johdetaan vastaanottaja puhujan haluamaan tavoitteeseen (Suojanen 1997, 85). Manipuloidessa usein todistamisvelvollisuus kierretään puhumalla määrittelemättömästä joukosta (esimerkiksi johtavat liikemiehet), jolla kuitenkin on yhteiskunnallista arvoa, ja joka voidaan ajatella yleisesti hyväksytyksi auktoriteetiksi. Manipuloija voi myös vaihdella argumenttejaan yleisön mukaan. (Leiwo & Pietikäinen 1996, 91.)

Sekä lyriikassa että proosassa käytetään ilmaisun tehostamiskeinona figuratiivista kieltä: skeemoja eli puheen kuvioita ja trooppeja eli ajatuksen kuvioita. M. H. Abramsin mielestä skeemoissa poikkeavuus tulee ilmi sanojen järjestyksessä ja troopeissa sanojen merkityksessä. Troopeissa sanoja käytetään siten, että niiden kirjaimellinen merkitys muuttuu olennaisesti. (Abrams 1993, 66.) Geoffrey N. Leech on määritellyt skeemat ilmaisun kohosteisiksi toistoiksi ja troopit sisällön kohosteisiksi epäsäännöllisyyksiksi (Leech 1969, 74).

Skeemoja ovat mm. parallelismi, antiteesi, anafora, hyperbola, ellipsi, inversio, retorinen kysymys, huudahdus ja kiasmi. Kun sama asia ilmaistaan hieman eri sanoin, kyse on parallelismista. Siinä yhdenmukaisuudet toistuvat peräkkäin. Antiteesi tarkoittaa vastakohta-asettelua. (Abrams 1993, 10.) Sen avulla voidaan mm. tarjota

yllätyksellisyyttä ja tähdentää teoksen keskeistä tematiikkaa. Anaforisessa ilmaisussa yhtä sanaa tai kokonaista ilmaisurakennetta toistetaan peräkkäisten lauseiden alussa (Leech 1969, 80). Se on yleensä myös hyvin painokasta.

Vahva liioitelma on hyperbolaa ja lauseen yhden tai useamman sanan tai koko lauseyhdistyksen poisjättäminen elliptistä ilmaisua (Abrams 1993, 85-86). Hyperbolaa on paljon käytetty lyriikan lisäksi mm. kansanperinteessä ja humoristisessa kirjallisuudessa. Ellipsin ollessa leimallista jonkun henkilöhahmon ilmaisulle se voi olla osoitus henkilön pidättyväisestä luonteenlaadusta.

Inversio merkitsee tavanomaisen sanajärjestyksen muuttamista (Wellek & Warren 1969, 217). Sen tarkoituksena on yleensä tehostaa ilmaisua. Puhetaidollisen vaikutuksen takia esitettävä kysymyksen muotoinen lausuma, johon ei odotetakaan vastausta, on retorinen kysymys. Se ilmaisee voimakasta tunnetta tai väitteen. (Abrams 1993, 183.) Se voi olla myös kysymys, jonka vastaus on itsestään selvä. Huudahduksella ilmaistaan usein tunteellista tai ylevän paatoksellista asennetta. Se voi toimia myös kontrastikeinona ja ironiana. (Leech 1969, 178.) Kun edellisen lauseen sanat toistetaan käänteisessä järjestyksessä, kyseessä on kiasmi ((Abrams 1993, 183-184). Sillä voidaan synnyttää vastakohtainen tai huipentuva tehostus.

Trooppeihin kuuluvat mm. allegoria, eufemismi, vertaus, metafora, personifikaatio, synestesia, metonymia, synekdokee, pleonasmi, ironia, paradoksi ja oksymoron. Kertomuksen tai kuvauksen muotoon laadittua symbolista esitystä kutsutaan allegoriaksi (Abrams 1993, 4). Eufemismi taas on kiertoilmaus (Abrams 1993, 60). Sillä on eritoten kaunisteltu tabuina pidettyjä asioita. Kun kaksi asiaa, joita ei yleensä liitetä toisiinsa, yhdistetään suoraan vertaamatta, kyseessä on metafora (Abrams 1993, 67). Esimerkiksi ”yö on kuin viiniä” on vertaus, mutta ”yö on viiniä” on metafora.

Metaforan lajeja ovat personifikaatio ja synestesia. Ensin mainittu tarkoittaa elottoman objektin tai abstraktin käsitteen elollistamista, henkilölistämistä (Abrams 1993, 69), esimerkiksi ”metsä valvoo” ja jälkimmäinen kahteen tai useampaan eri aistialueeseen kuuluvan ilmiön liittämistä toisiinsa (Abrams 1993, 210), esimerkiksi ”kirkas viima”. Metonymia on metaforan alalaji, jossa asiaa nimitetään siihen läheisesti kuuluvalla asialla (Abrams 1993, 68-69). Esimerkiksi ”Kirjallisuuspiirissä

luetaan Linnaa” on metonyminen ilmaus asiasta ”Kirjallisuuspiirissä luetaan Väinö Linnan teoksia”. Samaa sukua metonymian kanssa on synekdokee. Sen kyseessä ollessa kokonaisuutta ilmaistaan osan välityksellä (Abrams 1993, 69), esimerkiksi ”asemahalli oli askelten täyttämä”, jossa askeleet ovat osa ihmistä.

Liikasanaisuus on pleonasmia (Leech 1969, 137), jossa käytetään ylimääräisiä sanoja, joita asian ymmärretyksi tuleminen ei vaadi, esimerkiksi ”pimeyden poistava valo”. Pleonasmit voivat olla tahattomia, mutta myös intentionaalisia: esimerkiksi komiikkaa synnyttämään tarkoitettuja. Ironialla ivataan epäsuorasti, esitetään ominaisuudet päinvastaisina (Abrams 1993, 97). Näennäisesti järjenvastaista ja itsessään ristiriitaista väitettä kutsutaan paradoksiksi (Abrams 1993, 140), esimerkiksi ”Se valo oli pimeää”. Oksymoron puolestaan on kyseessä silloin, kun yhdistetään kaksi toisensa semanttisesti kumoavaa ilmausta (Abrams 1993, 140), esimerkiksi ”pimeä valo”. (Eri trooppien esimerkit minun.)

De Man on korostanut retoriikan ja grammatiikan välistä ristiriitaa; hänestä troopit eivät ole käyttäjänsä hallittavissa, ja näin ollen ne murtavat grammatiikan sääntöjä (De Man 1986, 17). Vickersin mukaan figuratiivinen kieli on tyypillistä kuvauksille, luonnekuvauksille ja tunteelliselle vahvistamiselle, ja siksi kaunokirjallisuuden retorisia ainesosia on Vickersin mielestä analysoitava tyylin yksityiskohtina (Vickers 1988, 375).

Myös parodia, satiiri ja sarkasmi ovat retorisia keinoja. Parodia on ivamukailu, joka matkimalla vakavaa tuotetta sisällöllisesti, rakenteellisesti, tyyllillisesti tai kielellisesti saattaa sen jokapäiväiseksi ja naurettavaksi (Abrams 1993, 18). Parodiassa usein paisutellaan kohteen tiettyjä ominaisuuksia ja keskitytään sen heikkouksiin. Satiiri on pilkallinen kirjallinen tuote, jonka kärki kohdistuu ihmisen tai yhteiskunnan epäkohtiin (Abrams 1993, 187-190). Tavallisesti satiirin kohteina ovat henkilöt tai asiat, joilla on yleisempääkin edustavuutta. Sarkasmilla puolestaan tarkoitetaan purevan ivallista lausumaa (Abrams 1993, 99). Leea Virtasen mukaan sekä virallisena pidetyn että yleisesti arvostetun parodiointia on aina esiintynyt paljon kansanperinteessä. Esimerkiksi saarnaparodioissa ”kirkollisesta kielenkäytöstä lainataan kliseitä ja sanontoja, mutta sisältö muuntuu arkiseksi”. (Virtanen 1988, 207-208.)

2 PUHEAKTIT

2.1 Puheaktiteoria

Puheaktitutkimuksen juuret ulottuvat kauas kielifilosofian historiaan. Varsinaisen puheaktiteorian, *speech act theory*, isänä voidaan kiutenkin pitää englantilaista kielifilosofi John L. Austinia (1911-60), jonka ns. lingvistinen fenomenologia mullisti koko kielentutkimuksen. Siihen saakka kielitieteilijät olivat tutkineet kieltä etupäässä järjestelmänä. Austin ja muut pragmaatikot laajensivat kielentutkimuksen kenttää käsittämään rakenteen tarkastelun lisäksi myös puheen tutkimusta. Austinin lisäksi toinen huomattava puheaktitutkija on ollut John R. Searle. Puheaktiteoriaa kaunokirjallisuuteen ovat soveltaneet mm. Mary Louise Pratt ja J. Hillis Miller sekä suomalaisista Keijo Kettunen ja Timo Joenpelto.

Puheaktiteoria painottaa puhetapahtumien ja yleensä ihmisten välisen viestinnän toiminnallista luonnetta, luonnetta sääntöjen määräämänä käyttäytymisenä (Kettunen 1983, 2). Lauseet ovat ensisijaisesti kielellisiä tekoja (Leiwo ym. 1992, 25). Puhuttaessa suoritetaan jokin tietty akti, esimerkiksi käskeminen, varoittaminen, kysyminen, pyytäminen, lupaaminen jne. Merkittäväksi muodostuu siis se, mitä puhuttaessa tehdään, millainen puheakti toteutetaan. (Kettunen 1983, 2.) Puhuminen on puheaktien esittämistä, ja puheakti on kielellisen kommunikaation pienin perusyksikkö (Searle 1969, 16). Saman puhujan yhden tai usean peräkkäisen puheaktin kokonaisuutta kutsutaan puhunnokseksi (Joenpelto 1984, 12).

Jokaisesta ilmauksesta on erotettavissa kolme samanaikaista osa-aktia: lokutiivinen akti on se, mitä sanotaan, esimerkiksi Olet ostanut taas uusia vaatteita; illokutiivinen akti se, mitä tarkoitetaan, esimerkiksi Ooh – olet ostanut taas uusia vaatteita, sinä se jaksat juosta muodin perässä ja perlokutiivinen akti se, mitä puhuja ilmauksellaan saavuttaa, eli jos tarkoituksenaan on ollut loukata ja hän saa uusia vaatteita ostaneen suuttumaan. Neljäntenä puhuminen on teko myös fyysisenä toimintana. (Leiwo ym. 1992, 25; esimerkki minun.)

Lokutiivinen akti voi olla konstatiivinen, kuvauksellinen, toteamuksellinen tai performatiivinen, tekemistä ilmaiseva (Austin 1971, 20; Leiwo ym. 1992, 24). J. Hillis

Miller on korostanut tekstin tiedollisten elementtien ja performatiivien eroa. Millerin mukaan performatiivit eivät ole tiedollisia. Miller on kuitenkin tähdentänyt, että tiedollisten ainesosien ja performatiivien ero ei voi koskaan olla absoluuttinen. (Miller 2005, 27.)

Puheakti voi joskus olla yhtä kuin lause. Silloin puheakti muodostuu performatiiviverbistä – joka ei aina tule ilmauksesta esiin eksplisiittisesti – ja propositiosta, kontekstista riippumattomasta lauseen perusmerkityksestä. (Austin 1971, 13.) Performatiiviverbi on kielipilliselä muodoltaan aina ensimmäisen persoonan indikatiivi eikä se voi esiintyä muissa tempuksissa kuin preesensissä (Austin 1971, 15) Mistä tahansa puheaktiksi katsottavasta ilmauksesta on siis erotettavissa sen konventionaalisen merkityksen lisäksi puhefunktionaalinen vaikutus eli illokutiivinen sävy. Illokuutio ilmaisee puhujan asennetta kyseessä olevaan propositionaaliseen sisältöön. Propositionaalinen akti ei voi esiintyä yksinään, sillä Searlen mukaan ei ole mahdollista viitata johonkin ilman, että samalla ilmaistaan jokin illokuutio. (Searle 1969, 25.) Sama ilmaus voi sisältää lukuisia eri illokuutioita, joita voidaan tulkita puhetilanteesta riippuen (Searle 1969, 70). Esimerkiksi lause Täällä on kuuma voidaan ymmärtää missä kontekstissa tahansa, että kyseisessä paikassa on lämmin, mutta jossakin puhetilanteessa sillä voidaan kehottaa vähentämään vaatetta, jossakin toisessa pyytää säätämään lämmityslaitetta pienemmälle ja joskus se voi toimia käskynä ikkunan avaamiselle (Leiwo ym. 1992, 24).

Puheaktien tulkinnan lähtökohtana on väite, että kieli ei koskaan vain 'tapahdu' eikä lauseita yleensä ilmaista vailla tarkoitusta sanoa jotakin. Tavallaan ilmaukseen siis sisältyy illokutiivinen pakko (Searle 1969, 25). Lisäksi Searlen mielestä ilmauksen on oltava tarkoituksellisesti lähetetty, jotta sen voisi mielekkäällä tavalla tulkita (Searle 1969, 16-17). Täten puhujan intentiolla on ratkaiseva asema, sillä lauseen illokutiivinen voima luo edellytykset lauseen merkityksen tulkinnalle. Propositionallakin on merkityksensä, mutta lopullisen merkityksensä ilmaus saa vasta puhujan tarkoittaessa lausueessaan jotakin tiettyä asiaa. (Searle 1969, 42). Merkitys on kuitenkin muutakin kuin puhujan intentio. Illokutiivisten aktien analyysissa on intention lisäksi huomioitava myös konventio; puhefunktionaalinen merkitys ei ole kokonaan irrotettavissa kielellisestä merkityksestä. (Searle 1971, 46.) Kielellinen

ilmaisu kuitenkin näyttää vain suuntaa tulkinnalle ja karsii pois mahdolliset vaihtoehdot (Austin 1971, 15-16).

Ansoistaan huolimatta puheaktiteoria on joutunut myös kiistan kohteeksi. Se on saanut arvostelua osakseen dekonstruktion piirissä. Jacques Derridan mielestä Austin sivuuttaa konventiot, jotka synnyttävät lokuution, koska huomioi vain sen konventionaalisuuden, josta rakentuu lausuman kontekstuaalinen ympäristö. (Derrida 2003, 292.) Lisäksi Derrida on kritisoinut sitä, että Austin sysää fiktiivisen representaation 'ei-vakavana', 'loismaisena' puheaktitarkastelun ulkopuolelle ja siten kieltää performatiivien toistettavuuden (Derrida 2003, 293-296).

2.2 Puheaktiteoria ja kaunokirjallisuus

Puheaktiteorian pohjalta kaunokirjallisuutta tarkasteltaessa merkittäväksi kysymykseksi on muodostunut se, voidaanko fiktiivinen teos tulkita joksikin omaksi puheaktityypikseen tai sarjaksi puheakteja ja se, miten puheviestinnän yleiset periaatteet olisivat siihen sovellettavissa. Näitä seikkoja käsittelee laajalti Mary Louise Pratt teoksessaan *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Pratt esittää, että puheaktiteoria tarjoaa mahdollisuuden integroida fiktiivistä diskurssia peruskielenkäyttöön, luonnolliseen kommunikaatioon. Hänen mielestään kaunokirjallisuutta voidaan kuvata ja määritellä samoilla termeillä, joita käytetään kaikenlaisen muunkin diskurssin kuvaamisessa ja määrittelemisessä. (Pratt 1977, 88.)

Pratt esittää myös, että kaunokirjallisuuden kieli ei poikkea luonnollisesta kielestä muodollisesti eikä sisällöllisesti. Näin ollen Pratt kiistää esimerkiksi eräiden formalistien tai strukturalistien esittämät kirjallisuudellisuus-ominaisuudet. Prattin mukaan kyse on ”poeettisen kielen harhasta”. (Pratt 1977, 3-17.) Huomionarvoista on, että myös Monika Fludernik on pohtinut samaisessa mielessä kaunokirjallisuuden kielen ja peruskielenkäytön suhdetta. Fludernik puhuu luonnollisesta narratiivista, joka toisin kuin Barbara Hernstein Smithin luonnollinen diskurssi, ei ole kontrastissa fiktiivisen diskurssin kanssa. (Fludernik 1996, 16.) Fludernikin mukaan luonnollinen narratologia tukeutuu narratiivisuuteen, joka on välitettyjä aitoja oikeita tarinoita, joiden voidaan ajatella tapahtuvan fiktion maailmassa miltei samoin kuin miten ne tapahtuvat luonnollisissa diskurssissa (Fludernik 1996, 36). Kun Pratt on pyrkinyt

todistamaan, että kaunokirjallisessa viestinnässä vallitsee samat ominaispiirteet kuin luonnollisissakin kertomistilanteissa, hän on hyödyntänyt Labovin tekemiä analyysejään luonnollisista kertomuksista. Pratt esittelee mm. sellaisen Labovin esimerkin, jossa 10-vuotias poika kuvailee, millainen oli ollut eräs jakso televisiosarjasta *The Man from U.N.C.L.E.* Prattin mielestä pojan sekasortoisisessa kertomuksessa on varsin samankaltaisia ominaisuuksia kuin William Faulknerin romaaneissa. (Pratt 1977, 185.)

Keijo Kettusen mielestä kaunokirjallista diskurssia ei voida pitää puheaktina tai puheaktien sarjana samalla tavoin kuin luonnollista kielenkäyttöä. Kettusen mukaan kirjailija ei tarjoa puheaktia kuulijalle vaan sommittelee kirjallisen maailman, jossa fiktiiviset henkilöt tai kertojat suorittavat puheakteja. (Kettunen 1983, 47.) Fiktiivisiä puheakteja on kuitenkin Kettusen mielestä mahdollista tutkia samoin periaattein kuin luonnollisen diskurssin puheakteja (Kettunen 1983, 67). Silloin tutkitaan kaunokirjallisen teoksen sisäistä maailmaa, eli sitä, minkälaisia puheakteja ”fiktiiviset henkilöt voivat suorittaa tai kuinka puheaktimalli soveltuu teoksen erilaisille kerrontatasoille” (Kettunen 1983, 4-5).

Terry Eagletonin mukaan kirjallinen teos on itsessäänkin puheakti: sillä on jokin sanoma, päämäärä, johon se pyrkii. Puheaktiteorian terminologian mukaisesti myös teksti on kielellinen teko, jonka merkitys on tulkittavissa. (Eagleton 1997, 149.) Eagletonin mielestä kirjallisia tekstejä ei voida kuitenkaan pitää tosiasiallisesti puheakteina, koska kirjailija ei puhu lukijalle. Kirjalliset tekstit ovat puheaktien jäljitelmiä. (Eagleton 1997, 150.) Miller puolestaan painottaa, että puheaktiteoria, kuten mikään muukaan teoria, ei ole sellainen työkalu, jolla fiktiivinen teos voitaisiin purkaa osiin kuin kone. Kaunokirjallisuutta luettaessa ”työkalu törmää kohteeseen ja päinvastoin”. (Miller 2005, 12.)

Timo Joenpellon mukaan sekä luonnollisessa diskurssissa että fiktiossa puhujat voivat keskustellessa käyttää useita eri proseduureja eli toimintatapoja. Proseduurien ja puheaktien valintaan vaikuttaa kulloinenkin puhetilanne. Voi olla niinkin, että tilanne ”vaikuttaa enemmän puhujan käyttäytymiseen kuin puhuja tilanteen kehittymiseen”. Vapaa puhetilanne säätelee proseduureja vähemmän, muodollinen enemmän. (Joenpelto 1984, 40-41.) Tilanteen synnyttämiä proseduureja Joenpelto nimittää

reaktiivisiksi, tilanteen ohjaamiseksi puhujan käyttämiä puolestaan intentionaalisiksi. Puhuja voi ohjata ja strukturoida keskustelua intentionaalisin proseduurein: käyttää niitä vuoronvaihtoon, ymmärryksen vahvistukseen ja dominointiin. Intentionaalsiin proseduureihin kuuluvat myös riidanhaastoproceduurit. (Joenpelto 1984, 41-43.)

Keskustelun jatkumiseksi on vuoron vaihduttava niin luonnollisessa kuin fiktiivisessäkin kommunikaatiossa, fiktiivinen vuoronvaihto voi kuitenkin tapahtua jouhevammin. Vapaassa ja tasaväkisten puhujien keskustelussa on kaikilla yhtä hyvät edellytykset puheenvuoroihin. Silloin vuoronvaihtoon kytkeytyy yleensä myös aloitteenteko. Johdetussa keskustelussa puheenvuoron käyttöä ja vuoronottoa säädellään. (Joenpelto 1984, 65.)

Vapaassa intensiivisessä keskustelussa vuoro vaihtuu usein ja puheenvuorot ovat lyhyitä. Jos keskustelussa on mukana myös vähemmän innokkaita puhujia, kärkkäämmät joutuvat olemaan vuorollaan äänessä aikomaansa pitempään. Joskus voi käydä niinkin, että vuoron jäätyä vaihtumatta puhetapahtuman muodostaa yksi ainoa puhunnos. (Joenpelto 1984, 65-66.) Jos joku keskeyttää toisen puheenvuoron, sillä hän viestittää tahtovansa pitää keskustelukanavan hallussaan (Leiwo ym. 1992, 65).

Aloite käynnistää uuden jakson ja suuntaa sananvaihtoa. Näin ollen aloitteenteko voi dominoida keskustelua, mutta ei aina tee niin. Aloitteen tekemisen ”siirtyessä vuoro luonnollisesti vaihtuu, mutta vuoron vaihtuessa aloitteenteko ei välttämättä siirry puhujalta toiselle”. (Joenpelto 1984, 68.) Vuoronvaihdossa myös puhetapahtuma voi vaihtua. Näin käy erityisesti silloin, kun uusi jäsen tulee mukaan keskusteluun; hän ei tiedä, mistä on puhuttu ja siksi saattaa synnyttää keskustelua uudesta asiasta. Esimerkiksi Aleksis Kiven *Nummisuutareissa* Joenpellon mukaan Martta saapuessaan keskustelutilanteeseen ei yleensä huomioi käynnissä olevaa keskustelua vaan tekee aloitteen uudesta asiasta. (Joenpelto 1984, 66.) Näin ollen Martan keskustelutilanteisiin tullessaan tekemät aloitteet ovat keskustelua dominoivia.

Myös puheaktien toistoa tapahtuu sekä luonnollisessa että fiktiivisessä diskurssissa. Kun joku toistaa jonkun jotakin aiemmin sanomaa, hän voi Joenpellon mukaan esimerkiksi liittää itsensä johonkin turvalliseen ja arvostettuun traditioon. Tällöin auktoriteetin puheen toistaminen merkitsee, että toistaja ei ole itse vastuussa

suorittamistaan puheakteista, koska ne alkuperältään ovat jonkun toisen synnyttämiä. On tietenkin niin, että toistajat toimivat eri puhetilanteessa kuin auktoriteettinsa, täten kerratut puheaktit eivät aina onnistu toistajien toivomalla tavalla. Puheaktien jäljittelyllä voi olla sekin funktio, että siten toistaja pääsee keskusteluun mukaan. Toistolla voidaan myös lisätä ymmärrystä, estää konflikti, herättää muiden keskustelijoiden huomio ja vahventaa käynnissä olleen asian käsittelyn lopetus. (Joenpelto 1984, 33-34.)

Keijo Kettusen mielestä se, että joku henkilö käyttää edellisen puhujan puheaktin sanoja omansa pohjana, voi olla merkki siitä, että henkilö yhtyy edellisen puhujan mielipiteisiin. Joku puhuja taas voi olla jollekin toiselle niin merkittävä, että toinen jäljittelee tämän puhetta kunnioittaakseen esikuvansa sanomisia. Mutta toisen puheaktien toistaminen voi olla myös erimielisyyden osoitus: jäljittelijä vastustaa toisen repliikkejä ja riidanhaluisena kertaa niitä. Se on Kettusen mukaan yleistä esimerkiksi Ernest Hemingwayn novelleissa *The Sea Change*, *Out of Season* ja *Hills Like White Elephants*, jotka kukin kuvaavat naisen ja miehen yhteiselon ongelmia. (Kettunen 1983, 146-147.) Esimerkkinä Kettunen esittää novellista *Hills Like White Elephants* katkelman miehen ja tytön vuoropuhelusta:

- It tastes like licorice, the girl said and put the glass down.
- That's the way with everything.
- Yes, said the girl. - Everything tastes of licorice. Especially all the things you've waited so long for, like absinthe.
- Oh, cut it out. (The Short Stories of Ernest Hemingway, 274.)

Kettusen mukaan miehen ensimmäinen repliikki on vain flegmaattinen toteamus, mutta tyttö ottaa sen yleistyksenä, vaikka on siihen ensin yhtyvinään. Tytön myötämielisyys vaihtuu ironiseksi arvosteluksi. (Kettunen 1983, 176.)

Eräänlaisia puheaktien toistoja ovat myös fiktion nykyhetkeä edeltäneiden puheaktien ilmaiset. Joenpellon mukaan fiktion nykyisyydestä etäisimmät puheaktit tulevat fiktion nykyhetkessä esiin sananparsina. Silloin todetaan vain, että sananlaskun mukaan, tai että on tapana sanoa; alkuperäinen puheaktin suorittaja ja puhetilanne eivät ole enää merkityksellisiä. (Joenpelto 1984, 16.)

Jotkut menneisyyden puheakteista voivat olla myös kanonisoituja, esimerkiksi sanassa sanotaan ja oppineet sanovat. Fiktiivisen maailman lähimenneisyyden puheakteja esitettäessä tavallisesti mainitaan myös aktien alkuperäiset lausujat. Myös fiktion sisäisen maailman tapahtumiin osallistuvien henkilöhahmojen puheakteja fiktion tapahtumien käynnistymistä edeltävältä ajalta voidaan kerrata fiktion kuluessa. Fiktionkin maailmalla on menneisyytensä, joka on huomioitava; se ei voi olla vaikuttamatta fiktion nykyhetkeen. (Joenpelto 1984, 16.)

Kettunen on todennut, että fiktion dialogi kuvaa sosiaalista tapahtumaa teoksen sisäisessä maailmassa. Fiktion puheakteista voimme lukijoina konstruoida henkilöhahmojen ominaisuuksia ja hahmojen keskinäisiä suhteita. Nämä asiat luonnollisesti liittyvät toisiinsa; osa henkilöhahmon piirteistä on pääteltävissä siitä, kuinka hän kommunikoi muiden hahmojen kanssa. Joskus henkilö voi ilmaista suhtautumisensa toiseen henkilöön suoraan, toisinaan implisiittisesti. Kun kaksi henkilöä keskustele kolmannesta, heidän dialoginsa voi paljastaa jotakin kaikkien kolmen keskinäisistä suhteista. Mikäli joku vastaa toisen puheisiin usein vaikenemalla tai lyhyesti ja mekaanisesti, se voi olla merkki siitä, että parivaljakon kiinnostuksen kohteet ovat erilaiset. Se saattaa viestiä jopa sitä, että heillä on tyystin eri taajuus. Kuitenkin he voivat keskustella täysin asiallisesti ilman minkäänlaista väittelyä. (Kettunen 1983, 172-175.) Henkilöiden puhettavan ja puhemäärän perusteella voi saada selville henkilöiden eroja ylipäättäänkin ja myös samankaltaisuuksia. Puhemäärien erot ovat merkittäviä temaattisestikin tilanteissa, joissa ”joku henkilöistä ei ymmärrä tilanteen vaatimuksia vaan puhuu liikaa tai sellaisista asioista, joista ei pidä puhua”. (Kettunen 1983, 164-165.)

Matti Leiwon mukaan henkilöiden välisiä suhteita voi arvioida myös sen perusteella, minkälaisia siirtoja he keskustelussa suorittavat: eräät tekevät aina avaussiirtoja, jotkut vain vastaavat tai tukevat. Henkilöiden keskinäisiä suhteita valottavat myös puhuttelut, mm. sinuttelu ja teitittely: perin selkeänä osoituksena eriarvoisuudesta on esimerkiksi tilanne, jossa toinen teitittelee ja toinen sinuttelee. Puhuttelu voi muuttua jopa teoksen edetessä, kuten tapahtuu Pentti Haanpään novellissa *Reppuselkäinen mies ja laiha hevonen*. Siinä reppuselkäistä miestä sinutellaan tämän tultua talon maille, mutta myöhemmin talonväki ryhtyy teitittelemään häntä, kun he huomaavat, että reppuselkäinen onkin rahamiehiä. Kieli suo kyllä mahdollisuudet myös

kätketympään ”suhtautumisten ja asenteiden ilmaisemiseen, todellisten suhtautumisten salailuun tai peräti harhaanjohtamiseen”. (Leiwo 1996, 161-162.) Henkilösuhteisiin vaikuttaa myös se, että henkilöt voivat välillä toimia erilaisissa rooleissa. Rooliin asetuttuaan henkilön puheaktit muotoutuvat henkilön ottaman roolin mukaisiksi; henkilö ”puhuu omaa idiolektiänsä, joka on osa hänen roolisuoritustaan”. Sellaisissa tapauksissa kiinnostavia ovat ne taitekohdat, tapahtumat, joiden myötä rooli muuttuu. Esimerkiksi *Nummisuutareissa* Joenpellon mukaan Iivari tekeytyy hulluksi selvittääkseen tukalasta tilanteesta Topiaksen ja kyläläisten kovistellessa häntä:

Topias. Te'e tili kuormasta ja ostoksista, mies sinä; sinä onneton mies ja Esko samoin. Taivas varjelkoon minua teistä!
 Iivari (teeskennellen itsensä hulluksi). Taivaan-kierukka putosi pilvistä alas, että mötkähti, ja jalka poikki.
 Topias. Kuka?
 Iivari. Taivaan-kierukka.
 Topias. Häh?
 Iivari. Tämä mailma on käynyt ylös-alas, niin kuin pyhä Pietari sanoo.
 Topias. Elä, elä poikani koe pettää meitä tänlaisilla konsteilla.
 Iivari. Päässäni krapisee paistettuja herneitä.
 Sepeteus. Suuri veijari, suuri kanalja! (Nummisuutarit, 136.)

Iivarin roolinmuutos on Joenpellon mukaan kuitenkin niin yhtäkkinen ja suuri, että siihen ei usko kuin Esko. (Joenpelto 1984, 91-92.)

Keskustelun etenemistä tutkittaessa voidaan analysoida myös keskusteluun osallistuvien valtasuhteita. Puheaktit voivat paljastaa varsin merkitseviä asioita: kuka hallitsee tilannetta, kenellä on valta valita mistä ja mitä puhutaan, kenellä oikeus mitätöidä toisten puheenvuoroja jne. (Leiwo ym. 1992, 65; Kettunen 1983, 65-66.) Jos henkilöiden välillä ilmenee paljon propositionaaleiltaan vastakkaisia puheakteja, ne voivat Joenpellon mukaan osoittaa teoksen keskeisen ristiriidan. Vastakkaiset propositionaalit luovat tietenkin myös jännitettä, ja niihin voi sisältyä myös draamallista ironiaa. *Nummisuutareissa* selkeitä vastakkaisia propositionaaleja esiintyy jo häämatkalle valmistauduttaessa:

Esko. (Yksin.) [...] Tärkeä askel! Jaa, totisesti, jos sitä oikein sydämen pohjasta mietiskelee; sillä tässä ei ole leikin sijaa, ei ole tässä leikin sijaa. [...] (Nummisuutarit, 13.)
 Mikko (itseksensä). Mitä tästä hääretkestä viimein tulee, sitä en tiedä, mutta että koko asia, sekä tytön että isäntänsä puolesta, oli puhdasta pilaa, ehkä Eskon mielestä ankara totuus, sen tiedän varmaan. (Nummisuutarit, 28.)

Joenpellon mukaan esimerkissä eivät ole vastakkain Esko ja Mikko, vaan Eskon ja Kreetan avioliittoon liittyneiden puheaktien tulkinnat. (Joenpelto 1984, 25-28.)

3 TUNTEMATTOMAN SOTILAAN RETORIIKAN FUNKTIOITA

3.1 Kirjakieli

Kuten Maija Länsimäki ja Esko Koivusalo ovat todenneet, *Tuntemattomassa sotilaassa* upseerit käyttävät kirjakieltä lukuun ottamatta Koskelaa, jonka puheessa on murreanojakin (Länsimäki & Koivusalo 1993, 5). Esimerkkejä Koskelan murteellisuuksista: ”teitin tarttee nyt huolehtia semmonen asia”, ”koittakaa pitää kiirutta”, ”minä lähden meneen” (TS, 10), ”ei tarvitse ainootansa kauppaamaan ruveta” (TS, 46), ”ei niitä passaa kenenkään omia” (TS, 90), ”minä en tohon asiaan sinänsä puutu” (TS, 133), ”aletaanhan valua etiäppäin, sano” (TS, 294), ”muuton, saat itte kattoo mihin menet” (TS, 383). Se, että Koskelan puheessa on murrettakin, on yksi seikka, jonka myötä Koskela osoittautuu epämuodolliseksi ja asemallaan tärkeilemättömäksi.¹ Se, että Koskelalle eivät sotilasarvot ole tärkeitä, ilmenee hyvin mm. silloin, kun hän Mannerheimin 75-vuotispäivänä riehuu kiljuhummalassa komentokorsulla. Siellä hän sopertaa tolkutonta venäjäänsä ja vastaa saksaksi laulaneen vänrikin kysymykseen ”Kuka täällä ryssää puhuu”, että ”Koskela Suomesta”, eikä ”luutnantti Koskela Suomesta” (TS, 285). ”Suomesta” Koskela sanoo, koska on ärsyyntynyt vänrikin saksankielisestä laulusta.

Muodollisuutta ja arvovaltaa kirjakielen kautta eniten ilmentää Lammio. Näin tapahtuu selkeästi esimerkiksi valtakunnan rajan ylittämisen jälkeen:

– [...] Sitten käydään asevelitalkoisiin ja pestään puserot purossa. Tukat leikataan ja parrat ajetaan. [...] Sotatilanne ei anna mitään vapautuksia kurin suhteen. Marssin aikana oli havaittavissa ilmiöitä, jotka tullaan kitkemään pois. Komppania muistutti enemmän kulkurijoukkoa kuin armeijan yksikköä. Tuota typerää jermumentaliteettia ei tulla sietämään. [...] On muistettava, ettei tämä osasto ole mikään Rajamäen rykmentti, vaan eräs Suomen armeijan valiojoukko. Huomautan vielä, että lähistöllä on korkeampia esikuntia, ja jos komppanian käytöksestä tulee moitteita, riittää minulla keinoja asioiden palauttamiseen säädylisille raiteille. Toivon, että joka mies käsittä tarkoitukseni. Toimikaa. (TS, 130-131.)

Kun Lammio kutsuu Koskelaa, jotta voi ilmoittaa tälle rankaisevansa Lehtoa, Määttä

¹ Muita asioita, jotka synnyttävät Koskelasta valtaa korostamattoman kuvan, käsittelemme luvuissa 4.4 ja 4.5.

ja Rahikaista elintarvikkeiden varastamisesta, käyttää hän kaavamaisuutensa mukaisesti muodollista kieltä: ”Vänrikki Koskela!” Mutta Koskela ei suinkaan vastaa armeijan kielenkäytölle konventionaalisesti ”Herra luutnantti”, vaan epämuodollisesti ja kansanomaisesti: ”Jaa...a.” Sitten Lammio ilmaisee tiukasti ohjesääntökielisen rangaistuskäskyn, jonka päättää kysymykseen ”Onko selvä?” Siihen Koskelan pitäisi muodollisesti vastata ”Kyllä on herra luutnantti”, mutta Koskela käyttää edelleen vapaamuotoista ja kansankielistä ilmaisua: ”Mikäs siinä.” (TS, 133.) Hyperkorrektin muodollisuuden voidaan ajatella toimivan upseerikoulutuksesta peruna olevana diskursiivisena auktoriteetin merkinä, konventionaalisenä vallankäytön eleenä. Mutta Koskela on alaisilleen auktoriteetti, vaikka hänen käyttäytymisensä ei armeijan konventiolle tunnusomaisia vallankäytön muotoja sisälläkään. Lammion muodollisuus korostuu myös silloin, kun Sarastie kuulustelee Rokkaa. Paikalla oleva Lammio on kertojan mukaan pitkään vaiti, mutta viimein puuttuessaan keskusteluun pyytää Sarastieltä puhelupaa. Kertojan sanoin ”lupanpyyntö oli oikeastaan turha, mutta Lammio tahtoi sillä korostaa omaa alttiuttaan muotojen noudattamisessa”. (TS, 339.)

Upseerien juhliessa Mannerheimin syntymäpäivää on Lammion puhe humalassakin hyvin formaalista:

– Ja nyt upseerien malja. Herrat, meidän tiemme on selvä. Me olemme armeijan selkäranka. Meidän mukanamme Suomi seisoo tai kaatuu. Herrat. Horjumatta sinne minne Marskin miekka viittaa tien. (TS, 283.)

Puheesta myös selviää eksplisiittisesti, että Lammio näkee sodan upseereiden sotana, eikä näin ollen osaa juurikaan arvostaa alaistensa merkitystä. Hieman implisiittisemmin siitä ilmenee Lammion arvoasemilla tärkeily; lyhyehkössä repliikissään herrat-sana toistuu kahdesti ja jälkimmäisellä kerralla muodostaa yksinään lauseen.

Lammion kiitoskin Hietaselle tämän tuhottua vihollisen panssarivaunun on viralliselta kalskahtava: ”Sillä tavalla. Se oli esimerkillistä päättäväisyyttä.” (TS, 202.) Syntyy vaikutelma kuin Lammio olisi etukäteen opetellut nuo sanat, jotka hän voi ilmaista kenelle hyvänsä ja minkä tasoisen onnistumisen tahansa kyseessä ollessa. Sarastien

samaisessa tilanteessa Hietaselle lausumat kiitokset ovat henkilökohtaisemmat ja arvostavammat:

– Minä kai joukosta ymmärrän parhaiten mitä te teitte, koska minä tiedän eniten tilanteesta. Ensin kiitoksia. Ensi jaossa tulee veeärrä, ja kersantinarvoa varten pannaan paperisota viipymättä käyntiin. (TS, 202.)

Sarastiestä ei jäykkää eikä tärkeilevää kuvaa muodostu, vaikka hänkin kirjakieltä käyttää. Rangaistuksiakin käsiteltäessä Sarastie puhuu tavalla, joka ei ärsytä, kuten kommentoidessaan Lehdolle tämän kovennetun seisomista ja siihen johtaneita syitä: ”[...] Jos rupeaa seikkailemaan, niin täytyy ainakin huolehtia, ettei käryä. Pinnata saa, mutta palaminen on rangaistuksen uhalla kielletty.” (TS, 143.) Ja tilanteessa, jossa Rahikainen kellistää itäkarjalaisessa kylässä kukonpojan heittämällä sitä puukapulalla, Sarastie kyllä ensin moittii Rahikaista kylän väestön omaisuuteen puuttumisesta. Kun Rahikainen viattomanoloisena puolustautuu vetoamalla siihen, että kukko olisi raajarikkona kuollut muutenkin, Sarastie joustaa: ”Saatte sen tämän kerran. Mutta olkoon viimeinen. Se oli niin hieno heitto, että minä annan sen palkinnoksi.” (TS, 213-214.)

Sarastie myös rupattelee miehille huolettomasti onnistuneiden taistelutoimien jälkeen: ”Oletteko saaneet ruokaa? [...] Onkos pojilla tupakkaa? [...] Levätkäähän hyvin. Voimia tarvitaan vielä.” (TS, 97-98.) Sekin on omiaan synnyttämään vähemmän muodollista kuvaa hänestä. Länsimäen ja Koivusalon mukaan Sarastie ei osoittaudu viralliseksi, koska hän puhuu luontevasti kirjakieltä (Länsimäki & Koivusalo 1993, 7-8).

Huomionarvoista on sekin, että niin ikään kirjakieltä käyttävä Kaarna ei leimaudu formaaliseksi, vaikka tiukan järjestyksen mies onkin. Tämän saa aikaan se, että Kaarnan puhe on jutustelevaa:

– Kaunis päivä tulee. Komea on alku. Komea on, sano. Niin punainen rusko että...Jaaha. Joukkueittain autoihin. (TS, 36.)

Kaarna usein myös rauhoittaa miesten jännittyneitä mielialoja leppoisaalla sanailullaan. Näin tapahtuu esimerkiksi ensimmäisten taisteluäänien kiiriessä miesten korviin:

– Jaha, jaha. Ollaan pojat hiljaa. Saadaan jänis. Kierroksessa on.
(TS, 49.)

Kovin kankeaa kirjakieltä käyttää rykmentin komentaja pitäessään puhetta kunniamerkkien jakotilaisuudessa. Tämän romaanissa anonyymiksi jäävän everstin puheen jäykkyyden saa aikaan koukeroinen virkerakenne:

– Nyt kun minulla on ensimmäinen tilaisuus sodan alkamisen jälkeen nähdä teidät koossa, käytän tilaisuutta kiittäkseni teitä jokaista siitä, mitä te olette tehneet. [...] Olen saanut tehtäväkseni jakaa kansakunnan kiittollisuuden osoituksena seuraavat kunniamerkit niille, jotka ovat olleet tilaisuudessa erikoiseen kunnostautumiseen. (TS, 144-145.)

Kun Syvärillä katkaistaan vihollisen huoltotie ja painostetaan vihollinen luopumaan valtaamastaan kylästä, rykmentin komentajan kiitos on muodollista mahtipontista sofafraseologiaa: hän oli kertojan sanoin pyytänyt välittämään ”tunnustuksensa pataljoonan osoittamasta peräänantamattomasta taisteluhengestä” (TS, 269).

Upseereiden puheissa d-äänne esiintyy, paitsi virkaintoisella vääpeli Sinkkosella. Hän kyllä yrittää puhua ohjesäännön mukaista kirjakieltä, mutta siinä hänellä tapahtuu murtumaa d:n lipsahtaessa välillä t:ksi, kuten Petroskoissa hänen puhuessaan kurista ja jakaessaan kasarmimajoitukseen liittyviä ohjeita:

– Täällä on nähtävästi eräitä tyyppisiä, jotka kuvittelevat, ettei armeijassa enää pystytä säilyttämään kuria. Se on paha erehtys. [...] Kun komppania nyt majoittuu kasarmimajoitukseen, niin huomautan eräistä sisäpalvelukseen liittyvistä seikoista. Täytellistä siisteyttä ja puhtautta on noutatettava. Sisäpalvelusohjesääntö on kaikkine pykälineen voimassa. Ottaen huomioon olosuhteet, sallitaan siitä kuitenkin sellainen poikkeus, että aliupseerin tullessa tupaan ei tarvitse huutaa huomiota. Vain komppanian vääpelille se huutetaan kuten ennenkin. Ja sitten herrat aliupseerit [...] majoittuvat aliupseeritupaan erikseen. Teidän tehtävänänne on hyvän järjestyksen kaikinpuolinen valvominen. (TS, 242-243; lihavointi minun.)

Suomalaisten vetäytymisen jo alettua Sinkkonen puhuu nostomiehille:

– Kuormastosta otetaan nuorempia miehiä kivääreille, ja teität pannaan ajomiehiksi. Osannette ajaa hevosta? Mikäs olikaan teitän nimenne? (TS, 356; lihavointi minun.)

Ja myöhemmin kuormastojen peräytyessä Sinkkonen komentaa:

– Pitetäänhän etäisyydet suurempina (TS, 402; lihavointi minun).

Jyrki Nummen mukaan d:n taitamattomuus korostuu synnyttäen koomisen vaikutelman, koska Sinkkosen tiukasti tavoittelema ohjesääntökieli tahattomasti rikkoutuu (Nummi 1993, 69).

Kariluodon, nuoren intomielisen varusmiesupseerin, kirjakielisistä ilmauksista kuvastuu hänen naiivi uskonsa kiiltokuvamaiseen isänmaallisuuteen, jota piirrettä alaisensa karsastavat kuin myös Kariluodon ylirehvakkuutta. Varsinkin sodan alkuvaiheessa Kariluoto toistelee taistelujen aikana mahtipontisia fraaseja: ”joukkosi eessä”, ”joukon maine” ja ”vimmassa taiston” (TS, 55, 59). Ne ovat myös alluusioita *Ateenalaisten lauluun*, kuten Nummi on todennut (Nummi 1993, 104). Sodan edetessä Kariluodon pateettisuus karisee, ja hänestä kehittyy vähitellen taitava pragmaattinen upseeri. Muutos heijastuu Kariluodon repliikeistä; kiihkoilut väistyvät tehden tilaa sodan realismiin keskittyville puheille:

– Pojat, tietäkää, että me veimme pataljoonan läpi tänään. Vanha nelonen se on joka jyllää. Ja Ukkolan poika, toisen ryhmän konepistooli teki hyvää työtä. Siihen malliin edelleenkin. (TS, 93.)

Kariluodon muutoksen myötä miestensä suhtautuminen muuttuu myötämieliseksi häntä kohtaan. Kariluodon muuttuminen ja sen myönteiset vaikutukset viestivät sitä, että *Tuntematon sotilas* on vastaveto aiemmassa suomalaisessa sotakirjallisuudessa vallalla olleelle paraati-isänmaallisuudelle. *Tuntemattomasta sotilaasta* ilmenee Mikko Lehtosen sanoin ”Väinö Linnan poleeminen suhde fennomaaniseen sankarikäsitykseen, jossa on hurraa-isänmaallisuutta” (Lehtonen 2004).

Vänrikki Jalovaaran käyttämä kirjakieli on ensin muodollista ja Jalovaaran tiukkuutta ilmentävää. Jalovaara myös teitittelee alaisiaan. Kun esimerkiksi Rokka on puhunut

joen ylityksestä uimalla Jalovaaran esittämän sillan kautta peräytymisen sijasta, sanoo Jalovaara Rokalle:

– Te tottelette käskyä kuten muutkin. Se siitä, ja nyt valvomaan aseisiin! Olen kuullut jo tänään teistä. Minun joukkueessani ei tule olemaan muuta herraa kuin kuri ja tilanteen vaatimukset. Omavaltaisuutta en siedä. En ole mikään turhanpalvoja enkä tarvitse pokkuroimisia, mutta joukkue tulee suorittamaan saamansa tehtävät mukisematta. (TS, 421.)

Myöhemmin Jalovaara huomaa Rokan strategian olleen oikean ja sen hän myös myöntää Rokalle. Sen jälkeen Jalovaara vähitellen muuttuu joustavammaksi. Hän alkaa puhua alaisilleen toverillisesti ja näiden puhetyyliä tapaillen, kuten esimerkiksi vähän ennen vyörytystä:

– Ja nyt pojat! Me olemme kiinni emmekä enää irtoa. Reippaasti päälle. Viimeiset pitäköt huolen siitä, ettei yksikään nuppi nouse penkan yläpuolelle. (TS, 436.)

Jalovaara alkaa myös sinutella miehiään. Esimerkiksi Vanhalalle hän sanoo: ”Näätkö sinä tuon meikäläisen ruumiin” ja ”Jos sinä pääset hautaan ja saat ne pelistä pois, niin jatko on selvä” (TS, 428).

Varsin huomiota herättävää on, että teräksenluja tunteeton tappaja alikersantti Lehto puhuu lähes kirjakieltä. Hän on ”Tampereen seudulta kotoisin oleva [...] autonapumies” (TS, 13). Miksi hän ei puhu hämäläismurretta? Länsimäki ja Koivusalo ovat esittäneet oivan perustelun: heidän mielestään murre Lehdon ilmaisuna ei olisi ollut koherenttia hänen henkilöhahmonsa karakteriin nähden. Lehdon käyttämä kirjakieli ilmentää ”sitä kovuutta ja armottomuutta, jota Lehto miesjoukossa edustaa”. (Länsimäki & Koivusalo 1993, 7.)

Lehdon tyly säälimättömyys tulee kirjakielen kautta kuvaavasti esiin esimerkiksi silloin, kun hän raivoaa uupuneelle Riitaojalle:

– Sinä olet semmonen risti, että minä antasin mitä hyvänsä, kun ryssä minut päästäs sinusta. Mutta kun sinä saatana et tule edes niin lähelle tulta. (TS, 176.)

Jos Lehto samassa tilanteessa sanoisi vaikkapa: ”Sää olet semmonen risti, että mää antasin mitä hyvänsä, kun ryssä mut päästäs susta. Mutta kun sää saatana et tuu edes niin lähelle tulta”, ei Lehdon kylmäverisyys ja armottomuus ilmentyisi yhtä hyvin.

Toisaalta Lehdon kirjakielen voitaisiin katsoa juontuvan hänen kaupunkilaistaustastaan. Vaikka Lehto oli kotoisin ”Tampereen seuduilta” (TS, 13), oli hän Tampereellakin majoillut ”kulkukoirana” (TS, 181). Mutta kyllä kuitenkin kirjakieli Lehdon hyytävän sosiaalisen etäisyyden ilmentäjänä tuntuu perustellummalta.

Miksi sitten sotamiehet Honkajoki ja Vanhala – hän kylläkin vain osittain – puhuvat kirjakieltä? He ovat romaanin parodioita, ja kirjakielinen ilmaisu palvelee sitä tarkoitusperää. Honkajoki parodioi usein armeijan ohjesääntökieltä, esimerkiksi: ”Onko herra luutnantti herra luutnantti Koskela itse” (TS, 301), ”Luulen tarvitsevani uuden sysäyksenvahvistajan henkilökohtaiseen aseeseeni” (TS, 308), ”Iskuryhmä Vanhala. Loistava suoritus. Synnyinmaa ei unohda teitä” (TS, 438) jne. Myös tieteellis-teoreettinen kielenkäyttö on Honkajoen parodioinnin kohteena: ”mutta mikäli olette laajentanut näiden vaatetuskappaleiden merkityksen maailmankatsomukselliselle alueelle” (TS, 344), ”täitä ei kuitenkaan minun käsittääkseni voi syyttää tästä liasta, sillä sehän ei ole syy, vaan seurausilmiö” (TS, 346). Nummen mukaan Honkajoen parodiointi ei ole kansanomaista, vaan pikemminkin klassista; tyyliä ”jäljitellään uskollisesti samalla kun itse aihepiiri on ristiriidassa ilmaisun kanssa” (Nummi 1993, 89).

Honkajoki myös fabuloi, eli tekaisee juttuja. Näin esimerkiksi silloin, kun hän Määtän esitellessä hänelle asemia sepittää tarinan Suomen Yleisradion vartiomiehestä (TS, 308) ja silloin, kun hän naapuritukikohdan korsussa poiketessaan fabuloi parodisen iltarukouksen (TS, 345), Alfred Otto Schweden sanoin ”narrinrukouksen” (Schwede 1980, 113).

Vanhala sinkoilee sekä omaan että vihollisen sotapropagandaan ja valistusupseereiden TK-kieleen (TK = taistelukuvaaja) pohjaavaa parodiaa: mm. ”tykistömmä puhuu järeätä kieltään” (TS, 221), ”käsi vakavana ja sydän rautaisen rohkeana käyvät urheat lentäjämme vihollisen haaskalintujen kimppuun” (TS, 280) ja ”tappioita kärsineenä,

mutta yhä lyömättömänä peräytyy armeijamme uusille puolustuslinjoille” (TS, 398). Vanhala luo parodiansa niin, että hän tekee uusia kompositioita muistiinsa tallettamastaan fraseologiasta, kuten Nummi on todennut (Nummi 1993, 92).

Kun Vanhala ei parodioi, hän puhuu hämäläismurteella: ”Ämmät mekottaa” (TS, 287), ”tosta yhdestä on tullu työvoitto” (TS, 333), ”tota kanervikkoo myöten vaan” (TS, 430) jne. Vanhalan parodioista veisi Hämeen murre Länsimäen ja Koivusalon mukaan tehon (Länsimäki & Koivusalo 1993, 7).

3.2 Murteet

Tuntematon sotilas sisältää runsaasti murteellista ilmaisua. Sitä ominaisuutta on kritisoitu, varsinkin heti teoksen ilmestyttyä. Murteiden käyttö on perusteltua yksinkertaisesti jo siitäkin syystä, että Linna on pyrkinyt *Tuntemattomassa sotilaassa* realistiseen ilmaisuun, kuten Lars Hulden on sanonut (Hulden 1980, 289). Matti Kuhnan mukaan juuri runsas murteellinen dialogi tekee *Tuntemattomasta sotilaasta* niin todentuntuisen (Kuhna 2004, 274). Murteellinen replikointi on ollut Linnalle *Tuntemattoman sotilaan* kohdalla intentionaalinen valinta. Ritva Rainion toimittamassa teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet* Linna kertoo:

Tuntematon sotilas syntyi henkilöidensä myötä ja nämä henkilöt taas syntyivät kielensä myötä. [...] Olin aikaisemminkin käyttänyt murretta joissain henkilöittäni repliikeissä, mutta se oli ollut enimmäkseen vaistonvaraista. Nyt valitsin kuitenkin murteet tietien tahtoen, koska henkilöittäni mallit alun perin elivät niissä. [...] Aikaisemmin olisin etsiytynyt jonnekin sotilaiden yläpuolelle ja katsonut heitä sieltä. Nyt koetin asennoitua asioihin heidän tasoltaan niin, että todellisimmat asenteeni halusin ilmaista heidän repliikeissään. [...] Harjoittelin niitä kirjoittaessani jopa ääneen lausuen, etsien aitoja sanoja ja rytmejä, niin kauan kunnes tajuntani tunsu ne psyykkisesti omikseen. (Linna 1969, 66, 68-69.)

Tuntemattoman sotilaan murteellista ilmaisua Linna on perustellut myös Ilpo Kaukovallan *Luotaimen* tekemässä haastattelussa *Väinö Linnan romaanien vuoropuhelut ja murre*:

[...] Palvelin sodan aikana asevelvollisena rykmentissä, jonka miehistö oli käytännöllisesti katsoen koko Suomen alueelta. [...] Joukkueessani puhuttiin ainakin seuraavia murteita: Kainuun,

Keski-Pohjanmaan, Etelä-Pohjanmaan, Turun seudun, Hämeen, Savon, Karjalan kannaksen, Satakunnan murteita ja lisäksi Helsingin slangia. Ja kun *Tuntemattoman* tyypit on tästä materiaalista koottu, niin en osannut muuta kuin antaa puhua noiden murteiden tapaan. [...] minulle näitten ihmisten kieli oli oleellinen osa persoonallisuutta. Jos olisin jättänyt syrjään heidän oman kielensä, niin ainakin omista silmissäni olisi jotakin hyvin merkittävää kadonnut henkilöistä, heidän inhimillisestä olemuksestaan. (Kaukovalta 1963, 28-29.)

Murteiden voidaankin katsoa olevan yhteydessä ihmisen luonteenomaisiin piirteisiin. Jos joku yrittää puhua murteensa unohtaen, eivät hänen tunnusomaiset piirteensä, esimerkiksi rehvakkuus tai uho tule enää yhtä hyvin esiin kuin hänen luontaisessa puheessaan.

Murteiden avulla Linna on pystynytkin luomaan *Tuntemattoman sotilaan* satureille myös karakteria ja taustaa, tavoittanut kuvattaviensa ”pohjaa ja perustaa”, kuten Kurjensaari on todennut (Kurjensaari 1980, 69). Siinä tulee Kurjensaaren mielestä esiin Linnan erityinen taito, ”kyky havainnollistaa tiedostamaton ja vain kriisikohdissa ilmenevä suomalainen suhtautumis- ja ajattelutapa” (Kurjensaari 1980, 69).

Murteiden käyttöä kirjallisuudessa tutkinut Staffan Björck on esittänyt, että murreilmaisuuon pohjaavalla individuaalistamisella ei voi päästä kovin syvälle (Björck 1953/1963, 116). Minusta kuitenkin Linna on murteita käyttäen kyennyt yksilöistämään *Tuntemattoman sotilaan* henkilöahmoja pinnallista kuvausta syvemmin. Murteethan on totuttu, ainakin Suomessa, yhdistämään eri heimoihin. Heimoilla on ollut vielä *Tuntemattoman sotilaan* kirjoittamisen ja ilmestymisenkin aikaan omat selkeät tunnuspiirteensä, onhan niitä vielä havaittavissa, vaikka heimoerot ovat nykypäivään tultaessa tasoittuneet. ”Samoja asioita ei sanota samalla tavoin eri seuduilla”, on Hulden kiteyttänyt murteiden monipiirteisyyden (Hulden 1980, 286). Murretta puhuvista *Tuntemattoman sotilaan* henkilöahmoista on pääteltävissä mm. heidän temperamenttiinsa, mentaliteettinsa, arvomaailmaansa ja tapakulttuuriinsa liittyviä ominaisuuksia. Murre-eroja Linna ei alleviivaa, selitä puhki, vaan lukija voi murteesta kuulla minkälaisia miehet ovat, kuten Matti Myllykoski on sanonut (Myllykoski 2004).

Aikaisemmissa suomalaisissa sodankuvauksissa oli aihetta käsitelty päällikkötason näkökulmasta, ja J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoissa* Linnan itsensä mielestä suomalainen sotilas on kuvattu omaa ajattelukykyä vailla olevaksi typeryukseksi. Vastavetona sille *Tuntemattomassa sotilaassa* nostetaan arvoon sotamiehet ja aliupseerit. Näin ollen voidaan ajatella, että kohottaakseen miehistön teoksen keskiöön Linna on mm. murteiden avulla pyrkinyt tekemään heistä upseereita elävämpiä. Tätä näkemystä puoltaa se, että upseerit puolestaan jäävät etäisiksi värittömän ja osittain jopa paperinmakuisen puheensa takia.

Miehistön ja upseeriston kielellinen vastakkainasettelu tulee korostuneesti esiin esimerkiksi silloin, kun Lammio nuhtelee Rokkaa:

- Kuulkaapas, Rokka. Te näytte vakaasti pyrkivän avoimeen konfliktiin kurin kanssa.
- Mikä sellane on? Puhu miul iha selvää suomee. Mie oon pientilalline Kannakselt enkä mie ymmärrä noi hienoi sanoi.
- Te olette niin kuin sotilaskuri ei liikuttaisi teitä ollenkaan.
- Ei se minnuu liikutakka.
- Se alkaa liikuttaa.
- Ei se ainakaa minnuu metla käes pane heilumaa.
- Metla. Enköhän minäkin saisi vastauksia suomeksi!
- Et sie tiijä mikä metla on? Luuvvaksha sitä lännes sanotaa. Kumpane siun mielest on oikein? (TS, 323.)

Lammio korostaakseen arvoasemaansa puhuu huoliteltua ohjesääntökieltä ja käyttää sivistyssanaa konflikti. On niin, kuten Pekka Lilja on esittänyt, että vaikka Rokka ei konflikti-sanaa ehkä ymmärräkään, hän ei siitä häkelly vähääkään, vaan ovelana vastavetona heittää nopeasti keskusteluun murrenmetla, jonka merkitystä Lammio ei puolestaan käsitä (Lilja 1984, 59).

Myös d-äänteen käyttö jakaa miehistöä ja upseeristoa eri leireihin. Kuten mainittu, upseereiden repliikeissä d ilmenee Sinkkosta lukuun ottamatta, mutta miehistön jäsenet eivät sitä käytä, paitsi kirjakieltä puhuvat Lehto, Honkajoki ja Vanhala. Poikkeava ääntäminen tulee korostuneesti esiin Rahikaisen laulaessa korsun laverilla

Elämää juoksuhaudoissa:

- Taistoihin tiemme kun toi/missä luotien laulu vain soi./Emme
tienzeet kun lähtimme silloin/kuka joskus palata voi./Elo tääl
juoksuhaudoissa on/meille käskynä vain kohtalon/ja kenties
matkamme määrä/sotan melskeeseen katota on./
- Oi vaalea armahani/tule sitomaan haavojani/elä anna miun
nääntyä tänne/sillä tietäthän mun tuskani./Tässä maassa kun
makaelen/ja tuskissani huokaelen... (TS, 314; lihavointi minun.)

Nummen mukaan poikkeava ääntäminen liittyy Rahikaisen murteeseen, mutta on myös osoitus tietoisesta miehistön ja upseeriston kielellisestä kahtiajaosta romaanin maailmassa. Nummen mielestä poikkeama korostuu, koska laulu odotetaan laulettavan yleiskielellä. (Nummi 1993, 68.)

Murteista on *Tuntemattomassa sotilaassa* sekin hyöty, että niiden myötä on helpompi tietää, kuka kulloinkin on äänessä tilanteissa, joissa keskusteluun osallistuu useampia puhujia. Kertojan ei ole tarvinnut joka kerta ilmoittaa repliikin lausujaa.

Tuntemattomassa sotilaassa on myös henkilöitä, joiden puhe muuttuu yhden puhetilanteen aikana kirjakielisestä murteeksi. Länsimäen ja Koivusalon tarkan havainnon mukaan taistelulähetti alikersantti Mielonen puhuu haavoittunutta Kaarnaa auttaessaan kirjakielellä rivimiehille käskijänä ja Kaarnalle alaisena:

- Ensisidettä, ensisidettä...Nopeasti...veri kuivuu...Kapteeni
sanokaa jos koskee...minä käännän paremmin. (TS, 58.)

Pian tämän jälkeen Mielosen (kotoisin Kuopion seudulta) puhe vaihtuu Savon murteeksi, kun hän itseksensä kiihdyksissään hokee:

- Itellenikii käsvarteen...Itellenikii nuarmu.
Liäkintämiehet...Miss työ saatanat piileksittä... (TS, 58.)
(Länsimäki & Koivusalo 1993, 5-6.)

Ja kun Syvärillä vihollinen on iskemässä vastaan isoin joukoin, vastaa kiväärijoukkueen varajohtaja kersantti Penttinen kiväärijoukkueen johtajalle, romaanissa anonyymiksi jäävälle vänrikille, ensiksi kirjakielellä. Mutta kun Penttinen hetkeä myöhemmin kiivastuu vänrikin vaatimukseen, tulee hänen puheeseensa murretta mukaan.

- Oikealla kuuluu ääniä enemmänkin. Ollaan luullakseni kovan edessä. Ei ole kysymys mistään partiosta. [...]
- Eipä ole kysymys partiosta niin. Metsä rytisee vielä pitkälle miehityksen ohi ja neljännen ryhmän edestä kuuluu komentosanoja.
- Etkö voi levittää ketjua?
- Helvettiinkömä sitä levitän kun muutenkin on mies huutohollin päässä. (TS, 257-258.)

Kurjensaaren mukaan *Tuntematon sotilas* oli vastaisku itsevaltaiselle sotilasmentaliteetille, propagandatason sodalle, koska se ”rikkoi sosiaalisen yläason retoriikan” tehokkaasti arkisella sanonnallaan, joka huipentumisissaan ”tavoittelee arkista lakonisuutta” (Kurjensaari 1980, 67). *Tuntemattomassa sotilaassa* Nummen sanoin ”jähmettynyt kirjallinen kieli hajoaa kohdatessaan elävän puheen” (Nummi 1993, 99), ja romaanin mehevän murteen onkin todettu uudistaneen suomalaisen romaanin kieltä; se ”avasi tietä kansankielen tulolle suomalaisen proosan dialogiin” (Varpio 1980, 83).

3.3 Kiroilu

Kiroilua on *Tuntemattomassa sotilaassa* paljon. Sitäkin on kritisoitu, varsinkin aikalaislukijoiden toimesta, kuten murteidenkin käyttöä. Kiroiluakin voidaan perustella romaanin tekijän realismin tavoittelulla niin kuin murreilmaisuaakin. *Tuntemattoman sotilaan* miehet elävät usein kovien hermopaineiden alaisina ja myös vastoinkäymiset ovat yleisiä. Näin ollen ei ole ihme, että kiro sanoja on ilmassa usein; kiroilevathan ihmiset normaalioloissakin runsaasti stressaannuttuaan ja vastusten sattuessa. ”Kiroukset luovat elävän ja aidon puheen tuntua *Tuntemattoman sotilaan* replikointiin”, on Nummi sanonut (Nummi 1993, 78).

Joissakin romaanin tilanteissa kiro sanat ovat varmaan myös siinä tehtävässä, että ne tuovat lauseisiin rytmillistä iskuvoimaa ja tehostavat sanonnan painokkuutta ja vaikuttavuutta, kuten esimerkiksi Lehdon ilmaus ”Osasin, perkele” (TS, 83) tilanteessa, jossa hänen konekiväärinsä suihku on osunut viholliseen. Kiro sana nimenomaan ilmauksen lopussa tuo sanontaan rytmillistä iskua. Toisaalta tämän ”Osasin, perkele”-huudahduksen voi tulkita myös niin, että Lehto tarkoittaa sillä: ”Ähäkutti, siitäs sait”. Ja sitäkin se voi kuvata, että Lehto, joka on kuin ikiroutaa, kiroaa niin epäonnistumisen kuin onnistumisen hetkellä.

Nostomies Korpelan kohdalla kiro sanat ovat karakterisoivia; ne kuvastavat miehen barbaarimaisuutta ja frustroituneisuutta. Korpela kiroaa jo heti ensimmäisessä repliikissään: ”Tässä tiedä...niin...nimestä...saatana” (TS, 356). Ja myöhemminkin Korpelalla esiintyy kiroilua miltei aina kun hän suunsa avaa: ”Pitäs tietää. Kun on kerran osattu kotoo hakee. [...] Saatana niin (TS, 356), ”Missä niitä saatanan luupäitä sitten on” (TS, 357), ”Saatana mua ei tartte neuvoo” (TS, 357), ”Juoskaa hyvin perkeleesti vaan” (TS, 404) jne.

Tuntemattomassa sotilaassa Nummen mukaan kiroilulla vahvistetaan myös joukon yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Hänen mielestään monet teoksen kiroukset kuvastavat arvostuksia ja sosiaalisia suhteita. Siitä Nummi käyttää esimerkkinä sitä, kun miehet kuvaavat Kaarnaa kirouksen kautta arvostavasti: ”On siinä semmonen saatanan käpyhaukka että et tuo toista rinnalle” (TS, 49). (Nummi 1993, 79.) Myös Koskelaa kehuaan kiro sanan sisältävällä ilmauksella, kun tsasounasta tehdyssä korsussaan ei ollut luteita: ”Kaikki se saatanan kylä huomaakin” (TS, 297). Ja Rokkaa ylistää Lampinen kirouksella: ”En tiedä, mutta saatana olet mieheksi” (TS, 269).

Eräänlainen katharsis on kyseessä Lahtisen purkaessa kiroillen kiukkuaan Määtän ja Salon kanssa raskasta ahkiota umpihangessa vetäessään:

– On, on perkelettä. Tulis kuula ja tappais. Kyllä sitten pitää olla hommaa. Ja kunnanpösö istuu keinutuolissansa ja laskee viljantrokausrahoja. Minä sanon, että jos jostakin tulis vielä semmonen ihminen, jonka päätä ei olis ihan kokonansa tällä koohotuksella sekotettu. Meinaan ettei se ymmärtäs mailman menosta muuta kun sen mikä on järjellistä ja tarpeellista, niin sanon minä että se ihmettelis. Kun isot miehet vetelee tämmöstä perkeleen kelkkaa pitkin mettiä edestakaisin...[...] Täällä mun täytyy räjähtä vaikken minä tiedä mitä mulla olis semmosta jonka vois viedä. Henki ny on, mutta se kai säästys paremmin jossakin mualla kun täällä. Isänmaata ei ole, uskonto jäi rippikouluun. Koto ny jonkinnäkönen on, mutta huoneet on yhtiön. Vanhempia tars puolustaa sano pastori. Muttei mulla ole kun äite, ja jos ryssä semmosella vanhalla ämmänkropsalla luulee jotakin tekevänsä niin vieköön perkele... Ei mars. Lähdetääs rynniin. (TS, 253-254.)

Kun Lahtinen on aikansa turhautuneisuuttaan ja kiukkuaan purkanut, on hän taas kykenevä velvollisuuden tuntoisesti jatkamaan matkaa kehoittaen Määttä ja Saloa tekemään samoin. Kari Kuula onkin todennut, että kiroilu, vaikkakin on huono tapa, saattaa toimia terapiana. Se voi ”purkaa tunnepuolen paineita ja lievittää jopa fyysistä kipua”. (Kuula, 2003, 19.)

Miesten kohdatessa yllättäen vihollisen trotyyliminoituksen purkaa joku raivoaan ärähtämällä: ”Perkele noihin koskee” (TS, 76). Suollusmäen vihollispesäkkeitä tähystettäessä tuo joku puolestaan esiin tuskansa tokaisemalla: ”Tuo perkele se vielä niistää liekin monelta pojalta” (TS, 220). Leea Virtasen mukaan ankarissa paineissa haetaan kirosanoilla suojaa ahdistavilta tunteilta (Virtanen 1988, 223). Kuulan mielestä kiroilija ”siirtää pahan olon tai kivun kirosanaan, joka sylkäistään pois” (Kuula, 2003, 19).

Kiroilu voi olla myös kauhun ja hädän ilmentymä, kuten keskelle tulitusta liekkeihin jääneen sairauton avuttomalla haavoittuneella. Hän huutaa hysterisesti: ”Minkä te perkeleet menitte? Minä palan...Tuokaa konepistooli. Minä tapan teidät. Minä tapan kaikki...” (TS, 378). Linnan käsikirjoituksessa kyseinen kohta on sisältänyt rankkaa uskontoon liittyvää kiroamista, kuten käy ilmi vuonna 2000 *Sotaromaani* -nimellä julkaistusta *Tuntemattoman sotilaan* alkuperäiskäsikirjoituksesta:

– Minkä te perkeleet menitte? Voi Jeesus saatana...Minä palan...Tuokaa konepistooli. Minä tapan teidät. Minä tapan kaikki...suomalaiset ja ryssät...Aaaaa...aaa...Minä tapan Jumalankin. Mitä varten sinä annat minun palaa...Tu tänne perkele, niin minä tapan sun saatanan...(Sotaromaani, 444)

Virtasen mukaan kiroileminen juontuu varhaiskantaista kielenkäytöstä. Kiroaja tekee ”alkukantaisen suojamuurin itsensä ja maailman välille” varjellakseen minuuttaan voimasanoilla, joita ”Suomessa on useimmiten ammennettu uskonnollisesta kielestä (perkele, saatana, piru, helvetti, jumalauta)”. Kiroilu voi olla myös ”itkun vaihtoehto, tunnepurkaus häpeän, kiukun tai liikituksen hetkellä”. (Virtanen 1988, 223.)

Lammion puhuttelussa Rokan kiroaminen ilmentää sitä, että Rokan viha on kohonnut äärimmilleen: ”Ai perkele, luulet sie tosissais, jot miun vieter venny loputtomiin”

(TS, 325). Lehdon kiroilu Riitaojalle kuvaa Lehdon vihaa Riitaojan pelkuruutta kohtaan: ”Saatanan tonttu” (TS, 57), ”Kaikkia saatanaita minä saan perässäni vetää” (TS, 177) jne. Heikki Siltalan mielestä Lehto nöyryyttää Riitaojaa kiroiluun, nimittelyin ja uhkailuin (Siltala 1996, 192). Halveksivaa vihaa Lehto puolestaan ilmaisee Lammiota kiroessaan, kuten esimerkiksi sanoessaan: ”Jumalauta, minä en suo kuoville niitä naamaliikkeitä, kun se sais nähdä mun palanneen kesken takaisin” (TS, 181).

Upseeriston ja miehistön kielellisestä vastakkainasettelusta on yhtenä kuvaavana esimerkkinä kohtaus, jossa huoliteltua muodollista kieltä käyttävä Lammio yrittää saada mistään piittaamatonta brutaalisti puhuvaa Korpelaa ojennukseen:

- Kuulkaapas Korpela! Te menette liian pitkälle. Nyt suu kiinni! Sanakin vielä niin teidän käy huonosti.
- Älä revi päätäs, perkeleen nauhahousu. On nauhaa niin. Mieheet! Hei, ajomieheet! Mikä toi tommonen kekkuli on joka tossa mun perässäni kulkee. Hevosissa persekärpäset tähän asti on ollu. Rupeeko ihmiseen tuleen niin? (TS, 403.)

Kahakka keskeytyy maataistelukoneiden tulituksen takia, mutta jatkuu Korpelan hevoskärryjen juututtua ojanpohjan liejuun ja Korpelan nähdessä Lammion lähestyvän häntä:

- Älä saatana tu tänne! Sinä et mun rattaitani auta. Minä en tommosen apua tarvitte. Kyllä niin kova tosi on niin. Hommaat heti mulle siirron! Minä muutan toiseen porukkaan.
- Mihin ihmeelliseen porukkaan. Mitä tässä...Mihin?
- Saatana! Minä menen vaikka mailman läpeen, kun minä vaan pääsen susta eroon. Minä menen vaikka helvettiin, kunnei mun vaan tarvitte sua kattella
- Korpela. Minä varoitan teitä viimeisen kerran. Tappio on nostanut teidänkaltaistenne luontoa, mutta älkää erehtykö luulemaan, että tämä armeija antaa syljeksiä silmilleen hävitessäänkään.
- Phähäh. Kuka tässä silmille syljeskelee. Sinä saatana olet sylkeny toisten silmille vuosikaudet. Niin. Kyllä niin on. Äläkä kouri sitä pistoolikoteloos taikkama heitän sen mettään ja sun perässä...(TS, 404-405.)

Nummen mukaan *Tuntemattomassa sotilaassa* asetetaan usein vastakkain myös erilaiset hengenasetteet. Korkealentoinen kerronta päätetään kansanomaiseen ilmaukseen, kuten Lehtoa luonnehdittaessa:

Isänmaa, uskonto, koti, Suomen kunniakas armeija ja kaikki mahdollinen 'henkevyys' sai häneltä pikaisen tuomion:
 – Älkää jauhako paskaa! Kuka tulee katsomaan kenen rahat on?
 (TS, 13)

Nummen mielestä Lehto runttaa korkeatyyllisen fraasin kansanomaisella fraasilla. Lisäksi asetelmassa ”juhlat ’henkevyudet’ rinnastuvat Lehdon kortinpeluuseen, joka kuuluu markkinahumun, päämäärättömän oleilun ja ajan tappamisen piiriin”. (Nummi 1993, 79-80.)

Sotamiehet ja aliupseerit käyttävät kiro sanoja paljon upseereita enemmän. Kiroilevin upseeri on Kaarna. Hän ei kuitenkaan kiroile miesten kuullen, vaan kiro sanat esiintyvät hänen monologeissaan jonkinlaisina mieltä rauhoittavina ja toimintatarmoa kuvaavina täytesanoina: ”Se nyt perkeleen peliä on” (TS, 21), ”Vuokralaiset helvettiin” (TS, 21), ”mukana ollaan ja rattailla pysytään, piru vieköön” (TS, 24), ”Jos minä tuon perkeleen puhelimen vierestä lähden, niin se soi heti” (TS, 24) jne. Kariluoto kiroaa ainoastaan kerran lohtiessaan vihaa esiin: ”Nyt sinut otti saatana...helvetin rosvo...” (TS, 75). Koskela ja Sarastie käyttävät kiro sanoja vain satunnaisesti. Esimerkiksi vihollisen bunkkeria räjäyttämään lähtiessään Koskela sanoo: ”Ampukaa vaan perkeleesti, minä yritän lähemmäs” (TS, 83). Sarastie puolestaan kiroaa esimerkiksi noituessaan kuluneita saappaitaan: ”Toi saatanan huono hevosenahka” (TS, 374). Karjula kiroaa raivotessaan miehistölle: ”Perkeleen lammaslauha” (TS, 413) ja haavoituttuaan: ”Perkele! [...] Auttakaa saatanan pelkurlit minut asemaan ja antakaa konepistooli...” (TS, 416). Karjula on Lehdon lailla kylmäverinen tappaja, samanlaisia he ovat myös kiroilussa. Lehto kutsuu Riitaajaa ”saatanan paskiaiseksi” (TS, 85) ja kuolettavasti haavoituttuaan, henkiahieverissä viruessaan raivoaa Karjulan tyyliin: ”perkeleen kiersilmä [...] saatanan naattikorvat [...] te saatanat” (TS, 186). (Lilja 1984, 47-48.)

Miehistössä kiro sanoja sinkoilee eniten Lahtisen, Lehdon, Hietasen ja Rokan suusta. Tähän vaikuttaa kyllä sekin, että heidät kuvataan hyvin usein tilanteissa, joissa miesten fyysinen ja psyykinen toleranssiraja on ylittymässä, jolloin kiroilun tehtävänä on alentaa stressiä. Rokka ja Hietanen käyttävät kiro sanoja usein myös vain neutraaleina täytesanoina: esimerkiksi (Rokka) ”älä perkele kapaloi sitä miun päätäi

ko lasta” (TS, 269) ja (Hietanen) ”Jumalaut, ei mailmas varma ol toist semmost” (TS, 234). Lammion yliformaaliseen kuvaan sopii, että hän ei viljele kiro sanoja ollenkaan. (Lilja 1984, 47-48.) Sen, että sotamiehet ja aliupseerit kiroilevat huomattavasti enemmän kuin upseerit voi tulkita niin, että silläkin on haluttu korostaa miehistön ja upseeriston tai laajemmin ajatellen tavallisen kansan ja herrojen vastakkaisuutta ja hierarkkisuutta: yläluokka puhuu korrektisti ja rahvas miltei brutaalisti. Sen, että sotamiehet ja aliupseerit eivät puhu upseereista, vaan herroista voidaan katsoa viittaavan miehistön tuntemaan herravihaan yleensäkin, eikä vain sodan puitteissa.

3.4 Metelöinti

Tuntematon sotilas sisältää paljon kollektiivista melskettä: huuteluita, irvistelevää naurua, ruokottomuuksia, hohotuksia, tilannerepliikejä ja osuvia sutkauksia. Tunnusomaista näille joukkokohtauksille on, että metelöintiä ei ole koodattu kenenkään tietyn henkilön suuhun. Nummen mukaan ”kasvottomien puhujien repliikkien ja huutojen avulla *Tuntematon sotilas* kuvaa joukkuetta nimenomaan kollektiivina” (Nummi 1993, 94).

Turhat hälytykset synnyttävät miehissä herroihin kohdistuvaa arvostelua. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun kuljetuskolonna ei saavu sovitusti Paloaukealle:

– Herrojen neronleimaus. Kusiherätys, pojat! Harjoitusta sotaa varten. Hiki säästää verta, niin että tonttuileminen kannattaa aina. Tulihan käytyä niidenkin mättäiden vieressä loikomassa. (TS, 35.)

Virtasen mukaan huutelut, päivittelyt ja siunailut kansanomaisen retoriikan keinoina kuvaavat ärtymystä, mutta ne voivat toimia myös tilanteen keventäjinä (Virtanen 1988, 224).

Kun autot sitten viimein saapuvat ja Paloaukealta lähdetään, kuvataan tilannetta näin:

Kolonnasta kuului joitakin huutoja, jossakin autossa tapailtiin jo lauluakin: Kankahalla kasvoi kaunis kukkanen...
 – Hyvästi Paloaukea, huusi joku kolmannen joukkueen autosta ja toiset paransivat: Hyvästi parakit! Vanhat lähtee! [...]
 – Ei onnea meil ole suurempaa kuin suojata syntymämaata...(TS, 37.)

Kun taistelukokemusta on karttunut, uusi liikkeellelähtö levon jälkeen synnyttää aina joukkopurnausta. Mielosen ”Valmistautukaa”-komentoon vastataan:

- Älä rääh, perkele!
- Kuka tappas ton saatanan huutajan. (TS, 123.)

Pisimpään lähtöä vastustetaan Petroskoissa. Kun Lammio pitkään yrittää saada miehiä lähtemään tuloksetta ja lopulta kiivastuneena uhkaa kieltäytyjiä kuolemantuomiolla, syntyy seuraavanlainen metakka:

- Perkele...ei se oma luoti sen kipeempää tee kun ryssänkään.
Antaa tulla vaan.
- Antaa tulla lunta tupaan ja jäitä porstuaan.
- Ei me ainakaan ennen lähdetä kun on saatu uusi
komppanianpäällikkö
- Koskela komppanianpäälliköksi! Sitten lähdetään. (TS,
246.)

Tämä on ainut kerta, kun miehistö ja upseeristo ajautuvat *Tuntemattomassa sotilaassa* avoimeen yhteenottoon, kuten Knut Pipping on todennut. Pippingin mielestä mellakan aiheuttaa se, että Petroskoin valtauksen jälkeen miehet kokevat urakkansa suoritetuksi ja luulevat jopa sodan päättyneen. Lisäksi miehet ovat tyytyväisiä Petroskoin majoitusolosuhteisiin, eivätkä he vielä ole palautuneet lähes kolmikuukautisesta Ääniselle etenemisestä. (Pipping 1980, 296.)

Rasitus synnyttää runsaasti kollektiivista hälinää, kuten Heikki Siltala on todennut. Vaikeiden luonnonolosuhteiden synnyttämä ”kiukku purkautuu sosiaaliaggression kautta armeijaa ja ’herroja’ tai ulkoisena konfliktina asetovereita kohtaan”. Erityisesti marssittaessa ”sotilasjoukon täyttää kollektiivinen meteli, jolloin lähes kaikki mahdollinen joutuu vihan kohteeksi”. (Siltala 1996, 290.) Esimerkiksi pimeässä korvessa edettäessä miehet nurisevat:

- Onko yhteys?
- Vaihtakaa kantajia!
- Minä kannoin äsken pitempään
- Älä valehtele!
- Perkelekö tätä jaksaa. [...]
- Katso nyt saatanan jästipää kuinkas kuljet.
- Pidä huoli silmistäsi ja turpa kiinni.
- Älä rupee äijä hevosteleen. (TS, 102.)

Kun marssivan rivistön ohittaa autoja, joissa on ilakoivia lottia ja upseereita, synnyttää se marssivassa joukossa äkäistä sanailua:

- Pöly mosurin silmille vaan, perkele. Ei ole pojat pensapulasta tietoa silloin, kun herra ajaa kenttähuoransa kanssa. Kuka saatana siellä viheltää. Turpa kiinni, on tässä täysi käsi ilman semmoisia pihinöitäkin. (TS, 125.)

Turhautuneita huuteluita sinkoilee joukosta silloin, kun miehet vetäytymisvaiheen alettua marssivat Äänisen takana:

- Ei tullu siitä purosta Suomen rajaa.
- Perkele, sen väliä ole. Loppuupa kumminkin tämä helvetin koohotus.
- Ei se ole tällä kuitti.
- Kannaksella painaavat häntä koipien välissä.
- Mihinkäs käteen nyt lusikka pannaan?
- Me maksetaan pojaat vielä joka ainoa puu minkä me täältä halkomotteihimme kaadoimme.
- Niin, ja niitä maksavat vielä lapsenlapsetkin. [...]
- Heikot sortuu elontielle, mutta jätkä sen kun porskuttaa.
- Älä uhoo! (TS, 350.)

Myös taistelujen aikana ilmenee kollektiivista äänessä oloa, kuten sen jälkeen, kun Koskela on heittänyt kasapanoksen vihollisen bunkkerin katolle, ja miehet syöksyvät hyökkäykseen:

- Ryssä juoksee...Keikahti pojat...
- Ja tuolla...ampukaa. Se peräytyy. Älkää päästäkö. (TS, 84.)

Vihollisen lähestyessä huudellaan:

- Siinä se saatana taas on..
- Turvat tukkoon!
- Suojautukaa! (TS, 87.)

Ja peltoaukealla vetäytyvää vihollisjoukkiota tulitettaessa hihkutaan:

- Hyvä, siihen malliin.
- Varma tapaus.
- Minä ainakin kaksi.
- Kuulkaa miten parkuvat.

- Antakaa lisää, kyllä ulina loppuu.
- Anna minäkin yhden. Anna minullekin. Anna edes yhden. Vänskä perkele vei kiväärini.
- Älä töni. Minä kun sihtaan.
- Anna nyt minäkin yhden edes. Minä en saa ollenkaan.
- Ota kiväärisi...Minä tuon konttaajan. (TS, 88.)

Kollektiivista purnausta syntyy myös silloin, kun miehet kokevat, että omaa joukkoa on kohdannut epäoikeudenmukaisuus. Siltalan mukaan miehistä tuntuu, että heidän joukkonsa joutuu aina pahimpiin paikkoihin ja ilman riittävää lepoa. Näissä tilanteissa miehet ”tuntevat kollektiivista yhteenkuuluvaisuutta, jonka avulla on mahdollista purkaa yhdessä kiukkua armeijaa ja upseereita kohtaan”. (Siltala 1996, 293.)

Esimerkkejä tällaisesta:

- Eikö kolmas pääse eteenpäin...Meidät tietysti taas tietä aukomaan...Tämähän tiedetään vanhastaan. (TS, 70.) [...]
- Jo olisi meidän vuoro päästä reserviin. Me puhkaistiin linja. Toiset senkun jossakin makaavat.
- Älä puhu. Herrat tienaa nappeja. (TS, 87.)

Tyypillinen yhteisen purnauksen kohde on myös ruoka:

- Mitä on?
- Sellupuuroa.
- Voi saatana. (TS, 120.)

Kollektiivista nurinaa sitä vastoin ei synny lainkaan silloin, kun konekiväärit upotetaan lampeen, vaan toimenpide päinvastoin saa miehissä aikaan huojennusta:

- Morjens, letkapyssy!
- Terve menoo, saatanan vasikka!
- Et kalva miun olkapeätä enää. (TS, 397.)

On niin, kuten Nummi on todennut, että Linnan remuava ja ruokoton kansanhuumori sisältää koko kevyen puskateatterin aineskirjon: siveettömän kielenkäytön, monenkirjavat huutelut, karkeat kaksimielisyydet, ylettömän juopottelun ja lennokkaan juonen. Ne on kuitenkin rakennettu palvelemaan tiettyä päämäärää teoksessa. Kansanomaisia ja korkeatyylisiä kuvia rinnastamalla ”asetetaan vastakkain kaksi erilaista elämäntavan ihannetta”. Miehet pyrkivät mehevillä puheillaan, siveettömillä huutelullaan, lauluillaan ja yleisellä mellastuksellaan synnyttämään

vapautta sekä epäjärjestystä kaikkialle ”missä se vain on mahdollista”. (Nummi 1993, 96.)

3.5 Kieli manipuloinnin välineenä

Tuntemattomassa sotilaassa puheen avulla pyritään myös manipuloimaan toisia retorisin keinoin. Ennen rintamalle lähtöä radiolähetyksessä puhuva ministeri koettaa nostattaa vahvaa taisteluintoa. Ensin hän vakuuttavasti ja usein argumentein perustelee, miksi Suomi on pakotettu sotaan:

– Kansalaiset. Ilman edelläkäypää sodanjulistusta ovat Neuvostoliiton sotavoimat useaan otteeseen loukanneet Suomen raja-alueita. Puolustusvoimamme ovat kaikkialla torjuneet nämä hyökkäykset pidättäytyen kuitenkin loukkaamasta Neuvostoliiton aluetta. Näiden jatkuvien puolueettomuuden loukkausten vuoksi katsoo hallitus sotatilan vallitsevan Suomen ja Neuvostoliiton välillä... (TS, 41.)

Ministerin puheen alkuun sisältyy myös svetisismiä: se ilmenee sanan edelläkäypää myötä. Myöhemmin ministeri vetoaa miesten tunteisiin viittaamalla vapauden riistoon ja isien arvokkaisiin tekoihin:

– ... urhoolliset Suomen miehet. Vapaiksi olemme syntyneet, vapaina olemme eläneet ja pää pystyssä astumme niitä vastaan, jotka tahtovat vapautemme meiltä riistää. Meidän tiemme on selvä ja tuttu. Sen ovat viitoittaneet isiemme suuret teot, se kallis perintö, jonka he ovat meille jättäneet. (TS, 42-43.)

Upseerit pyrkivät useissa kohdin kohottamaan uupunen miehistön taistelutahtoa vaikuttamalla miesten tunteisiin ja tavoittelemalla näiden käyttämää puheenpartta: ”Näytetäänpäs pojat taas kuinka vuokralaiset häädetään” (TS, 152).

Rykmentin komentaja valaa miehiin uskoa seuraavasti:

– Vaasan veri ei vapise eikä Kauhavan rauta ruostu. Vanhaan suomalaiseen malliin, pojat. Ei kovaa vastaan seiso perkelekään. (TS, 175.)

Kiväärijoukkueen johtaja puolestaan näin:

– Vielä me pannaan sille luu kurkkuun, pojat. Käydään tähän aseisiin. Koittakaa kaivaa jonkinlaisia poteroita lumeen. Ja hyvä on, jos ehditte maahankin. (TS, 264.)

Ja vänrikki Jalovaara:

– Asia on nyt pojat niin, että se on heitettävä takaisin. Jos se pääsee laajentamaan murtumaa, niin sitten siinä vaaditaankin jo iso ruljanssi. On koetettava. Näytetään sille, ettei meitä vielä sentään silmille syljeskellä. (TS, 429.) [...] – Tarkkaan pojat...Lopputili pojat...Sitä mitä ovat pyytäneet...(TS, 438.)

Sarastien keinovalikoimassa on em:n lisäksi myös huumori:

– No niin, pojat. Eiköhän sitä ole henki tasaantunut. Se sai päin turpaansa äsken. Mennään ja annetaan sille takapuoleen nyt. Se vaati kovasti sitä Petsamon nikkeliä. Mitäs me, anteliaat pojat. Mennään ja annetaan niin paljon kuin se vain haluaa. (TS, 204.)

Huomionarvoista on myös se, että kaikissa edellä kuvatuissa hengennostatustilanteissa käytetään ilmausta pojat. Sillä upseerit hakevat puheisiinsa toverillista sävyä.

Kun raskaat taistelut ovat rähjänyttäneet miehistöä, yrittävät upseerit nostattaa miesten mielialoja kutsumalla heitä valiojoukoksi. Sellaiset yritykset kuitenkin tuottavat laihan tuloksen. Sotamiehet ja aliupseerit itse käyttävät itsestään kertojan sanoin ”vähemmän kohottavia, joskin sitä kuvaavampia nimityksiä, kuten revohka, pulja, poppoo, koko remmi, hela paska, lutuna tai kaartti” (TS, 118). Edellä kerrottu on samalla myös *Tuntemattoman sotilaan* metakielellistä ainesta. Sitä on teoksessa myös silloin, kun kuvataan, miten sotamiehet ja aliupseerit seurasivat ajan kulumista. Kertojan sanoin miehistön jäsenet ”eivät seuranneet almanakkaa”, vaan heillä oli ajankohdille omat nimityksensä: ”Silloin kun toisesta joukkueesta meni kuusi miestä, Paskamotti, Ratavallin kusiherätys, Kun autokolonna tuhottiin, Pakokauhuravi, Höökivaunutappelu” (TS, 163).

Miehistöstä Rokka tuo eksplisiittisesti esiin, että hän ei ole manipuloitavissa. Kun Kariluoto ylistää Rokkaa sanomalla ”Se oli kymppin arvoista työtä tuo ampumahaudan vyörytys”, vastaa Rokka: ”Sie älä vänskä rupija minnuu kehumaa. Yllytyshurjanha sie luulet miun oleva.” (TS, 157.) Lammio kuitenkin pyrkii vaikuttamaan Rokkaan, jotta tämä alistuisi kuriin, sanomalla, että hän on saanut määräyksen rangaista Rokkaa, mutta sen sijasta on valinnut työn teettämisen (TS, 324). Näin Lammio koettaa saada

Rokan tottelemaan synnyttämällä vaikutelman, että hän reiluuttaan on lieventänyt tuomiota. Rokka ei kuitenkaan siihen syöttiin tartu. Vielä romaanin loppupuolellakin oltaessa tukalassa tilanteessa Rokka ilmaisee, että hänen mielipiteitään ei muokata, sillä kertaa Koskelalle:

- Usot sie jot tänä iltan kuoloo miestä?
- En tiedä. Nyt on kumminkin tehtävä parastaan.
- Älä ala yllyttää minnuu. Mie en ole usutettavii. (TS, 383.)

Autio manipuloi Kariluotoa ruokkimalla tämän kunnianhimoa:

- Jos pääset kiinni, niin tiedät, etten säästä sanojani...Tämä on sinun päiväsi, jos menet läpi. (TS, 79.)

Samoin tekee myös Koskela. Kun Kariluoto vaatii itselleen vihollisen bunkkerin tuhoamisyrittystä, toteaa Koskela:

- Ei se käy mitenkään. Jonkun on saatava miehet heti liikkeelle ja se on sinun tehtävä. (TS, 82.)

Huvittavaa on, että Kariluoto, joka itse on arka kunniastaan, puhuu alaisten kunnianhimoon vetoamisesta. Näin tapahtuu Mannerheimin syntymäpäivänä, jolloin Kariluoto humalassa perustelee keinoja, joilla miehistöä voidaan manipuloida:

- Vain esimerkki vaikuttaa suomalaiseseen. Lisäksi on sopivasti yllytettävä hänen kunnianhimoaan. Sotamies tuntee tiettyä alemmuutta esimiehen suhteen, ja tämä tunne on ohjattava suorittamaan tekoja, joissa mies voi tuntea nousevansa esimiehen rinnalle. Mutta ennen kaikkea. Ei mitään heikkoutta...Sulje sisääsi mitä tahansa. Ulospäin ole kuin kiveä. (TS, 283.)

Jotta Lehto suostuisi Lammion määräämään rangaistukseen, kovennetun seisomiseen, Koskela manipuloi Lehtoa. Koskela vetoaa Lehdon pelottomuuteen ja siihen, että muussa tapauksessa Lammio voi järjestää Lehdolle isompia hankaluuksia:

- Niin, tuskin siinä nyt pelkäämisestä kysymys on. Mutta meinaan se on pienimmän riesan tie. (TS, 134.)

Jottei varastettuja elintarvikkeita tarvitsisi kaikkia palauttaa Mäkilälle, manipuloi Rahikainen Koskelaa seuraavin perustein:

– Se kun ei älynny syinästä paljonko niitä on, niin myö pannaan vähän joka laatikkoon ja loput suihin. Mie niien takia kyttäsin henki kurkussa puol tuntia, ja vartiomies oli vähällä ampua. Enkä mie ala ilimaseks kahta tuntii seistä hojottoo. (TS, 134.)

Pian sen jälkeen Rahikainen ryhtyy jälleen kaupantekoon. Hän on huomannut kirjurin huoliteltuine hiuksineen. Rahikainen vetoaa kirjurin turhamaisuuteen, jotta saisi myytyä tälle kaatuneelta viholliselta löytämänsä kynsienhoitovälineet:

– Soma on vehe. Vaan eihän sitä liikene aikoo viilailuun. Tupakka-askilla tuon antasin jos oisi kellä viilan tarvis. (TS, 135.)

Kiljukohmelosta johtuvassa suolaisen tarpeessaan Hietanen koettaa pitkään suostutella Mäkilää, jotta saisi tältä suolasilakoita. Kun useatkaan pyynnöt eivät tehoa, valitsee Hietanen uuden metodin. Hän viittaa siihen, että on auttanut Mäkilää:

– Kuiskasi määki sul aliupserkoulus kookoon liikkuvat osat oppitunnil. Ja muutenki mää ain päästi sun vähemäl ku mää oli ryhmäjohtajavuaros. Kyl sää siit palkka saisi pari kol silakka antta. Taik oikkiastas viiski. (TS, 291.)

Mäkilä ei kuitenkaan taivu, vaan sanoo:

– Ensin juorahan ja mölytähän ja tapellahan, ja sitten tullahan vielä suolaaset päälle vaatimahan. Jos taas tulis rytinä niin eiköös sitä nousis isämeitä huulihin. (TS, 292.)

Tämän jälkeen Hietanen ottaa käyttöön jälleen uuden keinon. Hän ryhtyy empaattiseksi Mäkilää kohtaan:

– Kyl mää sano samat sanat. Mutten mää millän taval paha elämä pitäny. Kyl mää tiärä mimmonen homma sul on. Eikä sul ol vaihto koska. Sää saat ain murhettu yät ja päivät. Mää en olisis sitä pytty ottanu, mut poja ottiva. Enkä mää taas voinu tul sanoma sul. Sitä täyty sentä olla omas porukas solitaarine. Kyl sää vissi see ymmärrä. Mut anna ny muutama silakka! (TS, 292..)

Tämä toimenpide tuottaakin Hietaselle, joskaan ei vielääkään aivan heti, toivotun tuloksen. Tulos on kuitenkin huomattavasti Hietasen toivomaa niukempi; Mäkilä antaa Hietaselle yhden silakan ruipelon (TS, 293).

Sarastien kuulusteltavana ollessaan Rokka puhuu samassa puhetilanteessa kolme kertaa sarkastisesti sota-oikeudesta:

- Hyö tulliit minnuu noutamaa Venäjäl. Mut mie sanoinkii heil jot se ei käy, miun ko näät pittää männä sota-oikeuttee. Kolme niistä kuol siinä rähinäs, mut tään mie oti. Tää ko on komia poika. (TS, 336.) [...]
- Mie ammuin, löin, puskin otsal ja potkin. Sillee mie selvisin. Hyö olliit kovvii poikii. Siin se ol jot mie viel pääsin tän kuulustelluu ja sota-oikeuttee. (TS, 337.) [...]
- Ol se onni ko mie kuuli jot hyö tulloot. Tiijä mite täs ois käynt sen sota-oikeuven kans. (TS, 337.)

Toistamalla sarkastisia kommenttejaan sota-oikeudesta ja tuomalla niissä esiin myös edellisöiset mainetekonsa Rokka pyrkii vaikuttamaan Sarastiehen, jotta välttyisi tuomiolta. Ensimmäisessä sarkastisessa lausunnossaan Rokka myös rinnastaa kuoleman ja sota-oikeuden. Rokka ilkkuu sille, että upseereille on tärkeämpää sotilaskurin muodollisuudet kuin elämän ja kuoleman kysymykset rintamalla. Toisaalta myös Sarastie on kovan tilanteen edessä; hänen pitäisi tuomita mies, joka on toistuvasti vastustanut esimiehiään, mutta joka on samalla ensiluokkainen taistelija.

Tuntemattomassa sotilaassa upseerit manipuloivat huomattavasti enemmän kuin miehistön jäsenet. Se on tietenkin sopusoinnussa sen kanssa, mikä on upseereiden asema miehistöön nähden armeijan hierarkiassa, mutta se kertoo myös upseereiden halusta tärkeillä valta-asemallaan. Upseereiden manipulointi on aina sotaan liittyvää, miehistön paljolti aivan muuhun. Se kuvaa sitä, että miehistön jäsenet ovat sodassa vain pakon sanelemina. Heidän ainoana päämääränään sodassa on säilyä sieltä hengissä.

3.6 Skeemoja ja trooppeja

Ilmaisua on *Tuntemattomassa sotilaassa* tehostettu lukuisia kertoja skeemojen ja trooppien avulla. Kaarnan ja Kariluodon huudahdus ”Hakkaa päälle pohjan poika” (TS, 58, 59) ilmentää näiden kummankin ylevää paatoksellista asennetta. Turkan mukaan Kaarna ”henkilöittää jääkärit ja kolmikymmenvuotisen sodan sekä motiivittain ihannetaustan” haluamalla sotaa ja kaatumalla ensimmäisessä taistelussa

huutaessaan ”Hakkaa päälle” (TS, 58) (Turkka 1980, 156). Inversiota ilmenee Vanhalan repliikeissä silloin, kun hän parodioi vanhakantaista isänmaallista fraseologiaa: esimerkiksi ”Nääntyin nälkään pakkaseen voi voiton iskut lyödä, khihihi” (TS, 108).

Kariluodon edetessä joukkoineen murroksessa on kertojan kuvauksessa anaforista ilmaisua: ”Tuhannet piiput hehkuivat kuumuutta, tuhannet kädet latasivat ja ampuivat, tuhannet miehet ryömivät tai syöksyivät ruumis ja sielu jännittyneenä eteenpäin” (TS, 77). Kyseinen kertojan kuvaus on samalla myös metaforista: tuhat on yhtä kuin monta ja synekdokeetakin sisältävää: piippu on osa asetta, kädet osa sotilasta. Kyseinen taistelutilanne on vaikea. Yritetään hyökätä, mutta vihollisen vastus on väkevä. Pelko on miehillä vahvasti läsnä. Näitä asioita on kertoja mainiosti pystynyt kiteyttämään nimenomaan figuratiivisen kielen keinoin. Anaforaa on kertojan osuuksissa myöhemminkin. Kun miehet rajalinjan ylitettyään etenevät varovasti, niin ”jokaisen puun ja jokaisen pensaan takaa odotettiin laukausta” (TS, 52) ja miesten torjuessa vihollisen hyökkäystä ”he latasivat ja ampuivat, latasivat ja ampuivat” (TS, 196). Ilmaus ”jokaisen puun ja jokaisen pensaan takaa odotettiin laukausta” on samalla myös hyperbolaa.

Hyperbolaa on *Tuntemattomassa sotilaassa* runsaasti. Erityisesti Lahtisen puheessa sitä on paljon. Mm. silloin kun Määttä nähtyään kaatuneiden vihollisten joukossa vanhan miehen arvelee, että jospa naapurilta alkaakin miehet huveta, paisuttelee Lahtinen täydeltä laidalta: ”Jos miehet loppuu niin sieltä lähtee viistoistamiljoonaa naissotilasta. Siellä on koulutettu kaikki; vanhat ämmäkin.” (TS, 205.) Lahtinen yrittää tuon tuostakin ujuttaa omaksumaansa aatetta muihin siinä kuitenkaan onnistumatta. Niinpä on luontevaa, että hän usein turvautuu hyperbolaan. Lahtinen kokeilee aatevalistuksensa vaikutusta myös jääkäreihin: ”Kyllä sitä on puhuttu venäläisten surkeudesta. Mutta melkein jokaisen on saanut kuoppaansa tappaa [...]” Rahikainen heittää jatkoksi hyperbolaa sisältävän letkauksen: ”Meijän eessä sitä on ollu sellaisii, jotka on pitäny tappoo pariin kertaan [...]” Lausumallaan Rahikainen voi kertojan mukaan samalla sekä rehvastella jääkäreille että irvailta Lahtisen totiselle aatesidonnaisuudelle. (TS, 117.)

Ennen Paloaukealta lähtöä jonkun kertoessa huhun ”Pojat puhuivat lähetin sanoneen, että pataljoonan kirjuri oli sanonut, että meidät viedään Joensuuhun varuskunnaksi” (TS, 10) kuittaa Hietanen turhan huhun ivallisella paisuttelullaan: ”Mää taas kuulin pataljoona hevosmiähilt et me jouruta Helsinki varuskunnaks. Kaik vanha rytky vaiheta uussi. Tule joka miähel pussihousukki.” (TS, 11.) Hietasen kommentti on samalla myös ironinen. Hyperbolaa on Hietasella myös silloin, kun hän tuhoamaansa vihollisen panssarivaunua kiväärinperällä lyödessään sanoo: ”Jos siäl viäl kettä on, niin siält on heti tulemine! Muute mää laita semmosen paukun katon pääl et tee menet Amerikka saakka.” (TS, 201-202.) Hietanen käyttää vahvaa liioittelua myös silloin, kun hän viimein saa krapulaansa Mäkilältä ruipelosilakan: ”No kyl mää täl pärjän pual vuat” (TS, 293), joka on samalla myös ironiaa. Hietasella on teoksessa huumoria miltei kautta linjan, siksi ei olekaan ihme, että hänen puheensa sisältävät myös hyperbolaa ja ironiaa. Honkajoella puolestaan on hyperbolaa tilanteessa, jossa Asumaniemi yliarvioivan varmasti toteaa: ”Eiks me voida lähtee ennen. Mitä me odotetaan porukkaa. Pannaan kolmeen hepeen se kuntoon.” (TS, 431.) Honkajoen kommentti asiaan on sekin liioitelman lisäksi myös ironinen: ”Lähdetään Priha² kotiin...Poika pitää lopusta huolen.” (TS, 431.)

Jos on hyperbolaa *Tuntemattomassa sotilaassa* paljon, niin on myös ironiaa. Esimerkiksi Lahtinen ironisoi etenemisen tyrehdytyä: ”Uraliin, pojat. Niin vaan että nuppi tutisee.” (TS, 72.) Ja kun edellisestä ruokailusta on vuorokausi ja leivänpalasetkin on jo syöty, pukee joku ärtymyksen ironiaan: ”Eipä ole leipää, mutta eipä ole pahasti nälkäkään” (TS, 102). Ironiaa ilmenee myös kertojan osuuksissa. Sitä on esimerkiksi jo romaanin aloituksessa:

Niin kuin hyvin tiedetään, on Jumala kaikkivaltias, kaikkitietävä ja kaukaa viisas. Niinpä hän oli aikoinaan antanut metsäpalon polttaa kymmeniä hehtaareja valtion metsää eräällä hietakankaalla lähellä Joensuun kaupunkia. Tapansa mukaisesti koettivat ihmiset kaikkensa ponnistaen keskeyttää hänen työnsä, mutta järkähtämättä hän poltti metsää niin laajalta alueelta kuin katsoi tuleviin tarkoituksiinsa sopivaksi.

² Prihan, Vanhalan lempinimen muotoutumista käsittelem luvussa 4.3.

Muuan eversti huomasi ensimmäisenä miten pitkälle oli ulottunut kaikkivaltiaan katse. Hän oli erään armeijakunnan esikuntapäällikkö, ja joukkoja sijoitellessaan hän huomasi paloaukean erittäin sopivaksi majoituspaikaksi. (TS, 5.)

On niin, kuten Nummi on todennut, että avauksen ironia korostuu kertojan asettaessa heti aloituskappaleen jälkeen ihmisen (”muuan everstin”) havaitsemaan Jumalan johdatuksen ja hyödyntämään sen oman asemansa velvoituksiin (Nummi 1993, 34-35). Avaus sisältää Nummen mukaan myös allusion Topeliuksen näkemykseen, että Suomen kansan vaiheet ovat muovautuneet ja muovautuvat Jumalan kaikkialle yltävän kaitselmuksen myötä (Nummi 1993, 316). Kertoja suuntaa ironiansa usein myös kohti paatoksellisia asenteellisuuksia. Näin esimerkiksi silloin, kun Kariluoto läpimurron jälkeen intomielisenä näkee ohiajavat kypärin varustautuneet suomalaiset jääkärijoukot ajatuksissaan ihanteidensa mukaisina uljaina saksalaisina iskujoukkoina, Sturm-joukkoina. Välittömästi sen jälkeen kertoja kuvaa muiden suomalaisten habitukseltaan kaikkea muuta kuin loisteliäiden sotilaiden taivallusta ja kiteyttää sen lopuksi ironiseen toteamukseen ”Sturm-joukot etenivät”. (TS, 117-119.)

Koko teos ironisoi mm. sodan vastuukysymystä. Romaanin alussa Kaarna filosofoi, että vastuu sodassa kuuluu aina hävinneille, jotka ovat olleet väärässä (TS, 21-22). Nummen mukaan kyseinen käsitys on esillä vielä romaanin lopussakin, jolloin teoksen ”kohtalon ironia huipentuu” Karjulan ampuessa Viirilän. Karjula ei voi hyväksyä väärässä olemista, ja niinpä hän ”vyöryttää syyllisyyden suomalaiselle sotilaille, joka on pettänyt yhteisen asian: Karjulan Suomen”. (Nummi 1993, 56.) Teoksen ironian kohteena on myös sotapropaganda, joka oli tuottanut valheellisia kuvauksia sodasta ja Karjala-unelmointiin liittyvä Suomen kansan alkuykseyden palauttaminen. Jälkimmäistä kuvaa mm. se, kun miesten kommentit karjalaisessa kylässä kierrellessään eivät ole mitenkään kylää mairittelevia, eivätkä Suomen heimokansojen yhteyttä ilmentäviä:

- Mitä ne noilla koristuksilla?
- Ne on joitakin elojuhlia pitäneet. Kovia ovat kuulemma tanhuamaan.
- Kaikenlaista helvetin hyppääjää sitä maa päällään kantaa. (TS, 125.)

”Menneisyyden mytologisen Suomen uudelleenrakentaminen osoittautuu illuusioksi,

joka hajoaa palasiksi törmätessään Karjalan mäntyyn”, on Nummi asian oivallisesti ilmaissut (Nummi 1993, 150). *Tuntematon sotilas* ironisoi myös Topeliuksen ajatusta kansakuntaa yhdistävästä yhdestä kielestä. Ironia paljastaa Nummen sanoin ”topeliaanisen typologian yksiulotteisuuden: yksi kieli, yksi mieli, yksi kansa, kun taas *Tuntemattoman sotilaan* maailma on moniulotteinen, ristiriitainen ja moniääninen” (Nummi 1993, 131).

Elliptisyyttä on esimerkiksi Kariluodon ja Aution välisessä dialogissa:

- Tämä on joukkueen tapattamista...jos luulet...henkilökohtaisesti olen kyllä valmis...
- Ei...ei. Älähän nyt...Koko pataljoona on kiinni. Toisella komppaniolla raskaat tappiot...Kaksi joukkueen johtajaa. (TS, 78-79.)

Elliptinen ilmaisu voi ilmentää käyttäjänsä pidättyväistä luonteenlaatua. Aution osalta tämä varmaan pitää paikkansa, mutta ei Kariluodon. Toisaalta em. dialogissa elliptisyys on myös tilannesidonnaista: se kuvastaa sitä, että kiireen ja hädän keskellä ei ole aikaa puhua pitkään. Kariluodon repliikin taukojen voidaan ajatella merkitsevän sitäkin, että Kariluoto tuntiessaan taistelutilanteen ylivoimaiseksi kokee olonsa epävarmaksi, mutta valtaisan kunnianhimonsa takia ei voi luovuttaa, eikä missään tapauksessa näyttää, että pelkäisi.

Koskelalla on paljon elliptisiä repliikkejä. Elliptisen ilmaisun voidaan katsoa olevan hänelle luonteenomaista. Onhan Koskela jos joku varsin pidättyväinen luonteeltaan. Petroskoista etelään lähdetäessä jonkun kysyessä, että mihin meitä viedään, vastaa Koskela vain: ”Se törmää Syvärillä. On kuulemma ylittänyt joen” (TS, 247). Ja kun vihollinen hyökkää suurella voimalla, huutaa joku: ”Ne jyrää meitin”, johon Koskela: ”Paikoillanne! Ei ne mitään jyrää. Siellä on miinoitus.” (TS, 412.) Elliptistä ilmaisua Koskelalla on myös silloin, kun hän sanoo Hauhian kavereille näiden tultua tapaamaan Hauhiaa: ”Asia on niin ikävästi, että Hauhia meni. Tarkka-ampuja. Siinä eteisessä on ruumis.” (TS, 317.) Seuraavanlainen elliptinen dialogi käydään Rahikaisen ja Rokan välillä metsässä muiden kuulumattomissa:

- Se on keittiön vieressä, lammen puolella. Vaikee se on, mutta kyllä mie sen selvitän.
- Onk siel kuka vartios?
- Sipilä.

- No kyl se käyp. Mie alan koht perille päästyy. Siihe männes sie joot valmis.
- Mut kato ettei se kuspeä ammu sinnuu.
- Mie selviin kyl. (TS, 271.)

Vasta myöhemmin lukijalle selviää, mistä on kysymys: Rahikainen ja Rokka ovat varastamassa kenttäkeittiöltä keittoastiaa kiljuntekoa varten (TS, 271-272). Elliptinen ilmaisu synnyttää jännitteen.

Hyvin leimallista *Tuntemattomassa sotilaassa* on antiteesin käyttö. Vastakohta-asettelu erilaisine variaatioineen toistuu tavan takaa: epämuodollisuus – muodollisuus, herrat – rahvas, kansankieli – virallinen kieli, ylevät fraseologiat – kansanomaiset sananparret, arvokkaat laulut – arkiset renkutukset, kommunismi – kapitalismi, kristinuskko – ateismi. Ja antiteettistä ilmaisua edustavat myös: Koskelan johtamistyyli – Lammion johtamistapa; onnen tunne – kuolema: voittokortit ja kolme sadan markan seteliä kädessään kuoleva sotamies Kaivonen, vihkilomalta palavaan Kariluodon kaatuminen lähes heti lomilta palattuaan, Asumaniemen onnistumiset taistelussa ja kuolo niiden jälkeen, erään miehen riemullinen ilmoitus osumisistaan: ”Ainakin neljä varmaa minulla. Viides melk...” (TS, 89). Antiteettiseksi voidaan katsoa myös se, että melko aikaisessa vaiheessa kuolee sotamies Salonen, jolle Hietanen saa Paloaukealta lähdetessä taktikoitua Mäkilältä uudet saappaat. Niillä kengillä ei kuitenkaan pitkälle kuljettu. (TS, 139-140.) Matti Myllykoski on sanonut, että *Tuntemattomassa sotilaassa* ”Linna osaa taitavasti viestittää dialogin ja muun kautta sen, että hän menee semmoseen keskikohtaan, jossa kaikki ääripäät kumoaa toisensa, kaikki äärimmäiset näkemykset turhentuu, ja jossa ihminen ihmisenä on keskipisteessä” (Myllykoski 2004). Mielestäni sen on mahdollistanut nimenomaan antiteesin käyttö. Antiteettisen ilmaisun voidaan katsoa toimivan *Tuntemattomassa sotilaassa* myös parallelisena romaanin koheesiota lujittavana tekijänä.

Rokan ollessa Sarastien kuulusteltavana Sarastie ihmettelee Rokan mukanaan tuomaa vankia: ”Mitäs...Kukas se tämä on?” Rokka esittää retorisen kysymyksen ”Tämäkö”, vähän myöhemmin toisen: Sarastien hämmästellessä ”Mikäs mies te oikein olette” Rokka kysyy ”Miekö” (TS, 336-337) ja samaisessa kuulustelussa vielä kolmannenkin: kerrottuaan hyvistä taistelijan ominaisuuksistaan hän kysäisee ”Mitä hitto miult vielä sen lisäksi vaajitaa” (TS, 338)? Rokan kolme retorista kysymystä samassa

puhetilanteessa ovat osoituksena Rokan piruilevasta ilkikurisuudesta ja pyrkimyksestä tehdä naurunalaiseksi koko haastattelutilanne.

Tuntemattomassa sotilaassa on myös ilmeikkäitä vertauksia. Kertoja kuvaa Tyynelän menehtymistä: ”suu kävi pari kertaa kuin kuivalle vedetyn kalan” (TS, 77) sekä Hietasen puhkuvaa hengitystä tämän rynnistäessä miinan kera kohti vihollisen panssarivaunua: ”niin kuin hän olisi aristellen mennyt jääkylmään veteen uimaan” (TS, 198). Myös Hietanen käyttää oivallisia vertauksia. Ärsyynnyttyään Rahikaisen pinnauksesta taistelutilanteessa Hietanen kuvaa Rahikaista: ”Sää ole semmone juur ko vesivellink sukas” (TS, 198) ja Veraan sekä tämän tanssitaitoon ihastuneena Hietanen moittii kotipuolessaan tansittamiaan tyttöjä: ”flika oliva semmotti, et tuntu niinku olis Fiskarssin kympi aura käännelly” (TS, 240).

Kun lääkintämies hätääntyneenä valittaa kiirettään, eräs haavoittunut sotamies tokaisee hänelle metaforisesti: ”Älä perkele kimitä tolla livekalan äänelläsi” (TS, 71). Myös Vanhalan ilmauksessa on metaforaa, kun hän nimittelee Lahtista, kun tämä on jälleen kerran yrittänyt tehdä aatevalistustyötään: ”Lahtinen onkin hapankaali, khihi” (TS, 121). Kertoja käyttää metaforaa usein. Kun on saavutettu menestystä taistelussa, ja on jälleen lähdetty etenemään, kuvaa kertoja metaforisesti säätä, joka on yön sateen jälkeen selkenemässä: ”Sadepilvet hajaantuivat yhä vaalenevina riekaleina” (TS, 114). Kun kertoja hieman myöhemmin ilmoittaa vihollisen olevan hajalla ja vihollisen tykkitulenkin etääntyneen (TS, 115), sitä vasten voidaan kertojan aiemmin kuvaama säämetafora tulkita rintamatilanteen muuttumista tukevaksi. Ja rauhaisassa kesäillassa miesten paistaessa räiskäleitä kertoja maalailee: ”Aurinko painui punaisena pallona rajakarjalaisen metsän taakse” (TS, 126). Myös silloin kertoja käyttää metaforaa, kun kuvaa Hietasen pelkoa tämän valmistautuessa vihollisen panssarivaunun tuhoamisyriytykseen: ”Hietasen huulet olivat jäykistyneet jännityksestä torvelleen” (TS, 198).

Kun romaanin alkupuolella anonyymi hevostmies pyytää Mäkilää varustekuorman päälle, Mäkilän vastauksessa on synekdokeeta: ”Hevosella riittää varustehiskin vetämistä. Ei s’oo tarpeellista ruveta verättämähän kävelemähän pystyviä jalkoja” (TS, 19). Mäkilä on tilanteessa vielä suivaantunut hetkeä aiemmin tapahtuneesta, jolloin häneltä on vaadittu uusia varusteita. Lahtisella puolestaan on synekdokeeta

puheessaan silloin, kun hän aatteelleen uskollisena torjuu Salon ylistyksen omien joukkojen aseistuksesta: ”Minä pahasti pelkään, että saadaan kuulaa vastaan ihan tarpeeksi” (TS, 43). Myös kertoja käyttää synekdokeeta. Näin esimerkiksi silloin, kun yöllä edetään tietä parijonossa: ”Tie rasahteli satojen jalkojen alla” (TS, 100) sekä silloin, kun valmistaudutaan vihollisen suureen vastaiskuun: ”Vihollisen puolella kajahteli komentosanoja” (TS, 259).

Kun Rokka on osallistunut ensimmäiseen taisteluun täydennysmieheksi tulonsa jälkeen, kuvaa hän sodan ääniä personifikaatiolla: ”Ei tuo oo muuttunt luotiloihe ään. Samalviisii porajaat ko ennekii.” (TS, 157.) Myös Vanhala personifioi parodioidessaan TK-kieltä, kun oma tykistö tulittaa Petroskoita: ”Tykistömme puhuu järeätä kieltään khihi” (TS, 221). Kariluodon yrittäessä joukkoineen sisulla eteenpäin vihollisen hurjasta vastustuksesta huolimatta kertoja elollistaa: ”Kireä jännitys väsytti, mutta hän ei hellittänyt” (TS, 78). Vanhalan huudella Lehtoa, joka silloin on jo kuollut, kuvaa kertoja Vanhalan huudon seurausta personifikaatiolla: ”Pikakivääri vastasi kiukkuisesti, mutta mitään muuta ääntä ei kuulunut” (TS, 183).

Allegoristakin ilmaisu esiintyy. Ensimmäisen lähdön ollessa edessä Mäkilä antaa vääpeli Korsumäen pyynnöstä teltat kuormastoon kantaneille näkkileivän palasen kullekin ja varoittaessaan kertomasta muille käyttää allegoriaa: ”Miksei sitä antaas. Mutta [...] ei täs muutu käpy leiväksi.” (TS, 46.) Koskelakin puhuu allegorisesti. Kun hän lähtee kasapanos mukanaan kohti vihollisen bunkkeria, hän sanoo: ”Lehto. Kun minä menen, niin koko ajan pitää kukon laulaa.” (TS, 82.) Saksalaisen taistelulaiva Scharnhorstin tuhoutumisen kuittaa joku allegorilla: ”Yks kerrallaan putoo napit takista, pojat”, johon Vanhala jatkaa niin ikään allegorisesti: ”On tainnu olla tulitikku renkaan läpi alkuaankin, khihi.” (TS, 344.)

Kun trotyylimiiinoitusta purettaessa kuuluu pamaus ja Kariluoto kysyy ”Sattuiko”, käyttää anonyymi sotamies vastatessaan synesthesiaa: ”Ei. Maailma soi vaan.” (TS, 76.) Kertoja kuvaa paradoksilla sodan mielettömyyttä Hietasen käveleskellessä välillä ulkona pysyäkseen kipinävartiossa hereillä: ”Näillä alueilla taistelivat kymmenentuhannet miehet toisiaan vastaan metsään kätkeytyneinä, ja vain sodan äänet paljastivat tämän kuolemaatuottavan elämän olemassaolon” (TS, 167). Paradoksia esiintyy myös Hietasella, erityisesti silloin, kun hän ihmettelee jotakin.

Esimerkiksi tähtiä pohtiessaan Hietanen sanoo: ”Mitä semmose ollenkan tekevä olemas ku ei mittän tee” (TS, 30)? Ja kun Koskelan joukkueen miehet ovat kohdanneet joitakin neljännen komppanian miehiä, vastaa Hietanen yhdelle näistä: ”Kuulkka! Hän kysy ensi ja sit hä sano et hän tiätä. Jos ihminen kerta tiätä jonku assia ni mitä varte hä sit kysy?” (TS, 92.) Mies on hetkeä aiemmin kysynyt Hietaselta, että mitä tämän kantamassa säkissä on, johon Hietanen vastaa ”Ei mitään”, jolloin mies sanoo: ”Ei mitään. Olette evakuoineet jotakin. Näenhän minä.” (TS, 92.) Kun Rahikainen ilmoittaa, että tiedustelutehtävässä Lehto kuoli heti vihollisen avattua tulen, ja kun myöhemmin selviää, että Lehto on pahasti haavoittuneena ja avuttomana ankarissa tuskissaan joutunut itse päättämään päivänsä tilanteessa, jolloin Rahikainen, Vanhala ja Sihvonen ovat jo perääntyneet paikalta, on Hietasen paheksuvassa hämmästelyssä paradoksia jälleen: ”Kuis kuallu voi amppu ittiäs” (TS, 193)? Hietanen kyseenalaistaa käsiteltävän asian kussakin edellä esitetystä ihmettelystä. Siihen tarkoitukseen paradoksi on hyvä väline.

Figuratiivinen kieli ei ole *Tuntemattomassa sotilaassa* vain koristeena, vaan sillä on omat tehtävänsä. Jotkut figuureista esimerkiksi lujittavat teoksen struktuuria ja rakentavat tai tukevat sen teemaa, mm. antiteesi ja ironia; eräät ovat luonnekuvauksen rakennusosina, esimerkiksi ellipsi ja paradoksi; toiset huumorin synnyttäjinä, mm. hyperbola, ironia, paradoksi, vertaus ja metafora; muutamat tehostamassa ja kiteyttämässä kuvausta, esimerkiksi vertaus, metafora, personifikaatio, anafora ja synekdokee ja osa toimii myös tunneilmaisun vahvistajana, mm. huudahdus ja retorinen kysymys. Kertoja käyttää *Tuntemattomassa sotilaassa* skeemoja ja trooppeja hieman enemmän kuin henkilöihahmot. Kertoja ei kuitenkaan osoittaudu henkilöitä ´kirjallisemmaksi´, korkeamman asteen retoriseksi, koska ns. kirjallisia trooppeja, esimerkiksi personifikaatioita, synestesiaa ja paradokseja ei käytä vain kertoja, vaan myös henkilöihahmot.

4 PUHEAKTIT JA *TUNTEMATTOMAN SOTILAAN* HENKILÖSUHTEET

4.1 Sotamiehet

Tuntemattomassa sotilaassa sotamiesten keskinäisille suhteille on leimallista sopuisuus. Sotamiehet kyllä ottavat välillä mittaa toisistaan, mutta varsinaisiin konflikteihin he eivät ajaudu keskenään koskaan. Heidän mittelönsä ovat leikillisen naljailun sävyttämiä. Vaikka Riitaoja on avuton pelkuri, muut sotamiehet eivät juuri pilkkaa häntä. Eivät siitäkään huolimatta, vaikka joutuvat usein kokemaan ylimääräistäkin räsitusta Riitaojaa auttaessaan. Muut kokevat ikään kuin jonkinlaista myötätuntoa Riitaojan lapsekasta arkuutta sekä heikkoutta kohtaan. Kun Sarastie kiertelee adjutanttinsa ja kahden lotan kanssa asemia, saa Rahikainen lottia seuratessaan idean ilotalon perustamisesta. Muut miehet leukailevat asiasta, kunnes Riitaoja saapuu paikalle ja tietämättä, mistä muut ovat puhuneet, aloittaa keskustelun uudesta aiheesta:

– Koatuneita oli tiepuolessa Jsp:llä. Kaukonenkin siellä oli toisten mukana. Toisesta komppaniasta kymmeniä. Pappi levyjä taittel. Kuolemanlevyjä. Hevosia oli männy ranatista. Ja monta miestä töpinästä...Mutta mitä varten yksi hoavoittunu yhtenä huu: Anteeksi...anteeksi. Sitä huus vähän päästä ja välillä puhu rumia. (TS, 98.)

Tilanteessa vaihtuu sekä vuoro että puhetapahtuma, kuten usein yleensäkin käy niin luonnollisessa kuin fiktiivisessäkin diskurssissa, kun joku saapuu paikalle kesken keskustelun, eikä näin ollen tiedä, mistä muut ovat puhuneet. Jatkossa Rahikainen esittää Riitaojalle kysymyksen, ja siihen Riitaoja empimisen jälkeen vastaa:

– Mittee rumia?
 – En ilikiä sannoo.
 – Jos kuoleva ilkeää niin mikset sinä?
 – Jeesuksen Ristuksen perkele. (TS, 98.)

Vapaa puhetilanne säätelee puhujan proseduureja vähemmän kuin muodollinen. Edellä kuvatussa Rahikaisen ja Riitaojan dialogissa Rahikaisen joviaalisuus luo vapaan puhetilanteen, jonka myötä Riitaoja viimein uskaltautuu vastaamaan Rahikaisen kysymykseen.

Joskus muut sotamiehet kyllä tuskastuvat Riitaojaan.

Niin käy tilanteissa, joissa he itse äärimmilleen rasittuneina saavat ylimääräistä painolastia Riitaojan varusteista. Kun esimerkiksi kokonainen rykmentti tarpoo yöllä avojonossa sumuisella suolla, ja Rahikainen joutuu ottamaan uupuneelta Riitaojalta tämän kiväärinkin kannettavakseen, tohahtaa Rahikainen:

– Koitahan jos saisit voaatteesi kulukemaan. Miulla tuo asevelihenki ei ennää niijen kantamiseen riitä. (TS, 174.)

Kyseisessäkin tilanteessa ei kuitenkaan armottomasti suhtauduta Riitaojaan. Rahikaisen Riitaojalle suuntaamat puheaktit eivät oikeastaan ole edes ivaa, vaan humoristinen narkästyksen osoitus. Ja toisaalta Rahikaisen ärtymys johtuu siitäkin, että häntä pinnarina raivostuttaa aina, kun hän itse joutuu kovemmalle rasitukselle alttiiksi.

Sotamies Salo ei oikein saa arvostusta muiden sotamiesten keskuudessa. Hän ei ole soturinominaisuksiltaan mitenkään erinomainen (Lilja 1984, 58), eikä myöskään kummoinenkaan verbaalikko. Jälkimmäisestä syystä hän ei saa koskaan puhua pitkään, ja usein hänen puheillensa myös naureskellaan. *Tuntemattoman sotilaan* puhetilanteita hallitsee kilpailuasetelma; vain taitavimmat puhujat saavat puheaikaa enemmän, huonot puhujat ”keskeytetään armottomasti tai heidän puheitaan häiritään pilkallisilla huomautuksilla”, kuten Nummi on todennut (Nummi 1993, 71). Esimerkiksi, kun Salo alkaa kertoa toisille kotipuolensa aarnivalkeista, hänen puheensa keskeytetään miltei saman tien:

– Meidän pitäjässä palaa aarnivalkeat... Sihvonen käänsi päätään pois päin ja huitoi kädellään kuin hyttysiä torjuen:
 – Elä elä... Sulaa valetta...
 – Ja sitte vissihin palaa. Vanhat ihmiset on nähnehet. Ja tolalailla on vielä miekat ristikä päällä.
 – Elä elä... Lapin noitajuttuja. Siellähän sitä nyt ihmeitä on, pohjolassa.
 – Vaan kuka sitä on pohjolasta? sanoi Määttä. – Olen sitä minäkin senverta korkialta että kahvi keitetään revontulilla. (TS, 281.)

Määtän³ hulvattoman puheaktin illokutiivinen akti on: Jos Salo kertomaasi uskot, niin uskopa sitten tähänkin. Nummen sanoin ”Määtän viekas vastine paljastaa, ettei porukassa uskota mihin tahansa” (Nummi 1993, 72). Myös siksi Salo saa muilta irvailuja osakseen, kun hän romaanin alusta haavoittumiseensa saakka naiivisti uskoo omien joukkojen aseistuksen laadukkuuteen ja Suomen voittoon. Esimerkiksi kertojan mukaan ”sangen vanhanaikaisia kolmituumaisia” Salo kommentoi: ”Jo on pojat pyssyjä nuo. Ne kun alkavat huokumahan, niin eiköhän viejä naapurია tukka suorasa.” (TS, 43.) Ja Suomen tappion jo alkaessa näyttää yhä todemmalta kertojan sanoin ”jokaisen turmaviestin jälkeen” joku sanoi Salolle: ”Eiköhän olisi aika ottaa uudet aseet käytäntöön.” (TS,321). Mutta Salo vain pysyi uskossaan:

– Tarpehen tullessa. Tarpehen tullessa...Ne päästää lähemmäksi ja tuhuaa vasta sitten sen. Ja sinne on kuulemma tuotu kaheksantuumasia tuonne taakse. Kyllä siltä lähtee rautaa jos se alkaa törmäämähän. (TS, 321.)

Ja vielä myöhemminkin Salo uhoaa vetäytymistilanteessa, jolloin hänen voitonuskolleen ei enää ole vähäisintäkään katetta. Vihollisen maataistelukoneiden uhatessa Salon näkemykset tyrmää anonyymi sotamies:

– Juoskaa pojaat!
 – Eikö jo ala näkyä omia hävittäjiä? [...]
 – Näkyä. Perkeleen tonttu, kyllä siinä silloin lenneltiin kun ei tarvittu, mutta missäs nyt ollaan? Noi pojaat laskettelee vaan. [...]
 – Laskettelee niin kauvan kun annetahan. Jos täsä juostahan jatkuvasti niin mikä sitä on lasketellessa.
 – Älä, älä ala jätkä soittaa poskee! Kyllä se kelpaa tie sinullekin. (TS, 353.)

Lukija voi päätellä *Tuntemattoman sotilaan* muiden henkilöhahmojen ja kertojan kuvauksista, että suomalaisten aseistus ei ole lähelläkään sitä tasoa kuin Salo olettaa. Siihen suhteutettuna Salon puheet synnyttävät vahvaa draamallista ironiaa.

Kuten Riitaoja ja Salo, ei myöskään Rahikainen voi ylpeillä varsinaisilla sotasuorituksilla. Sotilaana hän on keskimääräistä heikompi. Siitä huolimatta hänellä

³ Käsittelen Määtää ja Vanhalaa tässä luvussa, koska he ovat *Tuntemattomassa sotilaassa* suurimman osan romaanin ajasta sotamiehiä. Määtästä tulee korpraali sivulla 241 ja alikersantti sivulla 319, Vanhala puolestaan kohoaa korpraaliksi sivulla 343 ja alikersantiksi sivulla 440. Molemmat ylenevät vähitellen taisteluissa kunnostautumisensa myötä.

on ihan kohtuullinen asema muiden sotamiesten keskuudessa. Puheaikeakin hän saa paljon, koska on verbaalisesti taitava sekä hauska. Hänen suosiotaan lisää se, että hänen puheaktinsa vastustavat usein sitä, mitä vastaan muidenkin rivimiesten asenteet ovat: virallista normistoa. Siten tapahtuu jo Rahikaisen ensimmäistä kertaa romaanissa esiintyessä:

– Tämä se on. Kiäntyä sitä pitää soassa osata. Myö senkun vinkkeliä tehään, niin sillä selevä. Sota käyp. (TS, 7.)

Rahikaisen repliikin painoarvoa lisää se, että se on sijoitettu romaanin avausrepliiiksi. Sillä luodaan suuntaviivat sille, mitä on tulossa. Toisaalta Rahikaisen kyseiset vuorosanat ovat osoituksena myös Rahikaisen purnausherkkyydestä, johon hänellä on taipumus aina, kun hänen omaa mukavuuttaan häiritään, kuten Siltala on esittänyt (Siltala 1996, 268).

Jos on Rahikainen virallista normistoa vastaan jo alussa, sitä hän on vielä romaanin lopussakin Mielosen ilmoitettua ministerin puhuvan radiossa:

– Heijän perkeleijen puhheista. Puhheilla ei asiat parane. Kun kerran loppu ruuti niin on parempi pittee kita kiinni. Poasaa nyt siellä pienten kansojen oikeuksista. Niijen peälle nostaa koira jalan. (TS, 443.)

Nämä Rahikaisen viiltävät kommentit ovat samalla myös hyvin epätyypillisiä hänen muihin puheisiinsa verrattuna. Yleensä hän vain velmuilee lämpimikseen, kertojankin mukaan hänellä on ”loputtomasti tyhjää mälväävät leuat” (TS, 25). Ja sitten hän yllättäen romaanin päätösjaksossa sodan loputtua kajauttaa edellä esitetyn yhteiskunnallisesti noinkin kantaaottavan lausunnon. On niin, kuten Siltala on sanonut, että Rahikaiselle sotiminen on sivuseikka (Siltala 1996, 268). Se on hänelle tyhjää, ja sodan päättymiseen saakka ”tyhjää mälväävät” (TS, 25) myös hänen leukansa.

Puheaikeaa Rahikainen saa joukossa runsaasti senkin takia, että on naistenmies, ja muut uskovat hänen suvereenisuuteensa siinä asiassa, Nummen sanoin ”hänen tiedetään hallitsevan aihepiirinsä sanallisestikin” (Nummi 1993, 71). Kun Sarastie kiertelee asemia adjutanttinsa ja kahden lotan kanssa, toteaa Rahikainen:

– Kahtokee noita lantioita. Mikä oarre se tuolla männä keikkuu, mut

mitteepä siitä sotamies. Sitä on pojat moalimassa kallista tavaroo tuossa metrin ja kuuenkymmenen sentin välillä paljo. Mut ilmanhan sitä Rahikainen tässä voan kipristellöö. Veärin on jaettu sekkii. Toisilla ylenmeärin, toisilla ei mittään. (TS, 98.)

Kuten Nummi on osuvasti ilmaissut, muut antavat kyseisessä tilanteessa Rahikaiselle itseoikeutetusti mahdollisuuden ”yhteisen arvion laatimiseen kaikkia nuoria miehiä polttavasta ongelmasta” ja silloinkin ”Rahikainen osoittaa aihepiirin ylivoimaisen hallinnan, eikä hänen rinnalleen tällä alueella nouse kilpailijoita” (Nummi 1993, 71). Rahikainen tekee paljon aloitteita. Nekin liittyvät usein naisiin tai Rahikaisen toiseen ominaisuuteen, jolla hän voi muiden silmissä päteä: kaupantekoon. Esimerkiksi kiljunjuontikohtauksessa muiden hilpeästi uhotessa Rahikainen riistää puheenvuoron kesken kaiken ja tekee aloitteen. Samalla vaihtuu myös puhetapahtuma Rahikaisen suunnatessa keskustelun omiin mielihaluihinsa:

– Antakaa miulle oma osa pulloon, mie tästä lähen kylille. [...] Siellä naisii on tienteossa. Lomalaiset hoastoivat. Mitä sie sanot, esmies? (TS, 276-277.)

Aloitteiden runsaus ja sisältö ovat Rahikaisen kohdalla selkeästi yhteydessä hänen henkilöahmonsa karakteriin. Rahikainen on, kuten Siltala on todennut, itsekäs hedonisti. Hänelle on tärkeää myös se, että ”hän osoittaa naistenmiehen kykynsä toisille, sillä se on hänen kauppamiehen taitojensa ohella ainoa arvostusta lisäävä ominaisuus ja välttämätön vastapaino huonon sotilaan ja pinnaajan maineelle”. (Siltala 1996, 267-268 ja 272.)

Määttä, vaikka ei runsaasti keskusteluihin osallistukaan, herättää muissa sotamiehissä luottamusta ja arvonantoa. Hän on sinnikäs taistelija, ja hänen suosiotaan lisää se, että hän ei turhia jaarittele, vaan ilmaisee sanottavansa lakonisesti.

Esimerkiksi hetken kadoksissa oltuaan Määttä vastaa muiden kyselyihin napakasti:

– Missä sinä olet ollut?
– Eksyksissä.
– Millä sinä löysit?
– Amunnastahan minä arvelin. (TS, 105.)

Määttän valttina keskusteluissa on nimenomaan vaikenemisen taito; hän reagoi vain tarvittaessa. Välillä hän toimii myös ikään kuin eräänlaisessa kummaksujan roolissa

Kun muut keskustelevat kiihkeästi, Määttä vain ohimennen hämmästelee jotakin, esimerkiksi: ” Ääntä tai ei, samantapa tuo kuskaa” (TS, 72), ”Mutta ihmeen voima sillä on, tuolla ranatilla” (TS, 221). Kummastelijan roolin Määttä ottaa silloin, kun hänestä tuntuu, että jotakin asiaa on vatvottu jo ihan tarpeeksi. Siten tapahtuu esimerkiksi kovennetun seisomisen jälkeen. Rahikainen kerskailee vuolaasti uroteollaan, vaikka oli kertojan mukaan kyyristynytkin, ja Määttä kuittaa sen ihan muuhun asiaan liittyvällä hämmästyksellään:

– Eihän se kannata tuota kuolemata kumarrella. Yhtenänsä sitä saisi niska veärässä olla, jos tässä jollaiselle nyökkäilisi, joka suurta melua pittää. Nyt sitä vanhat rötökset on selevät, ja huomenna tehään uusia. Jos myö tässä ollaan niin hankinnoihinhan sitä on ruvettava. Sie Koskela soat jotennii verhota sen touhun, mutta ei myö nälässä ruveta elämään.
– Vaan hyvin on korkea tuo pilvi, jonka pommi tekköö.
Se oli kiinnostanut Määttä. (TS, 142.)

Muut sotamiehet pitävät Määttästä myös sen takia, kun hän ei intoile. Hän esimerkiksi kertojan sanoin ”halveksi tosissaan saamaansa mitalia ja pisti sen roikkumaan reppunsa nauhaan ja siitä se putosi jonnekin, sille tielleen häviten” (TS, 146). Ja esimiesten kehumisetkaan eivät Määttää hetkauta. Kun esimerkiksi Jalovaara kiittelee Määttän toimia onnistuneen vyörytyksen jälkeen, Määttä on kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan ja vaihtaa puhetapahtuman toiseksi: ”Lienee syytä viedä peli sirpalekuoppaan suojaan. Sieltä sitä alkaa tulla rautaa jonkun ajan päästä.” (TS, 440.)

Vanhala on *Tuntemattoman sotilaan* alussa ujo myötäilijä, joka hiljaa toistelee fragmentteja muiden puheista, koska ei uskalla esittää omaa sanottavaansa. Kun hän kertojan sanoin ”joskus puuttui puheeseen, häpeili hän heti sanojaan ja tarkkaili punastellen ja vilkuillen arkana niiden vaikutusta” (TS, 31). Myöhemmin hän kerran yksin leirivartiassa ollessaan toistaa Rahikaisen aiemmin päivällä esittämän kysymyksen: ”Haloo, sanohan onko siellä ryssän helevetissä kylmä” ja kertojan mukaan ”nauroi vapaasti yksinään, kun ei tarvinnut välittää siitä, mitä muut arvelisivat” (TS, 68). Vanhalalla on kova halu päästä mukaan puhetapahtumiin, ja niihin voi helpoiten päästä kertaamalla aiemmin puhuttua tai osaa siitä. Kun Vanhala toistelee palasia muiden puheista, hänen ei tarvitse itse ottaa vastuuta niistä.

Vähitellen Vanhala saa lisää itsevarmuutta huomattessaan, ettei joudu naurunalaiseksi puheillaan. Hän ei enää pelkää toistelee muiden puheita, vaan uskaltaa lausua omiakin kommentteja, joissa on parodiaa miltei aina mukana: ”Isoääninen komentaja, khihi” (TS, 51), ”Suomi-konepistooli ja suomalainen eränkävijäkorpisoturi on pelottava yhdistelmä, khihi” (TS, 108) jne. Vanhala parantaa otettaan kaiken aikaa. Kun vanhaa rajaa ylitettäessä Salo ja Lahtinen kiistelevät, ja Lahtinen sanoo herrojen tavoittelevan Suur-Suomea, uskaltautuu Vanhala jo neljästä puheaktista koostuvaan puhunnokseen: ”Suhna tekee suurvaltaa, khihi. Se rynnistää. Meidän korpisoturimme näyttävät mitä saa aikaan suomalainen sisu. Ja urhea lottamme seisoo poikiemme rinnalla, khihi...” (TS, 129.) Puhunnoksellaan Vanhala samalla ”lyö hengiltä useita fraaseja”, kuten Nummi on todennut (Nummi 1993, 92) ja myös vapauttaa ilmapiiriä; Vanhalan parodiaan tyrehtyy Salon ja Lahtisen kinastelu.

Sitä mukaa, kun lisääntyy Vanhalan rohkeus itsensä esiintuomiseen, lisääntyy myös muiden arvostus häntä kohtaan. Kun Määttä toteaa pensaikoissa piileskelevän vihollisia, irvailee Vanhala: ”Puskaryssiä, khihi”, ja kertojan mukaan myöhemmin myös muut alkavat yleisesti käyttää kyseistä Vanhalan ensimmäiseksi joukossa ääneen lausumaa nimitystä (TS, 109). Se, että Vanhala on saavuttanut muiden suosion, ilmenee hyvin myös muiden jälleennäkemisenriemusta, kun Vanhala palaa sotasairaalaan, jonne oli joutunut haavoituttuaan kylkeen. Kun kertojan mukaan muut näkivät korsunikkunasta sairaalasta palaavan Vanhalan lähestyvän, he ”juoksivat kaikki ulos huudellen iloisia tervetuloivotuksia” (TS, 319). Muut olivat selvästi kaivanneet Vanhalaa sinä aikana, kun hän oli ollut pois. Hän on aina iloinen ja saa muutkin hyvälle tuulelle. Hän ”tuo ikään kuin jotain kirkkaankeltaista kaiken harmaan ja surkean keskelle”, sanoo kirjailija Petri Tamminen Ilkka Malmbergin artikkelissa *Paatos pysähtyy Vanhalaan* (Malmberg 2007a, C 3).

Asemasotavaiheessa Koskelan joukkueeseen täydennyksenä saapuva sotamies Honkajoki herättää aluksi epäluuloja muiden keskuudessa. Muita hieman oudoksuttaa hänen merkilliset puheensa ja henkilökohtainen aseensa, kaaripyssy. Esimerkiksi Määttä Honkajokele asemia esitellessään epäilee mielessään, että voiko Honkajokea päästää yksin vartioon lainkaan. Tilanteessa käytävässä keskustelussa Honkajoki ilveillen fabuloi ja Määttä on tyyliilleen uskollisesti vakaa ja lakoninen:

- Olen kyllä tottunut aikaisemman sotilasurani varrella näihin vartiotehtäviin. Mutta onko korpraali Määttä kuullut eräästä onnettomasta vartiomiehestä?
- Vaan ainahan niistä. Toissapäivänä kuuluu Miljoonalla muuan saaneen piiskan kranaatin päähänsä.
- Kieltämättä onneton tapaus. Mutta minä tarkoitin Suomen Yleisradion vartiomiestä. Eikö korpraali ole kuullut hänen valitustaan. Minulle tulee aina sanomattoman paha olo, kun kuulen hänen haikealla äänellä valittavan: Mä vartiossa seison näin yössä yksinään. Minä en käsitä, miten on luvallista pitää yhtä miestä jatkuvasti vartiossa. Vaihtoa ei kuulu. Todella järkyttävä tapaus.
- Vaan meillä sitä ei ole radiota.
- Erittäin hyvä. Se säästää minut monelta tuskalliselta hetkeltä. Mutta tietääkö korpraali täällä päin hyviä katajikkoja? Luulen tarvitsevani uuden sysäyksen vahvistajan henkilökohtaiseen aseeseeni.
- Onhan niitä tuolla mäessä.
- Kiitos. Kenties hankin yhden varalle. Taistelu kansamme olemassaolosta saattaa kiihtyä. (TS, 308.)

Edellä kuvatussa vuoropuhelussa Määttän epäluottamus Honkajokea kohtaan ilmenee siitä, kun Määttä ei lähde Honkajoen ilveilyihin mukaan. Honkajoki tekee tilanteessa aloitteen. Pian hän huomaa, ettei saa Määttältä vastakaikua, siksi hän yrittää toisella tavalla houkutella Määttä pilaillemaan kanssaan. Hän tekee uuden aloitteen ”Mutta tietääkö korpraali täälläpäin hyviä katajikkoja? Luulen tarvitsevani uuden sysäyksen vahvistajan henkilökohtaiseen aseeseeni”. Näin Honkajoki yrittää virittää keskustelua uudesta aiheesta, mutta Määttä pysyy edelleen melko vaitonaisena, koska on hyvin varauksellinen Honkajoen suhteen. Kertojan mukaan ”Määttä syrjäsilmillä tarkkaili miestä” (TS, 308). Kyseisessä tilanteessa Honkajoen puhe on myös sekä armeijan että hallituksen kielenkäytön parodiaa. Hauskaksi sen tekee sen hyperkorrektius, kuten Malmberg on todennut (Malmberg 2007b, C 3).

Vanhalan ja Honkajoen välille kehittyy hyvä kaveruussuhde. Vanhala mieltyy Honkajokeen jo heti tämän saavuttua. Se ilmenee siitä, kun Vanhala sanoo Koskelalle ”Jätä tuo jousimies tänne” (TS, 302) tilanteessa, jossa mietitään, ketkä täydennysmiehistä jäävät Koskelan joukkueeseen, ja ketkä menevät toiseen puolijoukkueeseen. Hieman epäileväinen Vanhalakin kuitenkin ensin Honkajoen suhteen on, koska kertojan sanoin ”epäroï hetken” (TS, 302) ennen kuin pyysi, että Honkajoki sijoitettaisiin Koskelan joukkueeseen. Vanhala kuitenkin haluaa päästä jatkossakin osalliseksi Honkajoen puheista. Hän kokee Honkajoen kielelliseksi hengenheimolaisekseen; hän on tarkkakorvaisena aistinnut parodian Honkajoen arvokkaiden sanojen takaa. Honkajoen kaveruus Vanhalaa kohtaan puolestaan tulee esiin Honkajoen Vanhalalle esittämistä hyväntahtoisista puheakteista, kuten

esimerkiksi ”Iskuryhmä Vanhala. Loistava suoritus. Synnyinmaa ei unohda teitä.” (TS, 438.) Nekin ovat samalla virallista fraseologiaa parodioivia. Honkajoen ja Vanhalan on helppo kommunikoida keskenään. Kun he kumpikin ovat mieltyneet parodiointiin, he ruokkivat kielellisesti toisiaan. He molemmat tietävät, että toisilleen puhuessaan heidän ivamukaelmansa osuvat otolliseen maaperään. Honkajoki ja Vanhala ovat alati sopuisia keskenään; heidän välilleen ei synny missään tilanteessa pienintäkään väittelyä.

Honkajoki pystyy kyllä saavuttamaan muidenkin sotamiesten suosion, mutta ei ihan hetkessä, kuten Pipping on sanonut (Pipping 1980, 299). Puheaikaa hän saa paljon. Nummen mukaan se johtuu siitä, kun muut kokevat, että hänellä on ”aina tarjota jotakin kuuntelemisen arvoista” (Nummi 1993, 71). Honkajoki on hyvä sekä sepittämään että kertomaan hassuja tarinoita. Hän on Malmbergin mukaan valinnut pellen roolin (Malmberg 2007b, C 3). Parodioidinnillaan hän myös kykenee osoittamaan virallisen fraseologian onttouden, kuten Kurjensaari on todennut (Kurjensaari 1980, 68). Vähitellen tämä ilveilevä jousimies ja aina ratkaisuvaiheessa oleva keksintönsä, ikiliikkuja aletaan tuntea myös oman joukkueen ulkopuolella. Siitä pitää huolen Honkajoen omat vierailut naapuritukikohdissa. Romaanin lopussa Honkajoki ”heittää pari kummalliseen muotoon veistettyä puupalikkaa Vanhalalle” ja sanoo: ”Pistä, Priha, nuotioon! Minä olen kadottanut johtoajatuksen.” (TS, 443.) Voidaan ajatella, kuten Nummi on esittänyt, että menettelyllään Honkajoki jättää hyvästit roolilleen; hän hylkää ikiliikkujahankkeensa, koska sodan liike on pysähtynyt (Nummi 1993, 155).

4.2 Aliupseerit

Aliupseereista Lahtinen ja Hietanen ajautuvat usein verbaalisiin kiistoihin keskenään. Niin käy jo romaanin alussa, kun miehet joukolla arvailevat, mihin heitä viedään. Hietanen esittää: ”Ei poja. Mää tiärä. Me mennä rajal linnotustöihi. Herra pelkkävä et Venäjä tule tän jos ne alkava sotima Saksan kans.” (TS, 11.) Ja Lahtinen väittää vastaan: ”Mitä se täällä tekee. Ei se mun tietääkseni kenenkään kimppuun käyny ole. Mutta saksmanneja täällä jo on.” (TS, 11.) Lahtisen puheissa puhuu usein instituutio, kommunistiset dogmit. Voidaankin sanoa, kuten Siltala on todennut, että Lahtinen työväentalojen opintopiirien kasvattina arvioi asioita marxilaiseen dialektiikkaan

nojautuen (Siltala 1996, 252). Lahtisen aatesidonnaisuutta puolestaan Nummen sanoin ”tasapainottaa Hietasen naiivi ja epäpoliittinen kansallismielisyys” (Nummi 1993, 130). Esimerkiksi kun Lahtinen ylistää naapurin sinnikkyyttä sanomalla ”sitkeetä on porukka, ei näytä tappeleminen niiltä kovinkaan väkinäiseltä” (TS, 121), iskee Hietanen pilailevan vastaväitteen välittömästi:

– Kyl sun vissin täyty Yrjö poika vaihetta puolt. Jos mul noin kovil otasis, niin en mää tääl haukkumas olis. Mää menisin tol pualel ja antasin kuula niin perkelest. Mut Lahtine on ratikaali. Hän tahto antta kaikil maat ja raha. Eik kenenkän tarvitte tyätäkä tehä ko see verra et terveys säily. (TS, 121.)

Hietanen on huvittunut Lahtisen totisesta poliittisuudesta, ja pitääkseen hauskaa Lahtisen kustannuksella hän välillä usuttaa keskustelunrakentamisyriyksiin Lahtista kommentoimaan jotain tiettyä asiaa. Näin ollen Hietanen samalla myös ohjailee keskustelua valitsemillaan proseduureilla. Esimerkiksi kun valtakunnanrajan ylittämisen jälkeen Lammio on pitänyt kurinpalautussaarnansa, Hietanen puhuu yleisesti, mutta samalla ikään kuin anoo Lahtiselta kannanottoa asiaan: ”Te kuulit vissin kaik nämä kovi ihmelise assia. Mää toivo vaa et te ja ymmärrät mitä ne tarkottava.” (TS, 131.) Menettelyllään Hietanen myös saa Lahtisen esittämään kantansa: ”Saksan mallia se tarkottaa” (TS, 131).

Välillä Hietanen lopettaa Lahtisen politikoinnin alkuunsa. Esimerkiksi silloin, kun Hietanen sanoo, että hän ei tiedä kaloreista mitään, mutta että hänen suolensa ”sanova et niit on surkkia vähä” (TS, 106), alkaa jälleen kerran Lahtisen valistus:

– Hm ... Kyllä kai ne sen sanovat. Mutta luuletkos sinä herrain ymmärtävän suolten murinaa? Tän kansan suolet on murisseet jo niin kauan, että ne on unohtaneet mitä se merkitsee. Vallankin kun oma maha on täysi. (TS, 106 – 107.)

Mutta pidemmälle ei Lahtisen aatetuputus sitten jatkukaan, koska Hietanen tyrehtyttää sen lyömällä asian hulvattomaksi leikiksi:

– Mää tiärä. Niit on semmotti vatast puhuji. Opetellan poja! Ain ko mennä herrotte ohi, ni ain kuulu vatast: Leippä! (TS, 107.)

Myös Rokka pitää Lahtisen tiukkaa aatesidonnaisuutta hupaisana. Esimerkiksi Lahtisen sanoessa, että miesten huvetessa ”sieltä lähtee viistoistamiljoonaa

naissotilasta” (TS, 205), kysäisee Rokka: ”Älä hitto, mis silviisii on” (TS, 205)? Rokka kyllä tarkoin tietää, mitä paikkaa Lahtinen tarkoittaa, mutta ilkkurillaan heittäytyy tietämättömäksi. Lahtisen vastauksen ”Tolla vaan. Jos tarvittet patruunoita niin siitä saat” (TS, 206) illokuutio on se, että Lahtinen koettaa lopettaa aiheesta keskustelun suuntaamalla Rokan huomion tyystin muualle. Lahtisen menettely johtuu siitä, että hän on vaistonnut, että hänen puheilleen voidaan alkaa irvailla. Lahtinen ei kuitenkaan yrityksestään huolimatta onnistu harhauttamaan keskustelua uusille urille, vaikka Rokan seuraavan puheenvuoron alku sitä osoittaaakin: ”Kato hitto. Joha mie keräsin mut viel soppii. Poja hitot hyö leipää ja merkkilöit etsiit, mut patruunoist hyö ei huolehi. Mitä sie haastoit? Tullook hyö Vennäi akat mein kimppuu?” (TS, 206.)

Joskus Rokkakin katkaisee Lahtisen aatevalistuksen Hietasen lailla huumorilla. Siten tapahtuu esimerkiksi sen jälkeen, kun miehet ovat vallanneet vihollisen kenttäreittien. Sen sisältämää kaalikeittoa syödessään toteaa Lahtinen:

– Näyttää olevan kolhoosipojalla sentään syömistä, vaikka sen nälkäkuolemaa on kolmattakymmentä vuotta varrottu niin kun ylösnousemuksesta. Kuinkas tässä vaan lopuksikin käy. (TS, 164.)

Ja Rokka vastaa hersyvästi:

– Kuka tuon tiennöö. Pahast näyttää asjat oleva. On täs kuitenkin yks valopuol. Hää pahalaine ko näät mänettikkii hyvän keittoose. Nythä se näät onkii meil se voito varmistaja. Ota kuule sieki toine pakilline ni ain varmemmaksha tuo käyp. (TS, 164.)

Lahtinen ei jatka valistustaan. Ja hän on jopa, kuten kertoja toteaa, huvittunut Rokan vastauksesta (TS, 164).

Talousaliupseeri alikersantti Mäkilä saa usein arvostelua osakseen äärettömän saituutensa takia. Eniten muista aliupseereista Mäkilää kritisoi Hietanen. Se tulee eksplisiittisesti esiin Hietasen puheesta jo romaanin alussa: ”Ei jumalaut! Mää en millä lakka ihmettelemäst et kui miäs pitä kaike romun takanas. Kui helvetin taval sitä voi oike rakasta rätei ja lumpui!” (TS, 18.) Hietasen aliarvostus Mäkilää kohtaan ilmenee myös siitä, kun hän keskeyttää puhetilanteissa Mäkilän. Esimerkiksi Petroskoissa Mäkilän väitellessä Rahikaisen kanssa Hietanen puuttuu Mäkilän

puheeseen kesken kaiken: ”Hei kuule. An mul huamisen päivä leipä etukätte...mää tarvitte” (TS, 234). Näin Hietanen dominoinnillaan nokittaa Mäkilän ja samalla aloittaa uuden, itsensä ja Mäkilän välisen puhetapahtuman.

Jos instituutio puhuu Lahtisen puheissa, niin sitä se tekee myös Mäkilän puheissa, niissä vain instituutiona on marxismin sijasta kristillinen kirkko. Esimerkiksi kun Hietanen krapuloissaan mankuu Mäkilältä silakoita, sanoo Mäkilä:

– Ensin juorahan ja mölytähän ja tapellahan, ja sitten tullahan vielä suolaaset päälle vaatimahan. Jos taas tulis rytinä niin eiköös sitä nousis isämeitä huulihin. (TS, 292.)

Ja vähän myöhemmin, kun Mäkilä on viimein suostunut antamaan yhden onnettoman silakan Hietaselle, Mäkilä jatkaa saarnaamistaan:

– Ei s’oo sullekkan sopivaa elämöörä kiljun kanssa. Lähtö on eres. Aamulla on tullu neljän aikahan täysosuma kolmostukikohraskin korsuhun. Pari poikaa on menny ja kolme vietihin heikos kunnos kenttäsaarialahan. Khm...N’oon pikaasia lähtöjä. Mis kunnos sitä sitten vaan ollahan? (TS, 293.)

Hietanen on tyytyväinen, kun on saanut Mäkilältä edes yhden silakan, ja siksi jatkossa myötäilee Mäkilää, mutta samalla asettuu myös pohdiskelijan rooliin:

– Jaa...a. Älä muut san. Kyl siin vaan riittä funteramist, et kuin täs ollenka ruppe käymä. Ku oikee ruppe rautta satama. Mut ihmine on siit merkiline, et koht ko vaan lakkas kuula tulemast, niin sit sitä taas lauletan kaikelaissi viisui ja kirota niin perkelen taval. (TS, 293-294.)

Pohtijana Hietanen esiintyy romaanissa monesti muulloinkin. Pohdiskeluissaan hän on ikään kuin Sokrateen roolissa. Hietanen ei ole tyhmä, vaan heittäytyy ihmettelyissään mietiskelylle tunnusomaisesti tietämättömäksi, kuten tapahtuu esimerkiksi silloin, kun hän reiteensä osunutta kranaatin sirua katsellessaan toteaa: ”Totaki on sorvattu, kuin kauhiast ollenka onka, ja sit ammuta pitki mettä” (TS, 166) tai silloin, kun hän vihollisen tankin tuhottuaan kummastelee: ”Mää en tahtonu saar tupakki millä syytymä. Mää ihmettele et kui ihmine ollenka siltaval ossa peljät. Mut se täyty tutki kans.” (TS, 201.) Kuten aiemmin todettu, huumori on Hietaselle leimallista, ja sitä on myös hänen pohdinnoissaan. Mielestäni Hietasen ajoittainen Sokrateen roolissa

toimiminen ei olekaan tilannesidonnaista, vaan pikemminkin hänen henkilöhahmonsakarakteerille tunnusomaista.

Rokka ja Hietanen tulevat hyvin toimeen keskenään. Siitä kertoo heidän keskinäinen myötätuntoinen kujeilunsa. Siten tapahtuu jo pian sen jälkeen, kun Rokka on tullut täydennysmieheksi Koskelan joukkueeseen. Kun Hietanen muka peläten sanoo: ”Älkä puhuka kualemast! Mää saan pruikuli vattan täs viäl” (TS, 151), toteaa Rokka: ”Ei sit, jot sie et tahri meitä” (TS, 151). Ja esimerkiksi silloin, kun joukkojen on jätettävä Petroskoin kasarmi ja lähdevä taas etenemään, Hietanen leukailee: ”Hei Rokka. Älä sure! Meil tuli kaikil tyät ilma vuaro eik määräst ol yhtikän tiatto.” (TS, 247.) Veistelyllään Hietanen viittaa romaanissa vähän aiemmin sattuneeseen tilanteeseen, jolloin Lammio on sanonut rankaisevansa Rokkaa vääpeli Sinkkosen vastustamisesta ”neljällä vuorokaudella työtä vuorotta” (TS, 244).

Alikersantti Lehto on synkkä ja etäinen. Sitä hän on myös muiden aliupseerien seurassa. Esimerkiksi Hietasen moittiessa Lehtoa tämän avattua rautaisannoksen ennen aikojaan ”Ek sää tiärä et se on kiälletty” (TS, 108) vastaa Lehto kolkosti: ”Niin on tappaminenkin. Viides pykäläkö se nyt oli. Pikku juttu se on säilykepurkki silloin kun pääkuoriakin aukee yhtämittaa.” (TS, 108.) Toisaalta Lehdon tilanteessa esittämä repliikki on jotenkin poikkeava hänen muihin puheisiinsa nähden; se on tavanomaista pitempi, ja siinä Lehto jopa äityy filosofoimaan, yleensä hän kuittaa muiden sanomiset vain muutaman sanan tylyllä kommentilla. Voidaan ajatella, että kyseinen Lehdon puhunnos on osoitus hänen ärtymyksestään Hietasen moralisointia kohtaan. Ja samalla se myös ”korostaa kristillisen moraalisen ristiriitaista asemaa sodassa”, kuten Siltala on todennut (Siltala 1996, 180). Myös silloin Lehdon reaktio on armoton, kun hän saa Hietasen vihat niskaansa ammuttuaan sotavangin. Kun Hietanen sanoo kiihdyksissään ”Sää ampusi sen takkapäi. Ei se mihenkän karata yrittäny” (TS, 112), toteaa Lehto kylmästi: ”Takaapäin. Parempi se on takaa kuin edestä. Helpommalla pääsi. Rupeaa poraamaan saatana. Lue Isämeitä sille.” (TS, 112.) Jo se, että Lehto toistaa osan Hietasen puhunnoksesta oman puhunnoksensa alussa (”Takaapäin”) on osoitus Lehdon erimielisyydestä Hietasta kohtaan.

4.3 Sotamiehet ja aliupseerit

Salon ja Lahtisen toisilleen esittämät puheaktit ovat paljolti propositionaaleiltaankin vastakkaisia. Heidän näkemyksensä ovat alati törmäyskurssilla jo siinä dialogissa, jota he käyvät vähän ennen ensimmäistä tulitaistelua. Vuoropuhelun aloittaa Salo ihailemalla omien joukkojen kolmituumaisia tykkeitä:

- Jo on pojat pyssyjä nuo. Ne kun alkavat huokumahan, niin eiköhän viejä naapurია tukka suorasa.
- Pieniä ne on silakat joulukaloiksi. Kyllä sitä on kuule tuollakin puolella. Kun vaan vietäs naapurია niin, niin hyvä olis. Mutta minä pahasti pelkään, että saadaan kulaa vastaan ihan tarpeeksi.
- En minä tiejä hänen aseistansa. Ei se paljon siltä näytä sielä Pialustokissa, ja sieläpäin. Ei vaan näytä oikein pärjäävän, tiejä sitten, mistä hän johtuu.
- Kyllä kai sitä mennään, kun toinen on ihan valmistautumaton... Mutta meinaan, pienempikin into riittää... Ettei vaan tule paha eteen... Eikä sitä kaikki niin vaan menossa ole kun sitä puhutaan...
- En tiejä. Mutta kuulemma on tarvinnu sitoa Pohjanmaan poikia puuhun kiinni jotta ne ei lähe ennen aikojaan...Kyllä nyt nähhään mitä se on, kun käy pienten kimppuun niinkuin talvisovassa. (TS, 43.)

Useimmiten Lahtisen ja Salon keskinäisissä verbaalisissa kiistoissa Lahtisen ohjelmallisessa sävyssä esittämä marxismi iskeytyy Salon ohjelmallisessa sävyssä esittämään naiiviin ja idealistiseen isänmaallisuuteen, kuten Siltala on esittänyt (Siltala 1996, 252-254).

Myös Määttä kiistelee joskus Lahtisen kanssa, vaikka hän kertojan sanoin ”Lahtisen jupinoihin tottuneena ei suurtakaan arvoa niille antanut” (TS, 204). Esimerkiksi kun Määttä on todennut, että on osattu huomioida sekin, että omissa ja vihollisen aseissa on sama kaliiperi, ja Lahtinen on kumonnut sen sanomalla, että sama kaliiperi juontuu siitä, että kapinassa on varastettu naapurilta aseet, toteaa Määttä: ”Vaun etkö se sinä tässä kerran jutellu, että saksalainenhan sen porvarin silloin aseisti” (TS, 204-205). Määttä on valinnut proseduurikseen viittaamisen siihen, mitä Lahtinen on aiemmin asiasta sanonut. Menettely on tyypillistä konflikteille ylipäätäänkin niin luonnollisessa kuin fiktiivisessäkin diskurssissa. Ristiriitatilanteissa nimittäin usein palataan aiemmin puhuttuun, kuten Joenpelto on todennut (Joenpelto 1984, 42). Lopuksi Lahtinen niittaa asian jälleen aatteelleen uskollisella kommentillaan: ”Niin mutta niillä kivääreillä jotka hän oli itärintamalla venäläisiltä rosvonnu” (TS, 205).

Eniten aliupseereista ja sotamiehistä kinaavat keskenään Hietanen ja Rahikainen.

Heidän sanaharkkansa ovat välillä hyvinkin vahvoja, kuten Lehdon ruumiin löydyttyä:

- Ja Lehto oli kuallu vai?
 - En tiijä. Ei tuo vastannu kun huuettiin. Elä suotta tuijota.
 - Mää vaan ihmettelen tätä kauhiast. Täsä näyttä olevan kauhia mysteeri. Oikke semmone mysteerinäytös. Kuis kuallu voi amppu ittiäs? Ei jumalaut. Nyt mää ole hämmästyny. Mää ole niin kauhia hämmästyny eten mää itekkä ollenkas tiärä kui hämmästyny mää ole.
 - Senkun hämmästelet.
- Rahikainen heitti kiivaasti kiväärin olalleen. (TS, 193.)

Hietasen kysymystä ”Ja Lehto oli kuallu vai” ei voi ajatella vain sen propositionaalisessa merkityksessä, silloinhan Rahikaisen kuuluisi vastata, että oli, tai rehellinen ollessaan, että en tiedä, oliko vai ei. Hietanen pyrkii kysymyksellään aivan johonkin muuhun: hän on ottanut tuomarin roolin ja syyttää Rahikaista siitä, että tämä on jättänyt Lehdon, vaikka on tiennyt Lehdon olleen vielä hengissä. Kysymyksellään Hietanen samalla viittaa Rahikaisen aiempiin puheisiin, joilla Rahikainen on vakuutellut, että hänen, Vanhalan ja Sihvosen vielä paikalla ollessa Lehto oli jo kuollut. Hietasella on myös toisessa kysymyksessään ”Kuis kuallu voi amppu ittiäs” sama periaate. Se on, kuten ensimmäinenkin, sarkastinen oikeudenkäyntikysymys. Jos sitäkin kysymystä ajateltaisiin vain sen perusmerkityksessä, niin siihen Rahikaisen kuuluisi vastata, että en ymmärrä, tai että eihän hän voikaan. Sen kysymyksen illokuutio on, että kuollut ei voi ampua itseään, joten sinä valehtelit, kun sanoit, että sinne Lehto jäi kuolleena. Kysymyksen perlokuutio taas on se, että moitteillaan Hietanen saa Rahikaisen vaivautuneeksi ja suuttumaan. Kyseisessä tilanteessa Hietanen ottaa tuomarin roolin siksi, että hän on jo siihen mennessä kehittynyt hyvin vastuuntuntoiseksi johtajaksi, ja siksi Rahikaisen egoismi ja jatkuva pinnaaminen ärsyttävät häntä. Tuomarin roolin ohella Hietanen on tilanteessa jälleen myös Sokrateena ihmettelyineen: ”Täsä näyttä olevan kauhia mysteeri. Oikke semmone mysteerinäytös. Kuis kuallu voi amppu ittiäs?”

Hietasen ärtymys Rahikaista kohtaan kasvaa entisestään, kun Rahikainen ammuskelee summassa kiven takaa:

- Jumalaut! Lakka haaskamast niit kutei! Niit ei piissa präiski pisin taivast.
- Elä, elä veikkonen komentele! Mokoma sotaherra..

- Ole mää sentä semmonen komentaja et sää ruppet tähtämän kans. Ampu ton puska! Siäl on konekivär ja muitki äiji niin pal ko vaa mahtu.
- Piä leipäläpes kiinni! Pahainen alikessu. Kus noussu peähän.
- Tuki kauanos! Et mun ei tartte tul tukkima sitä. Sää ole semmone miäs, et mää en tiär mikä sää oike ole...Miks mää sun oike sanosi? Sää ole semmone juur ko vesivellink sukas! (TS, 197-198.)

Kyseisessä tilanteessa myös Hietasen pelko oli omiaan vaikuttamaan siihen, että hän kiiivaasti puuttui Rahikaisen kiven takaa ammuskeluun. Eli kertojan sanoin ”Niin kuin useimpien rohkeiden miesten, ilmeni Hietasenkin pelko levottomana toimintatarmona, ja Rahikaisen piilottelu tuntui hänestä sitä viheliäisemmältä. Hän tiesi aivan hyvin, että ellei hyökkäystä pysäytetä, on heidän tuhonsa edessä, sillä vihollisen olisi helppo survoa kasaan hajalleen joutunut lauma.” (TS, 197.)

Ajan mittaan Hietasen ja Rahikaisen välit paranevat. Ensiaskel siihen otetaan, kun Hietanen tankin tuhottuaan toteaa ”Ku vaa loppuis toi kauhia humina pääst. En sunka mää vaan saanu sin vikka” (TS, 202), ja Rahikainen vastaa siihen: ”Oisko tuolla sellaiseen ennee tiloja” (TS, 202). Vaikka Rahikaisen viimeksi mainittu repliikki on edelleen negatiivinen, sen sävy on jo pehmeämpi. Sen illokutiivisena aktina voidaan pitää Rahikaisen sovinnon eleen esittämistä Hietaselle. Myöhemmin Hietasen ja Rahikaisen leppyminen tulee vielä paremmin esiin. He esimerkiksi puhuvat ihan leppoisesti naisista, kun Hietanen on lähdössä Rokan ja Vanhalan kanssa Veraa tapaamaan. Lähtiessään Hietanen sanoo Rahikaiselle jopa täysin ystävällisesti: ”Hei sit” (TS, 234)! Ja vielä jäljempänä Rahikainen ei vastusta Hietasta, kun tämä hassutellen esittää, että laitettaisiin rottien kaulaan viestilappuja ja kuunneltaisiin, miten muut niihin reagoisivat, vaan yhtyy Hietasen leikinlaskuun: ”Toisessa komppaniassa on muuan Salmin poika joka ossaa venäjää. Pannaan se kirjottamaan venäjäksi ja sitten lähetetään postia.” (TS, 295.)

Rokka on isällinen hahmo sotamiehiin nähden. Tyypillisimmillään se ilmenee Rokan opastaessa nuorta täydennysmies Hauhiaa. Kun Rokka ja Hauhia tutustumiskierroksella kulkevat riu’un ohi, sanoo Rokka Hauhialle: ”Täss on käymälä” (TS, 304). Rokka siis puhuu kuin pikkulapselle. Isällisesti Rokka toimii vanhempiaakin sotamiehiä kohtaan. Jo täydennysmieheksi tulonsa jälkeisenä aamuna Rokka muiden vielä nukkuessa järjestää aamupalaa koko telttaporukalle ja aikansa

puuhailtuaan herättää muut: ”Saikal, pojat! Mie otin pakkiloita ja hain keittiölt. Jokahine tuntekoo pakkiise.” (TS, 149.)

Sotamiesten arvostuksen Rokka saavuttaa nopeasti välittömyydellään ja elämänmyönteisyydellään, kuten Pipping on todennut (Pipping 1980, 299). Myöhemmin osoittautuessaan loistavaksi taistelijaksi, suomalaiseksi teräsmieheksi, verrattomaksi verbaaliseksi ja ilontuojaksi hän saa osakseen sotamiesten varauksettoman kunnioituksen. Rokka tekee paljon aloitteita ja on dominoiva, hän ei kuitenkaan Siltalan mukaan loukkaa alaisiaan, koska hän ei puhu heille tönkeästi eikä nöyryyttävästi (Siltala 1996, 201-202). Alaisilleen ohjeita antaessaan Rokka asettuu usein opettajan rooliin. Esimerkiksi sen jälkeen, kun Rokka on yksinään tuhonnut suuren joukon vihollisia, hän valistaa apulaistaan sotamies Lampista, joka on hetkeä aiemmin aikonut karata luultuaan Rokan menehtyneen:

– Jos sie lähet juoksemaa, niin sie saat juossa Pohjalahel saakka. Kyl hää tulloo peräs, älä yhtää eppäile. Mut jos sie pysyt paikollais etkä lähe hitoilkaa, niin minkä hää tekköö? Et sie sovi hänen kansaa sammaa monttuu. Se on tään puolustussovan ratekia. (TS, 269.)

Ja kun Hauhia on lyönyt maihin ja sen jälkeen nolona todennut, että ei vielä tiedä, mikä on ”vaaraton kranaatti ja mikä ei” (TS, 307-308), opettaa Rokka:

– Ei ole kuule olemas vaaratonta ranattii ensinkää. Ne on kaik hito vaarallissii. Lyö ain maaha millo kuulet! Se ei oo vääri. (TS, 308.)

Opettajan roolissa ollessaankaan Rokka ei herjaa alaisiaan. Ei, vaikka edellä kuvatussa esimerkkitilanteessa Hauhia ”kokemattomana sotamiehenä olisi ollut helppo alistamisen tai halventamisen kohde”, kuten Siltala on sanonut (Siltala 1996, 202-203).

Rokka ja Vanhala tulevat hyvin toimeen keskenään. Heidän kummankin positiivinen elämänasenne ruokkii heidän sopusointuaan. Jo silloin Vanhala on hyvin tyytyväinen, kun saa Lehdon kuoltua ryhmänjohtajakseen Rokan. Lehto oli usein runtannut Vanhalan leikinlaskun, mutta Rokka ei niin tee. Vanhalan rohkeus omien mielipiteidensä esittämiseen lisääntyikin entisestään, sillä Rokka luo ryhmään avoimuudellaan ja iloisuudellaan vapaamman ilmapiirin. Kun vapaa puhetilanne

säätölee puhujan prosedureja vähemmän kuin muodollinen, voidaan ajatella, että myös vapaa ilmapiiri säätölee keskustelijan toimintatapoja vähemmän kuin muodollinen, kireä tai jäykkä.

Rokan myönteinen suhtautuminen Vanhalaan ilmenee mm. siten, että hän alkaa kutsua Vanhalaa lempinimellä, nimellä Ylen Sankia Priha. Nimitys juontuu tilanteesta, jolloin Rokka on Hietasen ja Vanhalan kanssa Veran luona. Kun Rokka ilmoittaa Veralle Hietasen ottaneen huomispäivän leipänsä ja antaneen ne Alekseille ja Tanjalle, toteaa Vanhala hihitellen: ”Poikamme luovuttavat omista annoksistaan elintarvikkeita polseviikkikomennon alla nälkää nähneille heimokansan lapsille” (TS, 238), johon Vera vastaa vihaisesti: ”Sinä itse et lapselle anna. Kaik itse syöt, kun noin olet ylen sangia priha.” (TS, 238.) Veran tiuskaisusta Rokka sitten vääntää Vanhalalle lempinimen Ylen Sankia Priha, jolla alkaa kutsua Vanhalaa jatkossa. Myös muut miehet alkavat käyttää Vanhalasta kyseistä nimitystä. Sekin kuvastaa Vanhalan arvonnousua joukossa. Myöhemmin Rokka lyhentää Vanhalan lempinimen Prihaksi: ”Kuule Priha mitä sie sanoit pastoril eilen ko hää puhel siul” (TS, 422)? Rokka pitää Vanhalasta myös siksi, kun hänestä Vanhala on mies paikallaan myös taistelutilanteissa.

Myös Hietasella ja Vanhalalla on hyvä suhde. Hietanenkin luottaa Vanhalaan taistelutilanteissa ja nauttii Vanhalan leikinlaskusta. Vanhalan arvostus Hietasta kohtaan tulee esiin jo romaanin alussa, kun Vanhala vielä arkana toistelee muiden puheita. Silloin Vanhalan toistot useimmiten ovat osia jo silloin joukossa arvostetun aseman saavuttaneen Hietasen puheakteista, kuten esimerkiksi ”Kala...khihi...kala...Hietanen on ahaven...khihihi (TS, 31). Ja vähän myöhemmin Hietasen todetessa ”Jo veissava kanuna siäl laulus”, toistaa Vanhala: ”Laulaa...khihi. Kanuunat laulaa. Luotien laulu vain soi, khihi.” (TS, 45.) Siinä Vanhala osaa hyödyntää toistoa jo myös produktiivisesti, uutta luovasti; hän lisää toistoon omaa ainesta ja saa sen siten kuulostamaan omakohtaisemmalta. Toistoon lisääminen saa Joenpellon mukaan ”toistetun puheen muuttumaan toistajan omaksi” (Joenpelto 1984, 32). Vanhala myös parodioi lisäyksellään ”Luotien laulu vain soi”; se on katkelma laulusta *Elämää juoksuhaudoissa*. Hietasen puheita Vanhala toistelee senkin takia, että on kovasti mieltynyt parodiointiin, ja Hietasenhan puheissa on aika ajoin parodiaa myös, *Vänrikki Stoolin tarinoiden* parodiaa.

Lehdon ja Riitaojan suhde on hyvin ongelmallinen. Luunkova mekaaninen tappaja, Lehto on saanut ryhmäänsä avuttoman pelkurin, Riitaojan. He ovat kuin peilikuvat toisilleen. Lehto vihaa Riitaojan heikkoutta ja pelkuruutta ja Riitaoja pelkää Lehtoa yhtä paljon kuin vihollista. Lehdon tunteet Riitaojaa kohtaan kiristyvät melkoisesti jo silloin, kun hän löytää pensaikossa piileskelemässä olleen Riitaojan tilanteessa, jolloin taistelu on hetkeksi tauonnut Koskelan tuhottua kasapanoksella vihollisen korsun. Lehdon kutsuttua Riitaojaa kertojan mukaan ”pensaikosta ilmestyi mies, joka teki asennon” ja sanoi:

- Herra alikersantti.
- Saatanan paskiainen! Mitä sinä irvistelet?
- En irvistele, herra alikersantti.
- Herra alikersantti. Herra alikersantti. Et sinä minusta herroittelemalla selviä. Saatana, minun tekisi mieleni vetää sinua, mutten ilkeä.
- Pelottaa, herra alikersantti. Se kun vinkuu. Sellasen äänen kun pitää.
- Rupee poraamaan, kurja! (TS, 85.)

“Nimitteleminen ja uhkailu ovat Lehdon yleisimmät keinot hänen kommunikoidessaan ja nöyryyttäessään Riitaojaa”, kuten Siltala on todennut (Siltala 1996, 192). Jo se, että Lehto toistaa fragmentin Riitaojan repliikistä ja vielä tuplaten ”Herra alikersantti. Herra alikersantti”, on selkeä erimielisyyden osoitus. Siltalan mukaan Lehdon sadattelu Riitaojalle ei kuitenkaan kuvasta vain Lehdon sadismia, vaan on osoitus myös siitä, että Lehto ”pragmaattisena sotilasjohtajana ja rohkeana taistelijana turhautuu ketjun heikoimman lenkin pettäessä” (Siltala 1996, 193). Lehdon Riitaojan halveksiminen tulee hyvin esiin myös silloin, kun Lehdolta ei tule minkäänlaista sanallista reaktiota siihen aloitteeseen, jolla Riitaoja herkkänä kuvailee tienvarressa Jsp:llä näkemiään kaatuneita. Silloin kertojan sanoin ”Lehto kääntyi vihaisena pois Riitaojasta” (TS, 98).

Lehto suivaantuu Riitaojaan ajan myötä niin perusteellisesti, että vaatii tämän vaihtoa, johon ei kuitenkaan suostuta (TS, 161). Myöhemmin rykmentin suorittaessa suokoukkausta Lehto hurjistuu Riitaojaan totaalisesti, kun hän ei saa kehotuksistaan huolimatta itkevää Riitaojaa nousemaan maasta, johon tämä on täysin uupuneena lyyhistynyt. Kertojan mukaan Lehto menettää Riitaojan itkun takia täysin malttinsa ja Riitaojaa potkaisten raivoaa:

– Jäsen ampumaan, saatana! Sinä olet semmonen risti, että minä antasin mitä hyvänsä, kun ryssä minut päästäs sinusta. Mutta kun sinä saatana et tule edes niin lähelle tulta. (TS, 176.)

Vastauksessaan Riitaoja hätäntyneenä teitittelee Lehtoa: ”En jaksa enää...älkää lyökö...voi...voi...” (TS, 176). Myöhemmin Lehto saa Riitaojan ylös ja jopa liikkeelle vahvoilla uhkauksillaan: ”Jos vielä rupeet makaamaan niin minä otan kepin ja vetelen pitkin selkääs niin ettäs sen ikäs muistat. Kaikkia saatanoita minä saan perässäni vetää.” (TS, 177.) Voidaan ajatella, että Lehtoa ärsyttää Riitaoja senkin takia, että Riitaojassa Lehto näkee ne inhimilliset tunteet, jotka hän itse on joutunut sysäämään itsestään tai patouttamaan syystä, joka romaanissa ei oikein konkretisoidu; kertoja vain ohimennen viittaa Lehdon oletettuun karuun lapsuuteen (TS, 13 ja 181). Jouko Turkan mielestä ”draamallisesti olennaista on se, että Lehto ja Riitaoja kuolemassa saavat toisensa: heidän ruumiinsa asetetaan vierekkäin (TS, 194)” (Turkka 1980, 156). Mutta miksi sitten Riitaoja on asetettu *Tuntemattomassa sotilaassa* nimenomaan Lehdon ryhmään? Sekin on yksi teoksessa runsaasti esiintyvistä antiteettisistä asetelmista. Siinäkin toteutuu se tässä tutkielmassani jo aiemmin esitetty Myllykosken näkemys, että *Tuntemattomassa sotilaassa* ”Linna taitavalla dialogillaan ja muulla kerronnallaan pääsee sellaiseen keskikohtaan, jossa ääripäät kumoavat toisensa” (Myllykoski 2004).

Tuntemattoman sotilaan kiljunjuontikohtausta on yksi hyvä esimerkki siitä, että teoksessa sotamiehet ja aliupseerit koettavat luoda vapautta ympärilleen aina kun se vain on mahdollista. Kiljukohtauksessa miehet ovat riippumattomia armeijainstituution säädöksistä. Siinä myös tarjoutuu kaikille tasapuoliset mahdollisuudet keskusteluun osallistumisessa; heikommatkin puhujat saavat puheaikaa parempien lailla. (TS, 274-282.)

4.4 Upseerit

Upseereiden välisissä suhteissa on havaittavissa mm. se, että Kaarna ei arvosta Lammiota. Lammion itsetietoinen ylimielisyys raivostuttaa Kaarna, joka nokkii Lammiota aina sopivan paikan tullen. Näin tapahtuu esimerkiksi ennen Paloaukealta lähtöä, kun Lammio saapuu paikalle hiukan myöhästyneenä:

- Komppania on hälytysvalmiudessa ja siis poistumiskiellossa. Tietääkseni luutnantti kuuluu myöskin komppaniaan.
 - Kyllä kuulun, herra kapteeni.
 - No. Paikoillette sitten.
- Ripitys ei vähääkään koskenut Lammioon. Rauhallisesti hän käveli joukkueensa kärkeen. (TS, 27.)

Kaarnan sarkastisen puhunnoksen perlokutiivinen akti tuottaa toivotun tuloksen siltä osin, että Lammio menee paikalleen ja ei tuota, koska Lammio ei vaikuta loukkaantuneelta. Koskelaa puolestaan Kaarna arvostaa suuresti. Se ilmenee jo Kaarnan antaessa Paloaukealla ohjeita konekiväärikomppanian joukkueenjohtajille, jolloin hän kertojan sanoin ”puhui aivan kuin henkilökohtaisesti Koskelalle, muiden ollessa jotenkin sivullisia” (TS, 9).

Sarastienkin Lammioon suhtautuminen on melko nuivaa. Se tulee esiin esimerkiksi silloin, kun Sarastie leirialueella kierrellessään sanoo Lehdosta adjutantilleen: ”Tuollainen kovuus ja tarmo on kullanarvoista. Lammio vain peukaloi sen hyödyttömäksi. Muutenkaan hänen otteensa eivät vastaa kaikin ajoin tilanteen vaatimusta. Olen siitä huomauttanut, mutta häntä on vaikea saada ymmärtämään tämän luontoisia asioita, niin kyvykäs upseeri kuin hän muuten onkin.” (TS, 143.)

Koskelakaan ei pidä Lammioista, vaikka Lammio pyrkii siihen, että ei ainakaan suoraan loukkaisi Koskelaa (TS, 141). Koskela tiedostaa kertojan sanoin ”minkälaista myrkynkylvöä miesten mielialaan” kaikki Lammion teot ovat (TS, 141). Siitä on hyvänä esimerkkinä se, kun miehet ovat Petroskoissa yksissä tuumin vastustaneet Lammion liikkeellelähetyksensä. Kun Koskela hetkeä myöhemmin saa omalla epämuodollisella johtamisellaan oman, kolmannen joukkueensa miehet lähtöön suostuvaisiksi, ajattelee hän, että ”kolmatta joukkuetta seuraisivat muut, ja pelkäsi vain sitä, että Lammio aukaisisi vielä suunsa asiasta, sillä se saattaisi antaa asialle uuden käänteen”. (TS, 247.) Kerran Lammio arvostelee Koskelaa aika tiukasti oman formaalisuutensa näkökulmasta, mutta ei silloinkaan Koskelan kuullen. Se tapahtuu sen jälkeen, kun Koskela on ollut kiljuhmalassa räyhäämässä komentokorsussa. Kun Koskela on raahattu teltaan nukkumaan, sanoo Lammio muille komentokorsussa olleille upseereille:

– Niin hyvä mies kuin Koskela onkin, häneltä puuttuu perinne ja todellinen upseerihenki. Hän ei sopeudu sivistyneeseen toveripiiriin, ja sen vuoksi hän veljelee miestensä kanssa ja nyt humalassa hän paljasti kaunansa. Mitään muuta tuollainen käytös ei voi olla. Ei uskoisi niin hillitystä ja rauhallisesta miehestä. (TS, 288.)

Kariluoto ei yhdy Lammion kritiikkiin, vaan löytää toisenlaisen syyn Koskelan käyttäytymiselle: “Niin mutta hän oli patologisessa humalassa. Kilju teettää tuollaista kenellä hyvänsä syyttä suotta.” (TS, 288.)

Kariluodon ja Koskelan suhde on veljellinen. Kariluoto arvostaa Koskelan kykyä saada miehet nopeasti toimimaan ja Koskelan erinomaisia strategisia taitoja. Niiden vuoksi Kariluoto on kyllä välillä hieman kateellinenkin Koskelalle. Näillä upseereilla on joka tapauksessa vaikeasti selitettävissä oleva yhteinen side. Kariluoto ihailee Koskelaa ja Koskela varoo loukkaamasta Kariluotoa tiedostaen tämän kunnianhimosta johtuvan herkkänahkaisuuden. Toveruudesta kertoo sekin, että Kariluoto kutsuu Koskelaa yleensä lempinimellä Ville, kuten esimerkiksi vihkilomaltaan palattuaan:

– No terve mieheen. Vielähän se vanha Ville on tolpillaan. Vaikka mikäs pahan tappaa. Jumala ei huoli ja piru tietää aina saavansa. (TS, 361.)

Muuten vaan ei Kariluoto Koskelaa Villeksi kutsu, armeijan kielenkäytössähän toisia puhutellessa käytetään konventionaalisesti pelkästään sukunimiä. Toisaalta Kariluoto kutsuu erästä nuorta vänrikkiäkin lempinimellä Jokke. Se kylläkin tapahtuu Mannerheimin syntymäpäivää juhlistaessa. (TS, 283.) Näin ollen se voi johtua Kariluodon humalatilasta. Sopuisuudestaan huolimatta Kariluoto ja Koskela ovat hyvin erilaisia luonteeltaan. Se ilmenee jo ensimmäisen taistelun kynnyksellä käytävästä Kariluodon ja Koskelan dialogista, jonka aloittaa Karluoto:

– Panehan Ville peli soimaan täydeltä laidalta sitten. Autio lupasi minulle kaksi sinun kivääreistäsi.
– Paikan päällä nähdään. (TS, 51.)

Sananvaihto on varsin lyhyt. Koskelan puhunnos muodostuu vain yhdestä puheaktista. Koskela kyllä reagoi Kariluodon aloitteeseen, mutta lakonisella ja viileällä kommentillaan osoittaa, että ei tahdo lähteä mukaan Kariluodon intomieliseen vauhkaamiseen eikä teennäiseen rehvakkuuteen. Kariluodon ja Koskelan ero kuvastuu myös silloin, kun Kariluoto palaa vihkilomaltaan. Kariluoto on tohkeissaan

naimisiinmenostaan, ja lisäksi hän ei luonteelleen ominaisesti missään tapauksessa tahdo myöntää, että tilanne rintamalla olisi muuttunut Suomen kannalta tukalaksi.

Koskela toteaa tilanteen realiteetit ymmärtäen:

– Ei tämä mitään sotaa ole. Surkeutta surkeuden päällä. (TS, 363.)

Kariluoto ajattelee, että Suomi ei voi hävitä, ja siksi esittääkin syyksi vain:

– Niin karkurit. Onko niitä paljon? (TS, 363.)

Sellaiset perustelut Koskela kiistää oitis:

– Ei niillä mitään asiallista merkitystä ole. Nimittäin varsinaisilla hiippailijoilla. Niiden luku on melko vähäinen ja ne ovat enimmäkseen hermonsä menettäneitä, joilla ei juuri muutenkaan mitään tekisi. Mutta kukaan ei halua tapella. Koko touhu on niin kuin vesivelliä tai pitkää piimää. Mikään ei pysy käsissä mihin tarttuu. (TS, 363.)

Tilanteessa Koskela, joka yleensä on niukkasanainen, puhuu harvinaisen paljon. Se johtuu siitä, että hän on taisteluiden uuvuttama sekä turhautunut, koska realistisesti kokee Suomen mahdollisuudet rintamalla toivottomiksi. Kyseessä on siis vahvasti emootioihin vaikuttava tilanne, jollaisessa puhe yleensäkin Joenpellon mukaan selkeästi eroaa puhujan tavanomaisesta puhekäyttäytymisestä niin luonnollisessa kuin fiktiivisessäkin diskurssissa (Joenpelto 1984, 43). Kariluoto puolestaan voimakasta mielenliikutusta tuntiessaan viestii suureleisesti ja kaunopuheisesti uniikissa tilanteessa valloitettua Petroskoita kukkulalta tähystäessään:

– Niin, pojat. Siinä se nyt on. Jääkäriprikaatin ja ensimmäisen divisioonan joukot ovat miehittäneet kaupungin etelästä ja lounaasta. Niin kävi, että me emme saaneet sitä tehdä. Mutta marssikoon sinne ensimmäisenä kuka tahansa, niin tosiaan on, että me sinne olemme tien aukaisseet. Ja jollei historia sitä myönnä, niin se valehtelee. (TS, 224.)

Sarastie ja Karjula sietävät huonosti toisiaan. Taisteluosaston komentaja everstiluutnantti Karjula oli kertojan sanoin ”Sarastien mielestä typerä [...] hän vaati enemmän kuin toinen katsoi mahdolliseksi täyttää” (TS, 374), ja Karjulaan sydämistyneenä Sarastie arveli, ”että everstiluutnantin sorakielisyyskin kuului osana

tämän tyhmyyteen” (TS, 374). Karjula haukkuu Sarastien jopa vielä senkin jälkeen, kun tämä on jo kaatunut:

– Perlkele. Missä oli miehen rleserlvi. Kökötetään tienvarlressa ilman varlmistusta. (TS, 406.)

Kertojan mukaan Karjula unohti sen, “että oli itse hyväksynyt Sarastien toimenpiteet ja luvannut pioneerikomppanian tälle reserviksi ja kuitenkin viivytellyt sitä tienteossa” (TS, 406-407). Sarastien kiukku Karjulaa kohtaan ilmenee myös Sarastien adjutantilleen esittämästä Karjulan kuvauksesta:

– Niitä miehiä jotka ilman armeijaa tai vanginvartijan virkaa olisivat rikollisia. Pelkkä sattuma lähdössä ratkaisee, kummalta puolen ristikkoo katsellaan. (TS, 406.)

Myös Koskelaa Karjula moittii kovasanaisesti, kun saa kuulla Koskelalta, että tämä miehineen on upottanut konekiväärit lampeen, jotta ovat pystyneet kantamaan haavoittuneet:

– Jumalauta, luutnantti! Kapinaa... Tahallista vihollisen auttamista. Minä käsinkin tuoda kaluston. Konekiväärlimiehet ovat konekiväärlimiehiä eivätkä lääkitämiehiä. Te olitte pataljoonan komentaja ettekä mikään apusisarl... (TS, 408.)

Sotaväen konvention mukaan Karjulan ei olisi saanut moittia alaistaan miehistön kuullen. Kun Karjula huomaa niin tehneensä, hän menettää malttinsa täysin ja alkaa raivota miehistölle (TS, 408). Karjulan ärjyessä Koskelalle pysyy Koskela täysin tyynenä. Hän jättää Karjulan moitteet omaan arvoonsa. Kertojan mukaan Koskela ”tiesi hyvin, etteivät järkisyyt lopettaisi Karjulan kiukkua (TS, 407), ja ettei Karjula voinut niellä pettymyksiä purkamatta niiden aiheuttamaa harmia johonkuhun” (TS, 410). Koskelaa eivät Karjulan moitteet hetkauta senkään takia, koska kertojan mukaan ”Koskelan kunnia ei ollut arkaa kohtaa” (TS, 410).

4.5 Sotamiehet ja upseerit

Salo on intomielinen ja upseereita mielistelevä. Hän ”kunnioittaa upseereita kritiikittömästi”, kuten Siltala on todennut (Siltala 1996, 281). Salo myös pyrkii

antamaan itsestään upseereille paremman kuvan kuin mitä hän todellisuudessa sotilaana on. Esimerkiksi rykmentin komentajan kysymykseen ”Kuinkas pojat jaksavat” Salo vastaa pontevasti: ”Hyvin jaksetahan, herra eversti” ja kuitenkin kertojan mukaan ”vaipuu suolätäkköön väsymyksestä vavisten heti kun eversti on kääntynyt pois päin hänestä” (TS, 175). Kun ensimmäisen liikkeellelähden kynnyksellä Kaarna on tarkastamassa miesten varusteita, uhoaa Salo: ”Sojitaan, sojitaan. Ja kun kerran ruvetaan, niin silloin mennään pitkälle. (TS, 13.) Kun Kaarna vastaa Salolle toteamalla vain: ”Sillä tavalla, sillä tavalla” ja alkaa heti sen jälkeen puhua Lehdon kanssa aivan muusta asiasta (TS, 13), kuvaa se sitä, että Kaarna ei arvosta Salon nuoleskelevaa intoilua. Kaarnan sanavalinta ”Sillä tavalla” ja vielä toistettuna on tulkittavissa, että Kaarna tarkoittaa päinvastaista kuin mikä on lausumansa propositionaalinen sisältö. Kaarnan ilmauksen illokutiivinen akti on: Onpas miehellä otsaa mielin kielin liiallisella innolla kerskailla. Salo kuitenkin yksinkertaisuuttaan käsittää Kaarnan vastauksen vain sen perusmerkityksessä.

Kiljukohtauksessa Salo yrittää saada Koskelaa puoleelleen anelemalla Koskelalta kehuja itselleen: ”Mutta kuule, Ville! Paraihin en kuulu, mutta miehen reijän oon täyttäny. Enkö oo?” (TS, 276.) Koskela ei ota kantaa, koska ei vastaa suoranaisesti Salolle, vaan taitavasti ja hienotunteisesti kiertää asian vastaamalla monikossa: ”Kovia poikia” (TS, 276). Koskelan ei-mairitteleva suhtautuminen Saloon tulee esiin jo vähän aiemminkin. Kun Rahikainen tarjoutuu menemään Jsp:lle vp:tä yrittämään, jotta voisi jäädä vartioimaan teltassa käyvää kiljuastiaa, sanoo Koskela: ”Ei käy. Sinne on saatava semmonen ykstopinen mies, jota ei osata epäillä. Eikö Salolla olisi mitään sentapasta josta voisi valittaa. Sinusta ei kukaan osaa epäillä pinnausta.” (TS, 273.) Koskelan puheaktien illokuutio on: Sinä Salo olet niin auliisti palveleva sotamies, ettei kukaan voisi kuvitellakaan sinun pinnaavan. On niin, kuten Kuhna on todennut, että Salo tiedostaa puutteensa sotilaana, ja siksi hän upseereita mielistelemällä koettaa kompensoida omaa alemmuudentunnettaan (Kuhna 2004, 230).

Rahikainen toimii usein vasten virallista normistoa. Hän ei kuitenkaan Siltalan mukaan joudu vaikeuksiin toimiensa takia, koska Koskela suhtautuu niihin joustavasti (Siltala 1996, 274). Poikkeuksena on se, kun Lammio yllättää hänet, Lehdon ja Määtän muonavarkaudesta (TS, 131-133). Kertojan mukaan Koskela jopa nimesi Rahikaisen lähetikseen, vaikka ei lähettä tarvinnutkaan, jotta Rahikaisella ”olisi

paremmat mahdollisuudet liikkua” esimerkiksi lisäravintoa Koskelan joukkueelle hankkiessaan (TS, 142). Kaikkien miesten vihan Lammiota kohtaan Rahikainen lausuu julki: ”Tuon perkeleen kuovin ne siihen nyt sysäsivät (TS, 70), ”Piä perkele läpes kiinni (TS, 72), ”Elä inise helevetin keskonen” (TS, 72) jne. Onkin niin, kuten Siltala on todennut, että Rahikainen on ”terapeuttisessa roolissa miehistön sosiaaliaggression purkajana” (Siltala 1996, 268).

Vanhala ei ajaudu konfliktiin kenenkään upseerin kanssa, jos ei oteta lukuun Petroskoissa sattuvaa yhteenottoa anonyymien kapteenin kanssa. Vanhala on silloin Rokan ja Hietasen kanssa kävelemässä kaupungilla, ja he ovat kertojan mukaan ”jättäneet säännöllisesti tervehtimättä, kun upseereita sattui tulemaan vastaan” (TS, 230). Kyseinen kapteeni närkästy, kun miehet eivät tervehdi häntä. Kapteeni raivoaa miehille, ja Rokka hassuttelee hänelle aikansa. Kapteenin vihaiseen kysymykseen ”Yksikkönne, yksikkönne” lohkaisee Vanhala: ”Kuopion potkukelkkapataljoona, khihihi.” (TS, 230-231.) Kertojan mukaan ”Vanhala ei yleensä esiintynyt röyhkeästi, mutta Rokan provosoimana hänkin hellitti ohjaksia, ja kun tilanne lisäksi oli niin perin houkutteleva, antoi hän tulla mitä mielessä oli”. Kapteeni uhkaa pidättää Rokan, Hietasen ja Vanhalan, mutta miehet selviävät pätkähästä karkaamalla paikalta. (TS, 231-232.)

Upseereista varsinkin Koskela kokee Vanhalan roolin tärkeäksi ilmapiiriin keventäjänä, koska siten Vanhala usein laukaisee muiden miesten keskinäisiä jännitteitä. Koskela arvostaa Vanhalaa senkin takia, että tietää tämän velvollisuudentuntoisesti hoitavan sotatoimet hihittelyistään huolimatta. Sotilaanakin Vanhala vain parantaa otettaan romaanin loppua kohden. Viimeisen tulitaistelun jälkeen vänrikki Jalovaara myös huomioi sen sanomalla: ”Se tietää sitten Priha tämä päivä toista natsaa” (TS, 440). Samalla Jalovaarakin puhuttelee Vanhalaa tämän lempinimellä.

Määtälläkään ei juuri ole kahnauksia upseerien kanssa, vaikka hän joskus heidän toimiaan vastustaakin, joskaan ei heidän kuullen: ”Voatia aina sopii. Er asia on, jos tehään. Miun lapa se ei helepolla nouse” (TS, 70), ”Vaan minä sitä en Suojuun lähe” (TS, 223). Ainoa varsinainen konflikti upseeriston kanssa Määtällä on se, kun Lammio rankaisee häntä, Rahikaista ja Lehtoa elintarvikkeiden varastamisesta (TS,

131-133). Tehtävänsä Määttä hoitaa rohkeasti, tunnollisesti ja sitkeästi. Esimerkiksi konekivääriä Määttä kantaa aina huomattavasti pitempään kuin muut. Koskela tietää Määttän ansiot. Kun Rokka kiljukohtauksessa esittää Koskelalle, että Määttä on sen verran kyvykäs mies, että Koskelan on hankittava hänelle ”toine natsa”, vastaa Koskela ykskantaan: ”Minä tunnen miehen” (TS, 276). Ja päätettäessä konekiväärien upottamisesta lampeen sanoo Koskela, että ”yksi jätetään, muistoksi” ja esittää Määttälle: ”Otatko sinä?” Määttä vastaa: ”Vaan sillähän ei ole väliä. Miten vain.” (TS, 396.) Vaikka Määttä esittää vastauksensa välinpitämättömästi, kertojan mukaan Koskela kuitenkin ”tiesi tehneensä Määttälle jotakin, jota mitkään kunnianosoitukset eivät olisi voineet korvata. Hän oli teollaan todistanut kaikille, että Määttä kykeni kantamaan konekivääriä paremmin kuin muut.” (TS, 396-397.)

Tärkeilemätön Koskela on sotamiesten suosiossa, ja tämä suosio kasvaa romaanin tapahtumien edetessä jopa sellaisiin mittasuhteisiin, että miehet uskovat Koskelan selvittävän lähes tilanteen kuin tilanteen. Koskela on aikaansa edellä oleva ei-autoritaarinen johtaja. Häntä voivat alaisensa sinutella, ja hän saa miehet nopeasti toimimaan, vaikka ei varsinaisesti komenna, vaan ikään kuin vain esittelee kulloisenkin tehtävän, kuten esimerkiksi:

– Sikäli kun minä tiedän, niin meidän pitäisi varmistaa tämä sivusta. Saattaa olla, että pysähdysaika venyy. Järjestetään puolen tunnin vartiot ja mennään tuonne taakse muut. On niin kuin mukavampi. (TS, 103.)

Miesten varaukseton arvostus Koskelaa kohtaan tulee hyvin esiin, kun miehet Petroskoissa kapinoivat Lammiota ja tämän liikkeellelähtökäskyä vastaan ja huutavat: ”Koskela komppanianpäälliköksi! Sitten lähdetään.” (TS, 246.) Lammio vastaa:

– Tämä ei ole mikään punakaarti, jossa komppanianpäälliköt valitaan huutoäänestyksellä. Onko selvä. Viimeisen kerran minä käsken. Sen jälkeen aletaan toiset toimenpiteet. (TS, 246.)

Sitten vaihtuu vuoro Koskelalle siksi, että tämä huomaa, ettei tilanteeseen tule muuten ratkaisua, ellei hän puutu asiaan. Joustavalle johtamistyyllilleen tunnusmaisesti, kertojan mukaan ”rauhallisesti aivan kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan” Koskela sanoo:

– Eiköhän ole syytä alkaa pitää kiirettä. Tosinhan autot tietysti myöhästyvät niin kuin aina ennenkin, mutta siitä huolimatta. Älkää ottako liikaa turhaa kamaa. Soittopelit kyllä on mukavia ja eiköhän ne jotenkin saada aina kulkemaan. (TS, 246.)

Koskela omaa luontaista oikeaoppista johtamistyyliä; esimerkiksi sen salliminen, että soittimet voidaan ottaa mukaan vaikuttaa miehiin positiivisesti. Ja on niin, kuten Lilja on todennut, että tilanteessa Koskela osoittaa solidaarisuutta Lammiollekin, sillä Koskela olisi tahtoessaan voinut johdattaa koko komppanian tosissaan poikkiteloin Lammion kanssa, mutta sitä vastoin Koskela laukaisee kapinan ”panemalla oman joukkueensa lähtövalmiiksi” (Lilja 1984, 65). Valtaa korostamaton kuva Koskelasta muodostuu edellä mainittujen lisäksi siitäkin, kun hän majoittuu aina miestensä kanssa. Huomionarvoista on, kuten kertoja kuvaa, että asematavaiheessa korsussa oltaessa Koskela olisi tyytynyt kerrossänkyyn, mutta miestensä vaatimuksesta suostuu siihen, että hän saa oman sängyn ikkunan viereen. Kun kertojan sanoin ”muissa joukkueissa miehet laskivat ivansekaista leikkiä upseeriensa herroitteluista, niin Koskelan miehet itse tahtoivat, että tällä olisi kaikki ollut vähän paremmin kuin heillä itsellään”. (TS, 297.)

Karjulan ja sotamiesten suhde on hyvin ongelmallinen. Karjula vaatii miehiltä ”rlautaisia” uhrauksia viimeiseen saakka, vaikka omat joukot ovat käyneet vähiin ja vihollisen vastus on täysin ylivoimainen: ”Prkkeleen lammaslauma. Asemiin! Ei askeltakaan enää! Se joka vielä juoksee, on kuoleman oma!” (TS, 413.) Kertojan mukaan “tienviertä myöten juoksi vauhkoutuneita miehiä”, joista joku huusi: ”Mitä sille voi... Kunnei kerran ole panssaritorjuntaa. Koskela jo tapatti ittiesä.” (TS, 413.) Huutaja koettaa selittää, että ollaan vailla mahdollisuuksia ja samalla osoittaa myös kunnioituksensa Koskelalle. Karjulalle eivät perusteet kuitenkaan riitä, vaan hänen kiukkunsa yltyy äärimmilleen: ”Hiljaa! Kuka siellä vielä soittaa suutaan? Pysähtykää! Muuten minä ammun.” (TS, 414.) Kun hetkeä myöhemmin Viirilä vakaasti jatkaa menoaan Karjulan pysähtymiskäsäkyistä huolimatta, Karjula kokee Viirilän, ”isopäisen apinan kaiken sen inhottavan henkilöitymäksi, joka oli tehnyt armeijasta karkurilauman ja villin murhanhimon vallassa” ampuu tämän (TS, 414-415). Siltalan mukaan Viirilän rehjakemainen olemus ei mitenkään sopinut niihin talvisodan kunniakkaisiin perinteisiin, jotka olivat Karjulan ohjenuorana (Siltala 1996, 101).

Kertojan sanoin miehet ”vihasivat synkästi ja leppymättömästi Karjulaa” (TS, 416).
 Kun Karjula vielä haavoituttuaankin raivoaa: ”Asemiin! Perlkele! Pysähtykää!
 Auttakaa saatanan pelkurlit minut asemaan ja antakaa konepistooli” (TS, 416), miehet
 huutelevat vain:

- Äänesi kuuluu, mutta auttaa ei voi.
- Laskekaa sarja saatanaan!
- Ei olla apusisaria. (TS, 416.)

Viimeksi mainitulla repliikillä viitataan Karjulan aiemmin puhumaan, eli siihen, kun Karjula oli miesten kuullen moittinut Koskelaa sanomalla tälle: ”Te olitte pataljoonan komentaja ettekä mikään apusisar!” (TS, 408). Kun Karjula oli tämän sanonut, olivat miehet kertojan mukaan ”nousseet seisomaan [...] ja toivoneet Koskelan lyövän Karjulan maahan” (TS, 408).

Kun Honkajoki on parodioiden ilveillyt naapuritukikohdassa siellä olleen anonyymin luutnantin kuullen, joutuu hän seuraavana päivänä kyseisen luutnantin vaikutuksesta Lammion puhutteluun. Puhuttelussa Honkajoki tietoisesti haastelee hulvattomia, kun taas Lammio pysyy täysin asialinjalla. Tilanteessa ollaan oikeudessa, jossa tuomarina on Lammio ja narrina Honkajoki, kuten Nummi on asian osuvasti ilmaissut (Nummi 1993, 138). Lammion syyttävään kysymykseen: ”Te kylvätte tappiomielialaa. Oletteko vihollisen palveluksessa” (TS, 346) Honkajoki vastaa häikäilemättömän ilkikurisesti: ”Herra kapteeni. Sotilaskunniani ei salli minun vastata tähän kysymykseen.” (TS, 346.) Siihen Lammio jatkaa narkästyneenä: ”Teidän kunnianne! Minä kunnioitan teitä sota-oikeudella, elleivät nuo halventavat puheet armeijasta ja sen päällystöstä lopu.” (TS, 346.) Toistaessaan puhunnoksensa alussa osaa Honkajoen edellisestä puhunnoksesta (”Teidän kunnianne”) Lammio ilmaisee, että ei arvosta vähääkään Honkajokea. Pysyessään tiukasti asiakysymyksissä Lammiosta samalla paljastuu se, että hän ei ymmärrä, että Honkajoki näyttelee tilanteessa.

Jatkossa Lammio yltyy suoraan ja vahvasti arvostelemaan Honkajokea nimittämällä tätä ”täiksi, joka viihtyy vain liassa” (TS, 346). Honkajoki ei siitä hätkähdä, vaan kääntää Lammion syytöksen edukseen tieteellisen kielen tyyliä parodioivalla vastauksellaan: ”Herra kapteeni, tätä ei kuitenkaan minun käsittääkseni voi syyttää liasta, sillä sehän ei ole syy, vaan seurausilmiö. Ellen ole johdellut väärin ajatusta.”

(TS, 346.) Eli vastauksellaan Honkajoki Nummen mukaan esittää, että jos hän on täi, niin armeija on lika, joka on tehnyt hänestä täin (Nummi 1993, 139). Kiintoisaa on, että Lammion puhuttelussa ollessaan Honkajoki lyhyen vuoropuhelun aikana sanoo Lammiolle peräti yhdeksän kertaa ”Herra kapteeni” (TS 345-347). Onkin niin, kuten Lilja on esittänyt, että kyseisessä tilanteessa ”Honkajoki käyttää herroittelua tietoisena ironisena keinona” (Lilja 1984, 58). Ja Kuhnan mukaan Honkajoki on sanailussa kaiken aikaa Lammiota älyllisesti taitavampi. Lammio ei oivalla, että Honkajoki pilkkaa häntä merkillisillä vastauksillaan. Lammio halveksii hassuttelevaa Honkajokea sanoen sen suoraan ja samalla on täysin tietämätön siitä, että Honkajoki tuntee häntä kohtaan samoin. Honkajoki ”on kuin saippua, josta ei saa otetta”. (Kuhna 2004, 233.)

Edellä kuvatun Honkajoen ja Lammion keskustelun kanssa samantyyppinen puhetapahtuma toistuu *Tuntemattomassa sotilaassa* myöhemmin Korpelan ja Lammion kesken, joskaan siinä Korpela ei ole missään roolissa, vaan omana itsenään. Korpelan ja Lammion konfliktissa toisen puhunnoksen osan toistaminen toimii erimielisyyden osoituksena kummankin toimesta. Toistajana on ensiksi Lammio. Kun Korpela sanoo ”Hommaat heti mulle siirron! Minä muutan toiseen porukkaan” (TS, 404), vastaa Lammio: ”Mihin ihmeelliseen porukkaan. Mitä tässä... Mihin?” (TS, 404.) Lammion puhunnoksen alkuosan ”Mihin ihmeelliseen porukkaan” illokuutio on, että Lammion mielestä ei ole mitään toista komppaniaa, mihin Korpela voisi kelvata. Mutta sen illokuutiona on sekin, että ylimuodollista ohjesääntökieltä puhuva Lammio halveksii Korpelan käyttämää kieltä; ilmaus porukka ei kuulu konventionaaliseen armeijakieleen. Lammion puhunnoksen jälkiosan ”Mitä tässä... Mihin” illokuutio puolestaan kuvaa Lammion hienoista epävarmuutta ja hämmästyttä Korpelan raivokasta ja suorasukaista purkausta kohtaan. Hetkeä myöhemmin toistajan osassa on Korpela. Kun Lammio sanoo ”Älkää erehtykö luulemaan, että tämä armeija antaa syljeksiä silmilleen hävitessäänkään” (TS, 404 - 405), vastaa Korpela: ”Phähäh. Kuka tässä silmille syljeskelee. Sinä saatana olet sylkeny toisten silmille vuosikaudet.” (TS, 405.)

4.6 Aliupseerit ja upseerit

Aliupseereista Hietanen on Kaarnan luottomies. Kaarna esimerkiksi sanoo Hietaselle: “Hietanen, aliupseerit ovat käyttäneet tuttavuuttaan asealiupseerin kanssa hyväkseen ja valikoineet huonoja kivääreitä välttyäkseen huolellisuudesta piipunjynssäyksessä... Kyyränkonsteja. Kyyränkonsteja. Mutta mikäli joukkueessa sellaisia on, niin heti vaihdettava uusiin. Selvä vai? Ja-ha, jaha.” (TS, 12.) Esittämällä asian nimenomaan Hietaselle Kaarna osoittaa luottavansa siihen, että Hietanen hoitaa tilanteen kuntoon. Kaarna on huomannut, että Hietasella on kyky vaikuttaa myönteisesti muihin. Hietasen kanssa Kaarna käy myös joviaalia vuoropuhelua:

- Hietanen, mitäs miehiä nämä taas olivatkaan?
- Jalon kookoon miähi, herra kapteeni.
- Oikein, oikein, sillä tavalla, sillä tavalla. (TS, 49.)

Kertojan mukaan Kaarna esitti kyseisen kysymyksen aika ajoin, ja siihen oli aina vastattava samalla tavalla (TS, 49). Eli kysymyksellään Kaarna viittasi puheaineeseen, joka oli sekä hänelle että vastaajalle entuudestaan tuttua. Menettelyllään Kaarna tahtoi iskostaa miestensä mieliin oman aselajinsa arvoa (TS, 49).

Jos on Hietasella hyvä suhde Kaarnan kanssa, niin ei se huono ole muihinkaan upseereihin nähden. Varsinaisesti Hietanen ei joudu riitaan kenenkään upseerin kanssa, vaikka hänkin päällystön toimia välillä arvostelee. Rykmentin komentajakin arvostaa velvollisuudentuntoista Hietasta. Komentaja ei loukkaannu, vaikka Hietanen kovasanaisesti moittii tämän tupakointia rykmentin öisellä jonomarssilla: ”Eks´ sää helveti jästipää tiär et tupakanpoltto on kiälletty? Sää taira olla joku kauhia iso vapaaherra kun sää polta nii vaan kun miäl teke. Pan tupakka pois ja koht! Täsä on meijä henki pelis kans eik yksistäs sun, mist ei kyl paljo ol väliäkä.” (TS, 175.) Komentaja lopettaa sauhuttelunsa, ja seuralaisensa nuhtelee Hietasta: ”Katsokaapas sentään vähän, mitä puhutte ja kenelle”, mutta komentaja sanoo sopuisasti: ”Ei, ei. Huomautus oli aivan oikea. Minä nimenomaan kokeilin, miten kiellosta huolehditaan. Teitte aivan oikein.” (TS, 175.) Ehkä rykmentin komentajan suhtautuminen Hietaseen ei tilanteessa olisi ollut niin suopea, jollei hän olisi arvannut, että Hietanen ei ollut pimeässä tunnistanut häntä rykmentin komentajaksi. Ja varmaan Hietasen purkauskaan ei olisi ollut niin jyrkkä ja sadatteleva, jos hän olisi tiennyt, kenelle

puhuu. Osittain Hietasen kiivastuminen johtui siitäkin, että hän itse oli tilanteessa kertojan mukaan kovissa tupakantuskissa (TS, 174).

Koskelan luottamus Hietaseen on vahva. Kun esimerkiksi lyhyen levon jälkeen on taas lähdettävä liikkeelle, ja miehet purnaavat, niin Koskela tietää kertojan sanoin, että ”pahimman kiukun jälkeen paraneminen alkaa tietyistä alkusoluista”: Hietasesta ja Rokasta (TS, 169). Koskelan ja Hietasen hyvä suhde ilmenee myös heidän käymästään dialogista Hietasen haavoituttua:

- Ota löysin rantein. Ei se elämä ihan silmienkään varassa ole. Jos eletään, niin varmasti tavataan. Minä käyn joskus
- Kuulemihi sit vaa! San pal tervessi pojil viäl. Pir hual ittestäs! (TS, 373.)

Kyseinen vuoropuhelu on hyvä esimerkki myös siitä, että sekä Hietanen että Koskela ovat hyvin yhteisöllisiä, kuten Kimmo Jokinen totesi Jyväskylän kaupunginteatterin Teatteritiistai-keskustelussa 7.2.2006 *Tunteimatonta sotilasta* käsiteltäessä (Jokinen 2006).

Lahtinen, vaikka usein herroja moittiikin, hoitaa taisteluissa osansa tunnollisesti ja tehokkaasti. Hän pyrkii myös välillä ohjailemaan ylempiään, kuten esimerkiksi kiväärijoukkueen johtajaa, anonyymiä vänrikkiä, tilanteessa, jossa on odotettavissa vihollisen isku isolla voimalla. Kiväärijoukkueen johtaja käy joukkueensa varajohtajan kanssa neuvonpitoa, joka on jo hyvän aikaa jatkunut. Lahtinen kuiskaa heille moittivasti: ”Olkaa hiljempää siellä! Sieltä kuuluu perkeleellinen pulina” (TS, 258). Kun neuvottelijat hiljentyvät kuuntelemaan, sanoo Lahtinen syyttävästi vänrikille: ”Meinaan. Ei asia mulle kuulu, mutta jotakin on ruvettava tekeen. Sieltä ei tule, pojat, yks komppania. Jos tässä jotain varmaa on, niin se on kumminkin, että meidät sotketaan tähän.” (TS, 258.) Lahtisen puhunnos osoittaa, että Lahtinen on aavistanut vänrikin epävarmuuden tilanteessa. Puhunnoksen illokuutio on, että Lahtisen mielestä enää ei ole aikaa miettiä, miten toimitaan, vaan on toimittava.

Mäkiläkin parjaa välillä upseereita, vaikka hyvin nuhteeton mies onkin. Hän esimerkiksi arvostelee väepeli Sinkkosta: ”Yks istuu toimistokorsus tärkeänä ja määräälöö. Mutta jos jotain pitää hankkia niin kantapäät yhres on ja käsi lakis: Kyllä herra, kyllä herra, eikä yhthän pirä puoliansa.” (TS, 292.) Eikä auta Koskelankaan

esimies- eikä suosikkiasema silloin, kun Mäkilä tohkeissaan toruu keittoastian rosvoamisesta ja sen käyttämisestä kiljuntekoon. Koskelan sovittelevaan kysymykseen ”Ei kai sitä tarvittu tällä aikaa”, tuhahtaa Mäkilä äreästi: ”Khm...Niin... Ei kai s’oo syömisen kuljetus tarpeellista silloin kun kiljua tarvitahan.” (TS, 291.)

Lehto vihaa ja halveksii ankarasti Lammiota. Lehdon pohjaton kiukku Lammioon alkaa siitä, kun Lammio yllättää Lehdon, Rahikaisen ja Määtän elintarvikkeiden varastamisesta. Tilanteessa Lammio ja Lehto käyvät keskenään vahvan verbaalisen voimainkoituksen:

- Eikö Lehtokaan tiennyt, ettei marssin aikana poistuta luvatta rivistöstä?
- Tiesin.
- Mikä röyhkeys! Tepä kuvittelette suuria itsestänne. Entä jos minä annan asianne sota-oikeudelle. Menetätte sotilasarvonne ja joudutte kuokkimaan suota. Vai mitä mieltä olette asiasta?
- Tuommoista nyt tuskin kannattaa luutnanttimiehen minulta kysellä. Pitäisi sitä saada mokoma asia selville omin neuvoin. (TS, 132.)

Tilanteessa ei Nummen mukaan kiistellä vain ohjesäännöstä, vaan yhteen otetaan myös henkilökohtaisella tasolla (Nummi 1993, 135). Lehdon silmitön viha Lammiota kohtaan tulee romaanissa myöhemmin esiin eksplisiittisesti. Kun varaskolmikko kärsii Lammion määräämää rangaistusta, kahden tunnin asennossa seisomista, on Lehdolle elintärkeää, että kovennettu seisotaan loppuun, vaikka vihollisen pommikoneet kylvävät pommeja heidän yläpuolellaan (TS, 136 – 138). Kun rangaistus on suoritettu, toteaa Lehto Lammiosta: ”Toi saatanan kepuli ei tarvitse muuta kuin nyrkin silmänsä. Ja niin, ettei sitä oteta jouluksikaan pois. Kerran vaan vähän aattoiltana pyöräytetään.” (TS, 142.) Kun Lehto on myöhemmin ryhmänsä kanssa vaarallisessa tunnustelutehtävässä, ja miehensä jo pian pelokkaina ehdottavat kääntymistä takaisin, tuhahtaa Lehto: ”Jumalauta, minä en suo kuoville niitä naamaliikkeitä, kun se sais nähdä mun palanneen kesken takaisin” (TS, 181). Huomionarvoista on sekin, että Lehto on ilmoittautunut Lammion esittelemään tehtävään vapaaehtoisena (TS, 178).

Koskelaa ja Kaarnaa Lehto arvostaa. Lehdon kunnioitus Koskelaa kohtaan tulee esiin esimerkiksi silloin, kun Lehto ei ensin aio seisoa kovennettua, mutta sanoo myöhemmin Koskelan poissa ollessa: ”Jos ei tässä Koskela joutuisi niin pahaan välikäteen, niin minä en seisoi sitä kahta tuntia” (TS, 134). Se, että Lehto oli arvostanut Kaarnaa, ilmenee puolestaan mm. siitä, kun Lehto kovennetun jälkeen

toteaa: ”Täytyy kestää loppuun asti, sanoi Kaarna kerran minulle. Se ukko tiesi mitä puhui ja vastasi itte puheistaan.” (TS, 141 – 142.)

Rokka ajautuu herkästi konflikteihin upseerien kanssa. Rokka saapuu täydennysmieheksi Koskelan joukkueeseen romaanin sivulla 147, samalla ja seuraavalla sivulla Rokka ja Lammio tutustuvat toisiinsa, pitkään ei mene, kun he jo ottavat ensimmäistä kertaa yhteen; se tapahtuu sivulla 153. Silloin valmistaudutaan joen ylitykseen syöksyveneillä. Tilanteesta ilmenee hyvin myös se, kuinka tärkeää Lammiolle on asema ja sen suoma valta. Rokka arvostelee Lammiota siitä, että tämä on määrännyt konekiväärit syöksyveneiden keulaan, vaikka ampumaan niillä ei paljon ehdi, kun ylitettävänä on vain kapea joki:

- Nääthä sie hyvä mies itsekkii jot se on turhaa yhistää kookoota tuon takkei. Enemmä männöö maihinousus aikaa, ku pittää ruveta irrottelemaa. – Kuulkaahan. Minä en ole mikään hyvä mies vaan teidän esimiehenne, ja te teette niin kuin teitä käsketään.
- Älä uso. Enintää myö panna varsinaine paljaalta keulaa. (TS, 153.)

Lammio tietää Rokan olevan oikeassa, mutta tuntiessaan valta- asemansa tulleen loukatuksi moittii Rokkaa tiukkaan tyyliinsä. Hetkeä myöhemmin Rokan siirryttyä kauemmaksi Lammio esittää Rokan mielipiteen omana käskynään: ”Pannaan pelkkä varsinainen keulaan. Vyö ehtii mennä suurin piirtein lävitse yli mentäessä.” (TS, 153.) Tilanteesta alkaa, kuten kertoja toteaa, Rokan ”koko sodan ajan kestävä sanaharkka Lammion kanssa” (TS, 153).

Myöhemmin romaanissa Rokka joutuu vaikeuksiin erään tarkastusmatkalla olevan everstin kanssa. Kyseinen anonyymiksi jäävä eversti kiivastuu Rokalle, kun tämä kaivertaa vartiossa lampunjalkaa ja vastailee hävyttömästi everstin kysymyksiin. Siitä syystä eversti kääkee Lammion rankaisemaan Rokkaa. Lammio määrää Rokan ja hänen ryhmänsä koristelemaan korsupolkujen reunoja pyöreillä kivillä. (TS, 321 – 322.) Kun Rokka kieltäytyy, uhkaa Lammio Rokkaa: ”Se tietää sota-oikeutta” (TS, 325). Rokka iskee välittömästi vastaan useilla uhkaavilla puheakteillaan:

- Tietää se sit paljo muutakii. [...] Älä kuule ukko ala pitämää peliäis miun kerallain! Sie aattelitkii jot sie panet miun niskat nuri, mut kuule, se ei onnistu siult eikä se onnistu muilt. [...] Vie sota-oikeuttee jos tahot! Senko vaan muistatta jot mie en kuole niinku koira. Työ ammuitta ne kaks ukkoo siel

saunaseinäl. Minnuu ei ammuta sillee, siin kuoloo muutama ukko ensittäi. (TS, 325.)

Kyseisessä tilanteessa Lammion ja Rokan välinen sananvaihto päättyy samoin kuin se alkaa, Rokan toimesta. Rokka aloittaa kysymällä Lammiolta: ”Mitä siul on asjaa” (TS, 323) ja lopettaa sanomalla: ”Paina mieleheis! Mie lähe.” (TS, 325.) Rokka siis käyttää intentionaalisia proseduureja dominoidakseen keskustelua. Puhetilanne olisi edellyttänyt, että Lammio olisi sekä aloittanut että lopettanut sananvaihdon, olihan Rokka Lammion, esimiehensä puhuttelussa. Omilla uhkailuillaan Rokka puolestaan pyrkii tekemään Lammion uhkailut tyhjiksi.

Jatkossa Lammio ottaa yhteyden Sarastiehen ja esittää, että Sarastie kuulustelisi ja rankaisisi Rokkaa. Pitkän harkinnan jälkeen Sarastie suostuu kuulustelemaan Rokkaa. (TS, 326.) Sarastien tiedustellessa Rokalta, että miksi tämä ei voi hyväksyä sotilaskuria (TS, 338), ”heittäytyy Rokka nopean tilannevaistonsa turvin retoristen taitojensa varaan”, kuten Nummi on todennut (Nummi 1993, 53) ja esittää painokkaasti omat konkreettiset argumenttinsa sille, minkä vuoksi hänestä ”pokkurointi” on turhaa:

– Enhä mie tiijä kurist hittoikaa. En mie oo millokaa sellast tarvint. Enkä mie oo muuta vastustant ko sitä jot mie en laittele kivvii polun varsii. Miehä sanoin täl Lammiol kaik mitä siint asjast on sanomista. Tuo ukko on kaikkee syypää. [...] Siint ast ko mie tän tuli hää on nokkint minnuu. Millo mistäkii. Mut millokaa hää ei oo puhunt muust ko joutavast. Asjast ei oo olt riitaa millokaa. Ain häne turhist mieltekeloistaa. Mie sanon viel kerra. Mie lähin mielelläi sotimaa. Mie tahoin Kannaksel takasi. Ja mie olen sellane ukko jot työ että miul pärjää ykskää. Mie sanon jot jokkuu toine ois viime yönäkii lähtent. Mitä hitto miult viel sen lisäksi vaajitaa? Mie en väsy pokkuroinnist, mut ko se ei auta meit yhtään ni mie en pokkuroi. Mie en kuulkaa juokse tääl teijän takkei. Miul on eukko ja lapset ja miun pitäis tääl hypätä teijä ajatuksen mukkaa just ko koira. Ei tule mittää. Ei tule mittää. Nyt on asja silviisii jot myö hävitää tää sota. Ja mitä lähemmäks se tulloo, sitä järettömämpi hommi työ keksittä. Pane sota oikeuttee, mut et nää miun tääl kunnioittava herroi. Meit onkii puol miljoonaa ukkoo tääl. Senkö takkei työ luuleta mein tääl oleva, jot tein ies ain seisoo jokkuu jalat yhes ja höpäjää: kyllä herra, kyllä herra. (TS, 338.)

Kuten Nummi on esittänyt, Rokka puuttuu pitkässä monologissaan upseerien ja varsinkin Lammion puhe- ja toimintatapaan. Niihin viittaavat sanat: ”nokkiminen”, ”joutava”, ”mieltekeloiset” ja ”järettömät hommat”. (Nummi 1993, 54.) Lisäksi Rokan vastauksessa toistuu ilmaus ”mie sanon” useissa eri muodoissa: ”Miehä sanoin”, ”Mie sanon viel kerra” ja ”Mie sanon jot [...]” Se ilmentää, kuten Nummi on

ansiokkaasti oivaltanut, että Rokalla on mielestään sanottavanaan konkreettista asiaa päällystön teoreettisten puheiden sijasta (Nummi 1993, 54–55).

Ratkaisuna tilanteelle Sarastie sanoo kuulustelun lopussa Rokalle:

– Pataljoona tulee toimeen ilman teitä aivan hyvin. Sota ei kaipaa yhtä miestä, olkoonpa tämä sitten millainen tahansa. Minä annan anteeksi. Nimenomaan minä annan anteeksi toistaiseksi. En sillä, että katsoisin olevani siihen pakotettu, vaan muista syistä. Ja ehtoni on tämä. Te ette näistä kuulusteluista hiisku sanaakaan ettekä rehvasetele tällä selviytymisellänne. Ja tästä lähtien te tottelette kuten muutkin. Jos te laulatte tämän ulos, teette siitä arvovaltakysymyksen, ja siinä tapauksessa minä panen myllyn jauhamaan. Toivon, että te käsitätte mahdollisuutenne. Toivon sitä teidän itsenne vuoksi, mutta myöskin itseni ja armeijan vuoksi. Minulla ei ole mitään henkilökohtaista halua nujertaa teitä, mutta milloin katson sen välttämättömäksi, tulee se myöskin tapahtumaan. (TS, 339 – 340.)

Tilanne on Sarastielle kaikkea muuta kuin helppo. Sarastie pohtii tilanteen hankaluutta jo silloin, kun hän lupaa Lammiolle kuulustelevalansa Rokkaa. Tuolloin hän miettii, että Rokan häikäilemätön sotilaskurin vastustaminen vaikuttaa muihin miehiin negatiivisesti, mutta että miten muihin sitten vaikuttaisi se, jos taistelukyvyltään ”pataljoonan paras sotilas lähetettäisiin joksikin viikoksi suota kuokkimaan” (TS, 326). Sarastien ”ratkaisu on yritys saavuttaa jonkinlainen yhteisymmärrys, se on tasapainottelua muodollisen ja epämuodollisen kurin välillä, sillä Sarastie pitää Rokkaa liian arvokkaana uhrattavaksi muodollisen kurin alttarille”, on Pipping asian oivallisesti kiteyttänyt (Pipping 1980, 293). Sanomalla Rokalle, että hänellä ”ei ole mitään henkilökohtaista halua nujertaa” tätä (TS, 340), vihjaa Sarastie siihen, että Lammiolla sellainen on.

Lammio on *Tuntemattomassa sotilaassa* sekä huonon ihmiskäsittelytaidon (Kuhna 2004, 242) että yliformalisuuden henkilöitymä. Siitä syystä kaikki muut romaanin henkilöahmot karsastavat häntä. Jyrkkään konfliktiin hänen kanssaan ajautuu peräti neljä henkilöahmoa: aliupseereista Lehto ja Rokka ja sotamiehistä, kuten edellä luvussa 4.5 (s. 80-81) mainittu, Honkajoki ja Korpela. Näiden kaikkien vahvojen kiistojen puhetapahtumat ovat samantyyppisiä. Niissä kaikissa on myös propositionaaleiltaankin vastakkaisia puheakteja. Miksi näin? Käsittääkseni ne ovat kuvastamassa *Tuntemattoman sotilaan* merkittävintä ristiriitaa: matalan sekä muodollisen ja vapaan sekä korkean törmäystä.

PÄÄTÄNTÖ

Olen keskittynyt tutkielmassani *Tuntemattoman sotilaan* puhutun kielen tarkasteluun. Mehevä murteellinen replikointi on yksi oleellinen seikka, jonka myötä sotamiehet ja aliupseerit näyttävät teoksessa niin värikkäinä sekä todentuntuksina ja kohoavat romaanin keskeisimpään asemaan. Upseerit jäävät litteiksi sivuhenkilöiksi kuivien ja hieman paperinmakuistenkin repliikkiensä kautta. Kyseinen asetelma ilmentää miehistön ja päällystön kahtiajakosuutta sekä vastakkaisuutta teoksen maailmassa. Sitä tukee myös se, että sotamiehet ja aliupseerit käyttävät kiro sanoja ja muita karkeuksia huomattavasti upseereita enemmän.

Tuntematon sotilas on vastaveto sitä edeltäneille suomalaisille päällystön näkökulmasta esitetyille idealistisille sotakuvauksille. Siinä asiat esitetään ruohonjuuritasolta: paraati-isänmaallisuus on karsittu ja keskiössä ovat sotamiehet sekä aliupseerit. Mahdollisimman realistiseen ilmaisuun pyrkiessään Linna on kyennyt *Tuntemattomassa sotilaassa* luomaan aitouden vaikutelmaa kansanomaisella retoriikalla: murteilla, kiroilulla ja metelöinnillä. Murteilla hän on pystynyt myös karakterisoimaan sekä taustoittamaan sotureita. *Tuntemattomassa sotilaassa* sotamiehet ja aliupseerit muotoutuvat Suomen eri heimojen edustajiksi käyttämässä murteen myötä. Heidän puhetapansa ylipäättään tuo esiin sen, että he ovat lähtöisin erilaisista olosuhteista.

Tuntemattomassa sotilaassa on myös figuratiivista kieltä, skeemoja ja trooppeja. Niillä on omat tehtävänsä. Ne toimivat esimerkiksi kuvauksen, luonnekuvauksen, huumorin tuottamisen, tunneilmaisun tehostamisen, struktuurin lujittamisen ja teeman rakentamisen apukeinoina. Vaikka kertoja käyttää *Tuntemattomassa sotilaassa* figuureita hiukan henkilö hahmoja enemmän, häntä ei voida kuitenkaan pitää henkilöitä retoriseimpana; ns. kirjallisia trooppeja, mm. synestesiaa, paradokseja ja personifikaatioita, esiintyy kertojan lisäksi myös henkilö hahmoilla.

Tuntemattoman sotilaan henkilö hahmojen välille syntyy usein verbaalisia kilpailuasetelmia. Taitavimmat puhujat saavat olla äänessä eniten. *Tuntemattoman sotilaan* miehet taistelevat vihollista vastaan käymänsä sodan ohessa myös oman keskinäisen sotansa epävirallisesta arvojärjestyksestä. Sen muotoutumiseen vaikuttaa

sotilastaitojen tason lisäksi suuressa määrin myös se, miten miehet pärjäävät keskinäisissä verbaalisissa koitoksissa. Kyseisen epävirallisen arvojärjestyksen selvittelyssä puheaktiteoria osoittautui oivaksi apuvälineeksi.

Tuntemattomassa sotilaassa asetetaan usein korkea ja matala vastakkain: virallinen kieli – kansan kieli, ylevät fraseologiat – kansanomaiset sananparret, arvokkaat laulut – arkiset renkutukset jne. Samaan kategoriaan voidaan laskea myös se, että Lammion, hyperformaalisuuden ruumiillistuman, kanssa joutuu vahvaan konfliktiin peräti neljä henkilöä: Lehto, Rokka, Honkajoki ja Korpela. Jokaisen kyseisen neljän selkkauksen puhetapahtumat muistuttavat paljolti toisiaan propositionaaleiltaankin vastakkaisine puheakteineen. Matalan sekä muodollisen ja vapaan sekä korkean törmäystä voidaankin pitää *Tuntemattoman sotilaan* keskeisimpänä ristiriitana. *Tuntemattomassa sotilaassa* on vastakohta-asettelua ylipäättäänkin runsaasti. Sen avulla Linna on tavoittanut keskikohdan, jossa ääripäät ovat mitätöineet toisensa ja fokuksessa on ihminen ihmisenä.

Tuntematon sotilas on loistava sodankuvaus, mutta on se paljon muutakin. Siinä mm. yritetään hahmottaa ihmisen käyttäytymistä sekä yksilönä että yhteisön jäsenenä yleensäkin eikä vain sodan puitteissa. Kaiken kaikkiaan *Tuntematon sotilas* sotaishetä aiheestaan huolimatta puhuu enemmän elämästä kuin kuolemasta.

LÄHTEET

- Abrams, M. H., 1993, *A Glossary of Literary Terms*, Fort Worth etc.: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Austin, John L., 1971, "Performative – Constative", teoksessa *The Philosophy of Language*, John R. Searle (toim.), London: Oxford University Press.
- Björck, Staffan, 1953/1963, *Romanens formvärld*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Broms, Henri, 1985, "Suomi – mystisen hämärän maa", teoksessa *Alkukuvien jäljillä*, Henri Broms (toim.), Juva: WSOY.
- De Man, Paul, 1971/1983, *Blindness & Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*, 2. uudistettu painos, London: Methuen.
- De Man, Paul, 1986, *The Resistance to Theory*, Manchester: Manchester University Press.
- Derrida, Jacques, 2003, "Allekirjoitus tapahtuma konteksti", (suom.) Antti Kauppinen, teoksessa *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia/Jacques Derrida*, Teemu Ikonen ja Janne Porttikivi (toim.), Helsinki: Gaudeamus, (alkuteos "Signature événement contexte", teoksessa *Marges de la philosophie*, 1972).
- Eagleton, Terry, 1997, *Kirjallisuusteoria. Johdatus*, (suom. toim.) Raija Koli ja Mikko Lehtonen, Tampere: Vastapaino, (alkuteos *Literary Theory. An Introduction*, 1996 [1983]).
- Fludernik, Monika, 1996, *Towards a 'Natural' Narratology*, London: Routledge.
- Haapanen, Pirkko, 1996, "Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan", teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, Kari Palonen ja Hilikka Summa (toim.), Tampere: Vastapaino.
- Hemingway, Ernest, 1953, *The Short Stories of Ernest Hemingway*, New York: Charles Scribner's sons.
- Hulden, Lars, 1980, "Paikalliskieli ja romaaniproosa", teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, Yrjö Varpio (toim.), Porvoo: WSOY.
- Joenpelto, Timo, 1984, *Aleksis Kiven Nummisuutarit. Tutkimus näytelmän puheakteista*, Rauma: SKS.
- Kaukovalta, Ilpo, 1963, "Väinö Linnan romaanien vuoropuhelut ja murre", (haastattelu), *Luotain* 1.

- Kettunen, Keijo, 1983, *Kirjallisuus ja puhetoiminta. Tutkimus puheaktiteorian soveltamisesta kaunokirjallisiin teksteihin; analyysiesimerkkinä Hemingwayn novellituotanto*, Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivi, Aleksis, 1945, *Nummisuutarit*, Tampere: SKS.
- Kuhna, Matti; 2004, *Kahden maailman välissä. Marko Tapion "Arktinen hysteria" Väinö Linnan haastajana*, Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Kurjensaari, Matti, 1980, "Tuntematon ja kansakunta", teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, Yrjö Varpio (toim.), Porvoo: WSOY.
- Kuula, Kari, 2003, "Ärräpäät nousevat syvältä", *Keskisuomalainen* 12.1.2003, *Sunnuntaisuomalainen*, 19.
- Leech, Geoffrey N., 1969, *A Linguistic Guide to English Poetry*, Beccles and London: William Clowes and Sons.
- Leiwo, Matti, 1989, "Tekstianalyysin soveltamisesta kaunokirjallisiin teksteihin", teoksessa *Kielestä kiinni*, Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino ja Anneli Lieko (toim.), Helsinki: SKS.
- Leiwo, Matti, Luukka, Minna-Riitta, Nikula, Tarja, 1992, *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Leiwo, Matti ja Pietikäinen, Sari, 1996, "Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä", teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, Kari Palonen ja Hilikka Summa (toim.), Tampere: Vastapaino.
- Lilja, Pekka, 1984, *Väinö Linnan Tuntematon sotilas konfliktiromaanina. Normistojen taistelu*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Linna, Väinö, 1983, *Tuntematon sotilas*, Juva: WSOY.
- Linna, Väinö, 2000, *Sotaromaani*, Helsinki: WSOY.
- Länsimäki, Maija ja Koivusalo, Esko, 1993, "Miksi alikersantti Lehto ja sotamies Honkajoki puhuivat kirjakieltä", *Kieliposti* 2.
- Malmberg, Ilkka, 2007a, "Paatos pysähtyy Vanhalaan", *Helsingin Sanomat* 21.1.2007, Kulttuuri, C 3.
- Malmberg, Ilkka, 2007b, "Honkajoki, tarpeeton täydennysmies?", *Helsingin Sanomat* 11.2.2007, Kulttuuri, C 3.
- Miller, J. Hillis, 2005, *Literature as Conduct. Speech Acts in Henry James*, New York: Fordham University Press.
- Nummi, Jyrki, 1993, *Jalon kansan parhaat voimat*, Juva: WSOY.

Palonen, Kari ja Summa, Hilikka, 1996, ”Johdanto: Retorinen käänne?”, teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, Kari Palonen ja Hilikka Summa (toim.), Tampere: Vastapaino.

Paunonen, Heikki, 1989, ”Muuttuvat puhesuomen muodot”, teoksessa *Kielestä kiinni*, Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino ja Anneli Lieko (toim.), Helsinki: SKS.

Perelman, Chaïm, 1996, *Retoriikan valtakunta*, (suom.) Leevi Lehto, Tampere: Vastapaino, (alkuteos *L’empire rhétorique. Rhétorique et argumentation*, 1977).

Pipping, Knut, 1980, ”Kaksi konekiväärikomppaniaa”, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, Yrjö Varpio (toim.), Porvoo: WSOY.

Pratt, Mary Louise, 1977, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Bloomington: Indiana University Press.

Schwede, A. O., 1980, ”Kirkko ja usko Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa. Kääntäjän näkökulma”, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, Yrjö Varpio (toim.), Porvoo: WSOY.

Searle, John R., 1969, *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R., 1971, ”What is a Speech Act”, teoksessa *The Philosophy of Language*, John R. Searle (toim.), London: Oxford University Press.

Searle, John R., 1979, *Expression and Meaning, Studies in The Theory of Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.

Siltala, Heikki, 1996, *Kolmen rintaman konfliktit*, Helsinki: SKS.

Summa, Hilikka, 1996, ”Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnian palautus”, teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, Kari Palonen ja Hilikka Summa (toim.), Tampere: Vastapaino

Suojanen, Päivikki, 1997, ”Etnografisia havaintoja politiikan ja uskonnon ammattikielistä Suomessa. Suostuttelevan viestinnän valta”, teoksessa *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*, Matti Mälkiä ja Jari Stenvall (toim.), Tampere: Tampere University Press.

Turkka, Jouko, 1980, ”Tuntemattoman sotilaan dramatisointi”, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, Yrjö Varpio (toim.), Porvoo: WSOY.

Vardja, Merike, 2006, *Tegelaskategoriat ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis ”Tundmatu sõdur”*, (Henkilökategoriat ja henkilökuvauksen keinot Väinö Linnan romaanissa *Tuntematon sotilas*), Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Varpio, Yrjö, 1980, ”Sensuroitiinko Tuntematon sotilas?”, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, Yrjö Varpio (toim.), Porvoo: WSOY.

Vickers, Brian, 1988, *In Defence of Rhetoric*, Oxford: Clarendon Press.

Virtanen, Leea, 1988, *Suomalainen kansanperinne*, Helsinki. SKS

Wellek, Rene and Warren, Austin, 1969, *Kirjallisuus ja sen teoria*, (suom.) Vilho Viksten ja Matti Suurpää, Helsinki: Otava, (alkuteos *Theory of Literature*, 1956).

Painamattomat lähteet

Jokinen, Kimmo, 2006, Puheenvuoro *Tuntematonta sotilasta* käsitelleessä keskustelussa Jyväskylän kaupunginteatterin Teatteritiistai – tapahtumassa 7.2.2006.

Lehtonen, Mikko, 2004, Yle Radio 1:n ohjelmassa *Mihin menivät velikullat* osa 1, ohjelma lähetettiin 18.9.2004 ohjelmasarjassa *Merkituote*.

Myllykoski, Matti, 2004, Yle Radio 1:n ohjelmassa *Mihin menivät velikullat* osa 1, ohjelma lähetettiin 18.9.2004 ohjelmasarjassa *Merkituote*.